

«ЭЛ
АДАБИЯТЫ»
сериясы

БАЙТИК БААТЫР
ЖАМАНКАРА БААТЫР

23

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF KYRGHYZ REPUBLIC

NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES AND ARTISTIC CULTURE

THE «MEERIM» INTERNATIONAL CHARITABLE FOUNDATION FOR SUPPORT
OF CHILDHOOD AND MATERNITY

БАҒТІК БААТЫР ЖАМАНКАРА БААТЫР

THE 23-TH VOLUME OF «EL ADABIATY»
(PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т. – башкы редактор
АКАЕВА М. Д.
АКМАТАЛИЕВ А. А. – башкы редактордун орун басары

БОЛЖУРОВА И. С.
ИШИМКАНОВ К. К.
ЖАЙНАКОВА А. Ж.
КАКЕЕВ А. Ч.
КАРЫПКУЛОВ А. К.
КЕБЕКОВА Б. К.
КЫРБАШЕВ К. К.
МУСАЕВ С. М.
ШАРШЕНАЛИЕВ Ө. Д.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

МАНАСТААНУУ ЖАНА КӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ

ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» КАЙРЫМДУУЛУК
ФОНДУСУ

БАЙТИК БААТЫР ЖАМАНКАРА БААТЫР

“ЭЛ АДАБИЯТЫ” СЕРИЯСЫНЫН 23-тому

КРУИАсынын корреспондент-мүчөсү,
филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АКМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы астында

Баш сөздөрүн жазгандар
А. АКМАТАЛИЕВ, Ж. БАЙТЕРЕКОВА

Түзгөндөр:

Ө. ШАРШЕНАЛИЕВ, К. ИШИМКАНОВ,
Ч. ТУРСУНБЕКОВ

ББК 82.3 (2Ки)
Ж—26

Ж—26 **«Байтик баатыр», “Жаманкара баатыр”:** дастандар; А. Акматалиевдин жалпы ред. астында; Баш сөздөрүн жазгандар А. Акматалиев, Ж. Байтерекова, жана түзгөндөр Ө. Шаршеналиев, К. Ишимканов, Ч. Турсунбеков; Кырг. Улут. И. А. ж. б. — Б.: «Шам», 2003. — 336 б. - («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-110-5

Бул китепте кыргыз элинин баатырлары жөнүндөгү дастандары, алардын балалык чагы, адамгерчилик касиети, эл жерин коргоодогу намыстуулугу, жетим-жесирлерге кам көргөн айкөлдүгү, калыстыгы жөнүндө сөз болот.

Жыйнак жалпы окурмандарга арналат.

Басма Манастаануу жана көркөм маданияттын Улуттук борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Ж 4702300500М 455(11)-2002 -2003 ББК 82.3 (2Ки)

Р е ц е н з е н т т е р: филология илимдеринин кандидаты М. МУКАСОВ.

ISBN 9967-10-110-5

© Манастаануу жана көркөм маданияттын
улуттук борбору.

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фондусу.

© Кыргызполиграфкомбинаттын «Шам» басмасы, 2003.

ТАРЫХТА ОРДУ БАР БААТЫРЛАР

Кыргыздын кылым карыткан тарых барактарынын биринде Байтик Канай уулунун ээлеген орду, кылган кызматы бар. Өз учурунда бул адам акыл калчай билген кыраакы саясатчы жана аяр дипломат болгон. Бул туурасында тарыхчы Ж. Жакыпбеков мындай дейт: «Чүй кыргыздарынын манабы — Байтик, XIX кылымдын орто чениндеги Кокон хандыгы менен Россия империясынын ортосунда өзгөрүлмө саясий кырдаалды туура баамдап, кыргыздын солто урууларынын Россия империясынын карамагына өтүүсүнө түздөн түз салым кошту».

Тарыхчы белгилегендей, Байтик солто уруусунан чыккан чоң манап да болгон. Мына ушундан улам анын басып өткөн турмуш жолунда бир топ татаалдыктар, карама-каршылыктар жаралган.

Бүгүнкү күндө окумуштуулар, тарыхчылар тарабынан Байтик баатырдын тегерегиндеги айтылган кеп сөздөр талкууга алынып, такталууда. Бул өзүнчө карала турган чоң маселе. Ал эми биз Байтик туурасында өз максатыбызга ылайык сөз кылмакчыбыз.

Байтиктин тагдыры — элдин тарыхы менен байланышкан. Ал башка тарыхый инсандарга салыштырмалуу өтө айырмаланган эрдиктерди көрсөтпөсө да элдин аң-сезими менен аралашып, натыйжада чыгармаларда эпикалык деңгээлге чейин көтөрүлүп чагылдырылган. Байтик туурасында жазылган тарыхый булактар менен көркөм чыгармачылыктын окуяларын салыштырып көрсөк, айырмачылыктын жокко эсе экени көрүнүп турат.

Тарыхый окуяларга кайрылганда, акын-жазуучулар негизинен анын булактарынын «изине» түшүп, аларды алымча-кошумчалоо менен трактовокалоого алышканы болбосо — фантазиядан жаралган кошумча эпизоддорду жаратышпайт. Ошонун негизинде каармандардын психологиялык ал-абалы да чектелип калат.

Байтиктин турмуш жолу К. Осмоналиевдин «Көчмөндөр кагылышында», казак жазуучусу И. Жакановдун «Кер толгоосунда», Ө. Даникеевдин «Көз ирмемдеги өмүрүндө», Абдылашим Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянында», С. Закировдун «Кыргыз санжырасында» кенен баяндалат. Ал эми А. Токомбаевдин «Акай мергенинде», Ш. Үмөталиевдин «Көкөй кестинде», Т. Касымбековдун «Баскынында», акындардын чыгармаларында, анын турмуштук айрым окуялары чыгарманын максатына ылайык чагылдырылат.

«Байтик Канайдын токол аялынан. Элде, Канай Байтиктин энесин салбар кылып койгон дейт. Аялын салбар кылып коюу кемсинтүүнүн же шылдыңдоонун бир түрү. Көп учурларда аялдын салбар болушу — эри менен аялдын ортосун сөз аралаганда болот. Байтик — дал ошол энеси салбар кезинде төрөлгөн экен»,— деп жазылат санжырада. Ушундан улам Байтик энесинин колунда жатакчылар арасында чоңоёт. Турмушта чыйрак чыгып, эл ичинен уккан жомок, уламыштарга кызыгып, баатыр болуп даңк табууну кыялданат. Балалык күндөрүн тентектик менен өткөрүп жүргөн кезинде тагдырында күтпөгөн окуя болот. К. Осмоналиевдин романында айыл адамдары кара алачыктын жанынан өтүп баратышып балага жолугушуп, Канайдын уулу экенин билишип, анын «Каары катуу хан Байтикмин» деген жообун шылдыңдашып бастырып кетишет. Ошол күндөн кийин атасы намыстанып, Байтикти энеси менен көчүрүп келет.

И. Жакановдун романында Канайдын өзү бул баланын торпокко минип алып, «Канай!», «Канай!» деп ураан чакырганын угуп жанына барып кепке тартат. Уулунун тайманбастыгын көрүп, чоңойгондо «бий» болом деген бүтүмүнө таң калып, көңүлү шат болуп, кыялы миң кубулат.

К. Осмоналиевде Байтик энеси экөөнүн басмырланышы көз жаздымда калышы, атасынын таш боордугу көңүлдү бурса, И. Жакановдо Канай бир кездеги катаалдыгын эстеп, өз күнөөсүн ойлоп, «Кечире көр, алла, кечире көр!» деп психологиялык терең толгонуудан өтөт.

Адам баласынын мойнундагы парзы баласын сүннөткө отургузуп, кийинки турмушуна камкордук кылуу болуп саналат. К. Осмоналиевде ата менен баланын жакындашуусу сүннөткө отургузуудан кийин башталгандай сүрөттөлгөнү менен, баары бир Канай Байтикти уулдарынын катарына кошпой жүрө берет. Ал гана эмес сынчыга балдарын сынатканда да Байтикти кошпойт. Жазуучунун позициясында каарман атасынан жакшылык көргөн эмес, «тирүүлөй жетим» катары ички сезиминде сыздаган. Бирок турмуштун татаалдыгын, катаалдыгын өз өжөрлүгү менен жеңип чыгууга даяр болушу керек. Казак жазуучусу И. Жаканов, тескерисинче, атасын «кыдыр жолуккандай эс мас» катары берип, Байтиктей уулду болгонуна төбөсү көккө жеткендей сүйүнүчүн бөлүшөт. Автор кантсе да ата катары мээрмандыгына бөлөтөт, анын жылдызы жанып, нур чагылгандай көңүлүн өстүрөт. Демек, эки жазуучу ата менен баланын түбөлүктүү проблемасына өз алдыларынча кайрылышат.

Абдылашым Смайыл уулунун дастанында оюнда эч бир кири жок, баласын чоңойтуп жаткан Эренчеге ушакчы жетип келип:

«Балаңды сарт, кул дешип элиң айтса,
Бир салбар жүрөт го деп эриң айтса,
Байкушум кантип чыдап жүрөсүң дейм,
Башкалар ушак, айың кебин айтса.
Баягы Эренчедей болбой калдың,
Байкасам көкөлөйсүң демиң канча» —

деп, Таласты көздөй качырат. Андан кийин Канайга келип:

«Таласка кетип калды башыңды аттап,
Токолду эркелетпей эби менен» — дейт.

Ошентип, Байтик Таласта таякелеринин колунда чоңоёт. Кийин атасы менен торпок минип, «Канайлап» ураан чакырып жүргөн жеринен жолугат. Ошондо Канай «мындайын билгенде кетирбейт элем» деп өкүнүп, «ат кылып минип жүр» деп бир кулунду берип кетет.

Көрүнүп тургандай, Абдылашым Смайыл уулунун дастанында окуя И. Жакановдун романына окшош сүрөттөлөт. Мында да бир кезде кетирген каталыгына өкүнүп, бирок Байтиктей өткүр баласы бар экенине төбөсү көккө жетет.

Каармандын бийликке, мансапка, атак-даңкка умтулуусу «Көчмөндөр кагылышында» терең берилет. Байтикти ой-санаа басат: «Кантип бийликке жетет?! Кандай жол менен элдин көңүлүн оодара алат?! Тилегинин, максатынын жүзөгө ашуусуна кандай амалды, жолду колдонсо болот!?» Жазуучу каармандын чыныгы жүзүн, ички дүйнөсүндөгү катылуу сырларынан, анын тымызын мансапка жетүүгө жасаган аракетинен көрсөтөт.

Эл ичинде дароо таанылып, аты алыска кетүү үчүн ал мезгилде негизинен эки жол болгон. Биринчиси, эр сайышка түшүп жеңүү, жоону сүрүү, экинчиси, ат чабышта биринчи байгеге ээ болуу. Байтиктин тагдыр жолу ат чабышта чечилет. Керкашка күлүгү дубан бузуп баш байгени жеңет.

Бирок Жаңгарач К. Осмоналиевде баш байге — отуз төөнү, ал эми И. Жакановдо Керкашканы алып коёт. «Бир оодарсам бийликти ушул жерден оодарам» — деген ою менен Байтик эки жазуучуда тең бирдей жооп берген экен: «Аа, баш байге ээсин тапкан тура», «Атыңыз келди байгеден» — деп. Мына ушундай туюктан акыл тапкан амалы менен Байтик Чүй элинин көбүн башкарган. Жаңгарачтын көңүлүн алган, жүрөгүн элжиреткен. Жаңгарач дароо бата берип, «Эки тизгин, бир чылбырды өзүң ал эми!» — деп, бийликти өткөрүп берет. Байтик солтону камчы жана акыл менен башкарган чоң манап болуп чыга келет.

Ал эми Смайыл уулунун дастанында Байтиктин атак-даңкка, мансапка бийликке умтулуусу байкалбайт, тескерисинче, ал өз жергесинде:

«Баланы, чоңду болсун сыйлап жүрдү,
Баарыны көз жүгүртүп ылгап жүрдү.
Бир дубан солто элин жакшы асырап,
Байтик Эр болушунча доорон сүрдү.
Башына сыймык конуп теңиримден,
Баркташып эл-журт менен ойноп күлдү» —

делип даңкталып сүрөттөлөт.

Каармандын образы ошол мезгилдеги акындардын чыгармачылыгында да орун ала баштайт. Атактуу манасчы Балыкты Таластан атайын көчүрүп келип, өзүнө жакын үй тиктирип, мал берет. «Балыкооздун манасчылыгы, уккан жанды таңкалган, жаакта жок ырчылыгы Чүйдөгү элге аябай жагып, анын баркы солтого Байтиктин өзүндөй болот» — деп жазат тарыхчы Ж. Жакыпбеков. Чындыгында эле ар бир бий, манап жанына чечендерди, акылмандарды, акындарды алып жүрүү салтка айлангандыгын көрөбүз. Байтик да Балыкты өзүнө тартып жүргөн. Балык гана Байтикке тең ата катары сүйлөй алган. Бирок экөөнүн ортосунда бара-бара билинбестен жик кеткен. Мына ушул окуяларды И. Жаканов романында «эти казак, сөөгү кыргыз» Жөжө акындын атайылап Балыкты бир угуу үчүн ат арытып келип, манасчынын үйүнө түшкөндүгүнө байланыштуу кылып сүрөттөйт. Жазуучу бул жерде эки нерсени: биринчиден, бүткүл казак талаасын ыр менен нөшөрлөткөн Жөжөнү Балыкка жолуктуруу аркылуу эки элдин бир туугандыгын чагылдыруу болсо, экинчиден, Байтикке салам берип, ызаат кылып келбестен, Балыкка түптүз барышы манапка жакпай калганын көрсөтүүнү максат кылган.

Бийликтен башы айланып турган Байтик Жөжөгө «Манас» айтып жаткан Балыкка «Ой, сен менин «Манасымды» кимге айтып атасың?» — деп каарданат. Жөжөнү болсо киши катарында көрбөй менменсинип коёт. Мында бийлик менен акылдын ажырымы, күчтүн зордук-зомбулугу акындардын назик жүрөктөрүнө, жан дүйнөлөрүнө матырылганы автор тарабынан ишенимдүү баяндалат. Жогорудагы Байтиктин каарынан «Жок, баатыр, мен ага сиздин «Манасты» айткан жокмун, башка «Манасты» айттым» — деп, Балык араң кутулат. Байтик жада калса «Манасты» менчиктеп алууга зордук колдонот. Ошондо Жөжөнүн Байтикке ичи тап болуп төмөнкүдөй ырды чыгарган экен:

Эй, сенин апаң айранчы,
Бүтүн көйнөк кийбеген,
Оозуна өпкө тийбеген,
Ыйлап өткөн дүйнөдөн!
Бетин жуубай аш деген,
Эр Канайга кас келген...
Арамдан баатыр тууса да
Акыры келдиң ордуна...

Жөжөнүн Байтик тууралуу үч ыры болгон. «Ким өлсө — саган түсер заман акыр» деген ырында Байтикти тексиз хан, никесиз туулган бала деп сындайт.

Ал эми айрым макалаларда Балык менен Байтиктин кыйышпас досу, кеңешчиси, бир тууган агасындай мамиледей көрсөтүлөт. Алсак, белгилүү тарыхчы К. Үсөнбаев мындай дейт: «...таланттуу акын жана манасчы Балыкооз Байтиктин ажырагыс досу болгон.

Бош убактысында кыргыздын рухий дүйнөсүнүн туу чокусу болгон «Манас» эпосун айттырып, талаш-тартыш учурларда кеп кеңешин уккан».

Балыктын керектүү учурларда Байтикке коркпостон оюн да айтып, кеп-кеңешин бергенин С. Закировдун санжырасында айтылган төмөнкү ойлор да далилдейт. Анда: «...ай, бийликтин жолу ай, ой амалың кур оой, адамдын ачкөздүгүндө чек жок тура, өлбөгөн оокат болсо, өчпөгөн от болсо деп, тилеген адам, жашоо үчүн эмнелерге барбайт. Кудай адамды өлбөс кылып жаратса да, адамдар бийлик талашып, намыс деп, бирин-бири өлтүрүп коёт тура, ой жалган дүйнөнүн кызыгы ай!» — деген экен Балык .

Ушул жерден Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянына» кайрадан кайрылалы. Дастанда Балык менен Байтиктин мамилеси туурасында окуя жок. Бирок «Эр Байтиктин Апарга үйлөнгөнү», «Күнтуу элинин Тогуз-Торого качышы», «Түнкатар Түнтөй чабышы» деген чоң бөлүмдөр бар. Мына ушул аталгандардын биринчисинде Байтик менен Апардын тоюнда:

«Балыкооз ырдап чыкты эл аралап,
Байтиктин солобосун көкөлөтүп» —

деген саптар менен эле акын Смайыл уулу Балык менен Байтиктин мамилесин окурманга түшүндүрүп коёт. Ал эми кийинки аталган бөлүмдөрдө да Байтик өтө адилеттик менен, калыстык менен иш кылган солто элинин ардактуу манабы катары сүрөттөлөт. Ал чачылганды чогултуп, үзүлгөндү бириктирет. «Сыйлашып биз жүрөлү адам болуп» — деп солто элин дайым ынтымакка, биримдикке чакырат. Байтиктин баатырдыгы делип Кокон хандыгын Бишкектеги беги Рахматулланы өлтүрүшү айтылып жүрөт. Бирок тарыхый материалдар боюнча да, көркөм чыгармаларда да, ал гана эмес санжыраларда да бекти өлтүргөн адам Көкүм болуп чыгат.

Байтик Кокон хандыгынын «камчысын чаап» Узун-Агачта орустар менен кагылышууга катышкан болучу. Хандыктын көрсөтмөлөрүн аткарып турган. Байтик менен Рахматулланын чыры алгач малдан башталат. Манаптын 30дай жылкылары чептин жанына чейин жайылып кеткендигинен пайдаланып, бек киргизип алып, Байтикке бербей коёт. Байтик киши салып, малын араң алат. Кийин Байтик менен Рахматулланын арасы кайрадан бир аз жакындаша түшүп, Байсал деген баласын окугун деп, бектин карамагына таштап келет. Бул тууралуу тарыхчылар мындай дешет: «Рахматулла Байсалдын чырайына кызыгып, пача кылмакка үйүмө жатсын дегенде бала сезип калып, эл жайлоодон түшөр чак экен. Байсал үйүнө түн катып качып кеткен. Бул кабарды Байтик угуп, Рахматулланы эбин таап өлтүрүштүн камында калган».

Ал эми К. Осмоналиевдин романында бул чыр кызы Багынбүбүдөн башталат. Ал курбусу экөө жайдын ысыгында түнт камыш чыккан булуңга чечинишип сууга түшүшөт. Бир маалда эркектер камыштан чыга келишип, кыздарды зордуктоого аракеттенишет. Эркектин кучагынан араң кутулуп ызаланган Багынбүбү, өзүнө кол салган чептин беги Рахматулла экенин таанып, энесине айтат. Кулагы чалган Байтик ошондо «Рахматулланын шиши толду. Мунун тузун эки эсе татыта албасам, Байтик атым өчсүн!» — деп ант кылган. Мында жазуучу кандай болсо да тарыхый материалдарга атанып балага жасаган мамилесине жакындап келет. Бектин намысына тийиши Байтиктин чыдамын кетирип, азат боюн дүркүрөтүп, кек өчпөс болуп орногон. Байтик кантип оюн жүзөгө ашыруунун жолун гана издеп калган. Анын үстүнө Кокон хандыгынын урап баратышы, орустардын жакын келиши, элдин кокондуктардан кордук-зомбулук көрүшү Байтиктин чечкиндүү көтөрүлүшкө чыгуусуна себеп болгон.

Ө. Даникеевдин «Көз ирмемдеги өмүр» романында да Байтиктин бекти өлтүрүү жөнүндөгү ой толгоосу кеңири сүрөттөлгөн. Каарман эч ким менен сүйлөшпөйт, өз алдынча болуп, ички дүйнөсүндөгү түпөйүл суроосунун жообун чече албай келет: Кимге таянуу керек?! Ким колдойт?! Орустар кандайча кабыл алар экен?! Кокондуктар билип калышса, кокодон алып кайра өзүн өлтүрүп салышпайбы?! Бекти кантип шылтоолоп, үйүнө чакыра алат?!.

«Көчмөндөр кагылышында», «Көз ирмемдеги өмүрдө» өчтүн, кектин алынышы өтө элестүү, таамай тартылган. Байтик күзгү кой кыркуу тоюна эптеп өтүнүп жатып бекти чакыртат. «Досу» чакыргандан кийин барбай коюшка да болбойт эмеспи, бирок өтө сак бек сарбаздары менен белек-бечкегин алып жөнөйт. Экөө айкалышып көрүшөт. Жазуучулар каармандардын ар бир кыймылына, көз карашына маани берип баяндашат.

«Көчмөндөр кагылышында» ал гана эмес боз үйлөрдүн тигилиши, аттардын жайдак оттоп жүрүшү, Байтиктин тулпарынын мамыда байланышы, айланадагы жымжырттык... баары чыгарманын көркөмдүгү үчүн гана сүрөттөө эмес, маанилүү роль ойноп жатканы автор тарабынан ынанымдуу көрсөтүлөт. Жазуучунун пикири боюнча душмандарга шектүү эч нерсе болбошу керек. Кароолчулар да, Рахматулла да бейкапар. «Эми балээнин баары ошол Байтиктин кирип чыгуусунда жаткан. Анын ар кыймылын аш бышырган төрт үйдө шыгырап камалып отургандар жабык жылчыгынан, кереге түбүндөгү чий арасынан карап жатышкан. Байтиктин жаңдоосун күтүшкөн».

Автордун баяндоолорунда, каармандардын диалогдорунда колдонулган ар бир сүйлөм өз ордунда. Жазуучунун чеберчилиги каармандын ички дүйнөсү менен айлана-чөйрөдөгү жымжырттыктын ортосундагы байланышты, андан кийинки куюн сыяктуу жигиттердин сарбаздарга күтүүсүз кол салышы, оозунан келмеси түшүп, Рахматулланын «эт жебей, таш жейин» деп аргымакка араң жетиши, кылычтар чабылып, мылтыктар атылып, өкүрүккыйкырык, жан сооголоо — мына ушулардын баарынын көркөм картинасын көз алдыга элестүү бергендигинде.

Бул көрүнүш санжырада мындай берилет: «...эшиктен Турап сурнайчынын өзүнүн «Ат кеттисин» тартканы угулганда, ак селдесин баса кийип отурган Рахматулла селт этип чочуп кетти. Чоочубаңыз, бегим, ал адепсиздин үнүн өзүм өчүрөйүн!» — деп, Байтик шашыла эшикке чыга жөнөгөндө, отурган кыргыздардын бардыгы сыртка чыгар замат, төрт жигит эшикти ачырбай басып калышты».

Ө. Даникеевдин романында К. Осмоналиевдин чыгармасына салыштырмалуу кыркын тоюнун башталышы шаан-шөкөттүү салтанаттуу көрүнүштө болот. Эгерде «Көчмөндөр кагылышында» бекти тосууга анча маани берилбесе «Көз ирмемдеги өмүрдө» Байтик баштаган жигиттер курал-жарактары менен бекти алыстан тосуп келишет. К. Осмоналиевде бектин шектенүүсү да ачык сүрөттөлбөйт, ал эми «Көз ирмемдеги өмүрдө» Рахматулланын коопсуздануусу, тынчсыздануусу, ички психологиялык абалы күчтүү берилет.

Ушул жерден Т. Касымбековдун «Баскын» романы жөнүндө да сөз козгоп кетүүнү туура таптык. Бул романда Байтиктин образы негизинен Рахматулла менен болгон окуялардан жана бекти кулаткандан кийинки орус төбөлдөрү менен болгон мамилелеринен ачылган.

Романда Рахмат бек солто элин канткенде тындым кылсам деп, ою онго бөлүнүп, Байтикке кекенип жүргөн кезинде, күтүүсүздөн Байтиктен «ойноп кеткиле» деген чакыруу келет. Ошондо Рахмат бек: «Өзү чакырып калды го, сейилдеп, ойноп кетсин деп?! Көрөлү, ал мени байкагысы бардыр, а биз аны да байкайлы, ылайыгына жараша кеп, иш болор...» — деп, «тойлогону баратабызбы жокпу, сак бол, даяр бол» — деп, жүзбашыны катуу эскертет.

Көрүнүп тургандай, жазуучу маселени бир аз башкачараак, кырынан чечет. Мында Байтик Рахмат бекти маселени (тонолгон малдын башын ачуу) өз максатына ылайык чечиш үчүн чакырат. Автор тарабынан көрсөтүлгөн Байтиктин бул позициясынын аныктыгын анын Рахмат бек конокко келгенде, ага жасалган мамилесинен да көрөбүз.

Конокко келген бек өзүнүн сарбаздары менен колдон келишинче Байтикти эли менен кошо дагы да болсо кордоп, тебелеп-тепсеп кетиш максатында жосунсуз жоруктарды жасашат. Ошондо Байтик: «...«уяты бар», «мейман» деген силердей болобу?! Бирөөң сайды тепсеп, элдин көзүнчө бирөөнүн ак никелүү зайыбына кол салдың. Биздин Ормон мындайга адилет караган, мындай күнөө кылган арсызга кырк жылкы айып салынат» деп каарданат. Буга чыдабаган Рахмат бек жулкунуп тура калып, өзүнүн жүзбашына Байтиктин башын ал деп кыйкырат. Мына ушундан улам кагылыш башталып, кыргын-сүргүн менен Рахмат бекти сарбаздары алып качат. Жазуучу ушул жерден Байтиктин, качкындын (Рахмат бектин), куугундун (Көкүмдүн) ар биринин өмүр, өлүм, эркиндик, кулчулук үчүн болгон күрөшүн, жан түйшөлүүлөрүн элестүү чагылдырган. Акыры Көкүм кууп жетип, куу найза менен Рахмат бекти ай далыга саят. Артынан кууп жетип келген Байтик: «Ай, аттиң ай, же жылым кепке келишпей, же жөн аттанып кетишпей, аягы ушу болду» — дейт. Демек, романда Рахмат бек атайылап өлтүрбөстөн, өзү түзгөн кырдаалга жараша жазаланат. Өлүм, өмүр, жашоодогу эркиндик үчүн болгон күрөш Ө. Даникеевдин романында да элестүү, психологиялуу, драмалуу чагылдырылган. Рахматулла жанын оозуна тиштеп алган, башындагы селдеси учуп, көздөрү чанагынан чыгып, чапаны делбектеп ээрге араң илинет. «Качырып жиберебизби» — деп, Байтиктин ичи өрттөнүп кетти. «Кууган да кудай деди, качкан да кудай деди». Рахматулланын да, Көкүмдүн да ишенгени жалгыз ат. Жазуучу каармандардын психологиялык ал-абалдарын жаратылыштын туундусу менен тыгыз карымкатышта берет. Аттар да бири-бирине эрегишкенсип, ээлерине «кызмат кылсам» деген ниетте кызып калышкан сыяктуу.

К. Осмоналиевдин романында да Рахматулланын тагдыры Байтикке өзү үчүн гана эмес, кыргыз эли үчүн эң башкы маселе болуп калды. Эгер бек аман-эсен качып кутулуп кетсе, анда

жалпы калайык калкка караңгы түштү дей бер. Болбосо аны өлтүрүшсө, орустар менен жакындашууга, көтөрүлүшкө белсенип киришүүгө шарт түзүлөт. Жазуучу ушул учурдагы Рахматулланын да, Байтиктин да психологиялык алабалдарын таасын берет. Дал ушул окуя тарыхчы Белек Солтоноевде мындайча берилет: «Кайран Чүйдөн ажырап калат экенбиз, бул сарт аман-эсен коргонуна кирип кетмек болду» — деп, Байтик бакырып жибергенде Рахматулла сарбаздардан бөлүнүп, кылычын сууруп ала коргонду көздөп чуу деп кетип бара жатканда, күлүк ак сур аты менен Көкүм жетип далыдан сайганда найза эмчектен чыга түшкөн».

С. Закировдун пикири боюнча гана Байтик бектин өлүмүнө түздөн түз себепкер: «Кумдун үстүнө кулап, жалынып жатканда, Байтик жетип келет: — А, пачагар жан таттуу бекен! — деп, башын ыргыта чабат.

Ал эми Т. Касымбековдо Көкүмдүн найзасынан жарадар болуп жерде жатканда, Байтик жетип келип: «Болору болуптур, кыйналбасын, найзаны сууруп ташта, жаны тынсын» — дейт. Андан кийин, «Эми бери кара Көкүм, эртеби, кечпи болор доо сага түшүп жүрбөсүн, «Байтик сайды» деп эле кой муну, мейли, мен өзүм тартайын тартарын, мен өзүм көтөрөйүн көтөрөрүн. Башын кесип, байлап кой менин канжыгама, эл көрсүн!» — деген экен.

Көрүнүп тургандай, бул чыгармада да Рахмат бек Көкүмдүн колунан каза табат. Бирок тарыхый булактарга кайрылып көрсөк, Рахматулланы Көкүм жарадар гана кылат, аны өлтүргөндөр такыр башка адамдар. Бул окуя Б. Солтоноевде мындайча берилет: «Байтиктин айылына Рахматулланы алып барып, жаман кара алачыкка камап коюп, канча алтын дилде берейин деп жалынса да болбой, ошо күнү кечинде карасакал уругунан Шераалыны баш кылып эки-үч киши жиберип, Рахматулланы кескилеп өлтүргөн». Ушул эле ойду тарыхчы Ж. Жакыпбеков да далилдейт. Ал мындай дейт: «Качкан Рахматулланы Байтиктин жигити Көкүм кууп жетип, найза менен сайып жарадар кылат. Анан солтонун балдары: Дуулат, Көкүм жана Чойбек Рахматулланы өлтүрүшөт».

Демек, тарыхый булактар боюнча Көкүм Рахматулланы жалгыз өзү өлтүрбөйт. Ал эми көркөм чыгармада ар бир жазуучу бул окуяны өз алдынча алымча-кошумчалоого алышкан. Бул болсо көркөм чыгарманын законуна туура келет.

Акын, Абдылашым Смайыл уулунда бул окуялар «Эр Байтиктин Рахматулланы чабышы» деген бөлүмүндө берилген. Бул бөлүм акын тарабынан чала-чарпыт жазылып, окуя өтө эле үстүртөдөн баяндалган. Башында келе жаткан акындык эргүү ушул жерде басаңдап калгандай.

Байтик жеңишке жетишти, ысмы жалпы журтка дүңк дей түштү. Кокон хандыгынын бегин өлтүрүү ал мезгилде баатырлыкка жаткан. Албетте, Байтик чепти алуу оңой-олтоңго турбасын жакшы түшүнгөн. Ошондуктан, К. Осмоналиевдин романында сүрөттөлгөндөй каарман эки жолду тандап алат. Биринчиден, чепке дароо кол салбай, Кокон хандыгынан коркконсуп, көчүп кеткенсип, эч кимге шек алдырбай эмчектеги баласы менен аялды «элчиликке» жиберешет. Экинчиден, Верныйдагы орус төбөлдөрүнө жардам сурап кат жазат. Полковник Колпаковскийге Байтиктин кайрылуусу боюнча тарыхчы К. Молдокасымовдун пикирине толук кошулууга болот: «...Күрөштү аягына чыгарбай токтотуп коюу, чегинүү анын керт башы үчүн гана эмес, карамагындагы эли үчүн да оор болмок. Анткени 500дөн ашуун сарбаз сепилден чыгып Байтиктин элин Рахматулланын өлүмү үчүн кыргынга алмак. Ал эми орус империясы Байтик баатыр кайрылбаса деле Чүй өрөөнүнө ошол жылы согуштук жүрүшүн баштамак. Ал чечилип калган маселе эле. Ошону көрө билген Байтиктин өз элин сактап калыш үчүн бул жолго барганы айкын көрүнүп турат».

Мына ушуну күтүп отургансып, аскерлер жардамга келип, Байтиктин амалы менен жерди оюп, чептин ичинен чыгышат, чептин дубалын жер менен жексен кылат. Байтик чепти талкалады деген атак туш тарапка тарайт, ал эми аны чыгармада көрсөтүлгөндөй «баатыр», «манап», дешпей, «жарым падыша» деп калышат.

Романда К. Осмоналиевдин элдик мүдөөнү, эркиндикти колго тийгизген каармандын бат эле карапайым элге жосунсуз жоруктарын жасаганын айыптоосу күчтүү берилген. Байтик эч кимди тааныбай калат. Жолоочу кайрылып салам айтпагандыгы үчүн, мергенчи тоодогу кийикти сурап атпагандыгы үчүн дырдай чечиндирип, тикенге бөлөп сабашат. Бир айткан сөздү

укпай, кайра сурагандыгы үчүн жигиттеринин кулактары кесилет. Чыгармада акын психологиялык өзгөрүшү логикалык жактан законченемдүү болуп чыга келет. Каармандын бир кездерде азгырылып, бийиктикке жеткен адамдын психологиясы, ички жан дүйнөсү даана көрүнөт. Чындыгында эле көрүнүп тургандай, жазуучу каарманды бир беткей сүрөттөбөйт, анын оң жана терс жактары бирдей көркөм объектиге алынат.

Ө. Даникеев да өзүнүн романында Байтиктин зордук-зомбулугун көрсөткөн. Ал мал жайлаган жакшы жерлерди башка уруулардан тартып алган. Күнтуу элин, элдин нааразычылыгына карабай күч менен көчүрүп жиберет. Элдин ага болгон ишеними кетет. «Же Байтик мынчалыкка баргыдай, ким болуп кетти эле өзү? Кудайбы?! Эмненин кудайы — бийлик... Эмне десе өзү билет. Оёз менен сөзү бир». Ошондой эле романда бала Кутуйан менен Байтиктин ички дүйнөлөрүнүн тирешүүсүн өтө чеберчилик менен ачылган. Элдин мүдөөсүн көздөп келе жаткан акылдуу Кутуйан жалпы калайыктын тилеги — ата-бабасынын жерине кайра көчүп келүү тууралуу маселени коёт. Албетте, бул Байтикке жакпайт. Жазуучу эки каармандын кездешүүсүндөгү психологиялык кырдаалды терең, ынанымдуу көрсөткөн. Кутуйанды карап туруп, Байтиктин ичиндеги арамза ойлору удургуйт. «Тең ата болуп, тике сүйлөгөнүн кара?! Жубарымбектей тексиз жерден чыккандарга бийликтин чылбыр-тизгини тиеби?! Ким билсин, балким, эртеңки тизгин ушунукудур?! Пайгамбар жашына жете электе эле жол бергеним болбойт! Байсал турганда, мындайларга жол жок!..»

Жазуучу бийлик таткан каармандын психологиясынын чабытын көркөм изилдөөгө алган. Бийликтен ким качсын! Бийлик кумары — жашоонун өзөгү. Байтик ушуну билбей коюптурбу?! Каарман бир гана нерсеге өкүнөт — Кутуйандай мезгили, жашчылыгы кайрылып келбейт! Ошондуктан, жаш балага сыр алдырып жиберип бейдарман абалда отурбайбы! Баатырдык салты менен кимдерди гана узатпады беле?!..

Ал эми акын Абдылашым Смайыл уулунда Пишпек чебин алгандан кийин, Байтик баягысындай эле калыстыгы менен элине кызматын өтөйт. Александр Пнин өзүнөн сыйлык, пристав-капитан чинин алат. Ошондо да:

«Капитан болгонуна мактанбады,
Калыстык бийлик болду аткарганы.
Калкынын бири билбейт чин алганын,
Кутмандуу эли журтун так кармады.
Катуураак сабаттырчу өлтүрбөстөн,
Калк кадырын бөлөккө саткандарды» —

деп, адилеттүү бийлик жүргүзөт. Андан кийинки бөлүмдөрдө да Байтиктин кара кылды как жарган калыстыгы даңазаланат.

Байтик баатырдын өлүмү жогоруда сөз кылган чыгармалардан К. Осмоналиевдин «Көчмөндөрдүн кагылышында» жана Смайыл уулунун «Байтик баатыр баянында» гана сүрөттөлөт. Кайсы адам эле өмүрдөн тажасын, К. Осмоналиевдин романында да Байтик өлүм менен колдон келишинче күрөшөт, жөөлүйт. Эсине бийлиги менен күлүгү келет.

Бийлик менен күлүктүн убайын өмүр бою көрбөдү беле! Кантип кол жууп калат?! Өлүм менен алп урушуп жаткан каарман бирде күлүгүн жарыштарда кайра чапкысы келет, бирде бийликке тургусу келет... Тору аттын күйүтү да жанды эзет. Күлүктүн тизгинин нечен жолу тарттырбады беле? Тору ат алсыз жаткан Байтиктен өч алып, туягы менен тебелеп жаткандай... Зордук иштин акыры кордук...

Байтиктин басып өткөн жолун жазуучу ушундай кылып, жыйынтыктайт.

«Байтик баатырдын баянында» автор каармандын өлүмүн элдин оозунан уккан окуялардын негизинде баяндайт. Биринде:

«Анткени оң бутуна чөнөр кирип,
Акырет кеткен экен Байтик өлүп» —

деп айтылса, биринде карындашынын таламын талашып Түнтөй уруусуна барганда оң бутуна ок жаңылган экен. Ошол октун салдарынан улгайганда жарат күчөп, айыктырганга эч бир табыштын күчү жетпей, ошондон өлгөн экен. Дагы биринде Байтик уктап жатса аян берген экен. Эртеси Апар байбичеге «бир адам келет, апкаарып, алактабай жүзүн көрүп, сураган татым тузун бергин» — деп бастырып кетет. Байбиче айтылган ишти туура эмес аткарып алып, Байтик ошондон катуу ооруга чалдыгып каза тапкан экен.

Байтик өлгөндө:

Кайрылып келбес жакка аттанганда,
Кайгыга салган экен жергемди дейт.
Кулагы уккандардын бири калбай,
Кыргыздын кыйырынан эл келди дейт.
Канайдын эр Байтиги өлгөн күнү,
Керме-тоо кадимкидей термелди дейт —

деп, бүт кыргыз эли кайгырат..

Жыйынтыктап айтканда, Байтиктин көркөм элеси жогоруда биз сөз кылган чыгармаларда өзүнүн оң жана терс жактары менен чагылдырылган. Өзгөчө К. Осмоналиев менен Ө. Даникеев жана казак жазуучусу И. Жакановдордун романдарында тарыхый инсандын оң-терс жактары ар түрдүү кырдаалдардан таразаланат. Ал эми акын Смайыл уулунда Байтиктин бир гана жагынан, тактап айтканда, анын кыраакылыгы жана калыстыгы жогору коюлуп, дал ошол сапаттары баса даңазаланат. «Дастандын автору профессионал жазгыч акын эмес, ал элдик ыр өнөрүнүн, айрыкча төкмөлүктүн мектебинде өз алдынча шугулданган, ошол абадан дем алып, ошол булактан азыктанган тубасалыкка жакын талант» — деп жазат чыгарманын автору туурасында акын Сүйөркул Тургунбаев. Мына ушундай негизде элдик чыгармалардын табиятында тарбияланган акын, анын булагынан суу ичпей койбойт. Акындын дастаны профессионал жазма поэзияга тиешелүү эмес, ал төкмө түрүндө пайда болгон өзүнчө бир поэтикалык көрүнүш. Ошентип, өзүлөрүнүн жеке ишмердүүлүктөрү менен кыргыз элинин тагдырына кандайдыр бир из калтырып, бирок бүгүнкү күнгө чейин тарыхтын өчүрүлгөн барактарынын арасында калып келген айрым адамдардын образдары адабиятыбыздын да барактарынан орун алып келүүдө.

Мына ошондой инсандардын дагы бири — солто элинен чыккан Жаманкара Чоткара уулу. Жаманкара туурасында маалыматтар өтө эле аз. Биз уккан, билген маалыматтарга караганда ал туурасында элдик санжыраларда, Белек Солтоноевдин «Кызыл кыргыз тарыхы» (1993) эмгегинде сөз козголот. Буларда негизинен Жаманкара баатырдын казак-кыргыз кагылыштарында көрсөткөн эрдиктери, аш-тойлордо сайышка түшкөндөрү, ар кандай майда эрдиктери туурасында кыскача баяндалат. Ал эми көркөм адабиятта Жаманкаранын образы Смайыл уулунун «Жаманкара» аттуу дастанында биринчи жолу чагылдырылган. Мында Жаманкара баатырдын басып өткөн турмуш жолу баштан аяк кенен сүрөттөлгөн. Атап айтсак, баатырдын ата-теги, туулушу, эр жетилиши, негизги эрдиктери, өлүмү.

Жогоруда акын Смайыл уулу туурасында сөз козгогондо анын элдик мурастын айрыкча төкмөлүк өнөрдүн мектебинде тарбияландыгы белгилүү болгон. Ушундан улам биз сөз кылган биринчи чыгармасында («Байтик баатыр баяны») элдик адабияттын эпикалык нугу ачык байкалып тургандыгын белгилегенбиз. Азыр биз сөз козгоп жаткан чыгармасы да («Жаманкара») дал ушундай ыкта ишке ашкан. (Ушул жерден белгилей кетчү нерсе, акындын «Жаманкара» аттуу дастаны «Байтик баатыр баянынан» биринчи жаралган чыгарма). Демек, биринчи чыгармада башталган эпикалык дем, экинчисинде андан ары улантылган.

Акын Смайыл уулу Жаманкара туурасында эл оозунда санжыраларда айтылган окуялардын негизинде өзүнүн билгендерин толук ырга айландырган. Анын кабылдоосунда жана түшүнүгүндө Жаманкаранын ата-тегинен башталып, өлүмүнө чейин көркөм сүрөттөлөт. Элдик санжырада Жаманкара баатырдын теги мындайча сүрүштүрүлөт: «...Бүткүл кыргыз, казакка белгилүү Жаманкара баатыр Солтонун Бөлөкбай уруусунун ичиндеги Бүтөш уулунун жети кашка тукумунан чыккан. Энесинин ичинен түшкөндө Күнгүрөктөн үн чыккан дешет. Башкача айтканда, Солтонун төрт уулунун Култуу, Күнтуу, Айтуу жана кичүүсү Чаа бийдин

уулунан (Бөлөкбай, Талкан, жана Тата), эң улуусу Бөлөкбай эки уулунун (Байсеит, Бүтөш), кичүүсү Бүтөштүн экинчи аялынын беш уулунун (Төлөн, Тубар, Багыш, Жагыш жана Түлөкабыл), кичүүсү Түлөкабылдын Айта, Чыңгыш, Чоткара жана Акит деген төрт уулунун Чоткаранын баласы».

Смайыл уулунун дастаны Жаманкаранын ата-тегин баяндоодон башталып, анда да дал жогоруда келтирилген тек сүрүү баяндалат. Бирок Смайыл уулунда Жаманкаранын түпкү теги Долондон башталып, Чоткарага чейин кенен, ар бир муундун тарыхы бай окуялардын негизинде баяндалып өтөт. Бул баяндоодо чоң чыгармачылык эргүү байкалбай койбойт. Элдик эпикалык чыгармалардагы салттуу көрүнүштөрдүн бири — элдин бактысына жаралган баатырдын жарык дүйнөгө өзгөчө белгилер, көрүнүштөр менен келиши. Жаманкаранын туулушу дастанда дал ушул салттык көрүнүштө ишке ашкан. Мында да болочок баатырдын энеси жолборстун жүрөгүнө талгак болот. Чоткара атып келген жолборстун жүрөгүн жеп, талгагы калып, адамдан башкача белгиси бар, аркасында кулун жалдуу түгү бар бала төрөйт. Демек, жогоруда санжырада айтылган «энесинин ичинен түшкөндө Күнгүрөктөн үн чыккан» деген ойдон улам, акын өз максатына ылайык жеке интерпритациясын жараткан.

Жаманкаранын балалык чагына дастанда өзүнчө бир чоң бөлүм арналган. Анда баатырдын кейиштүү балалыгы баяндалат. Атасынын көзү өткөндөн кийин эне менен баланын абалы оорлойт. Бир караганда бул бөлүмдө сүрөттөлүп жаткан окуя «Семетей» эпосундагы Каныкей менен Семетейдин Таластан Букарга көчкөн тарыхына окшошуп кетет. Дастанда Чоткара жарык дүйнө менен коштошоор алдында: «...жакшы жок, жаман айтпай көзүм өтсө, төркүнүңө уулунду жетелеп кет» деп, керээзин айтып коштошот. Күйөөсү өлгөндөн кийин Каныкейдин «кейпин» кийген Тыта эне баласын алып, төркүнүнө качат. Ошентип, Жаманкаранын балалыгы Кочкор жергесинде, таякелеринде өтөт.

Оозунан чыккан жели түтүн болуп,
Оолугат алышсам деп күчү толуп.
Оң ийни, сол ийнине карап көрсөң,
Олчоюп отургандай бүркүт конуп.
Оролуп кементайга уктап жатса,
Ойготуу кыйын болот түртүп коюп , —

деп, автор сүрөттөгөндөй, Жаманкара барган сайын күчкө толуп, балбан болуп өсөт, эл оозуна бат алынат. Бирок ошондой болсо да, өзүнүн күчүнө дөөгүрсүнбөй, мүнөзү жумшак, элпек, эч жанга бөөдө зыяны жок, элдин намысы үчүн жанын берген адам болуп чоңоет. Аш-тойлордо сайыштарга түшүп, эл оозунда айтылып жүргөн эрдиктерин көрсөтө баштайт. Булар туурасындагы окуялар дастандагы «Баатырдын баяны» деген бөлүмүнөн орун алган. Анда Жаманкаранын жылаан менен кармашканы, кара курт чакканда көрсөткөн эрдиги, кийме котур болгондогусу, камыш арасынан жолборс өлтүргөнү, жылкы тийген казак баатыры Шорукту жеңген, Бөкөн балбан менен кармашканы көркөм баяндалат. Бул окуялар менен аралаш Жаманкаранын жашоосундагы турмуштук көрүнүштөр да сүрөттөлөт. Бирок каармандын негизги казак-кыргыз кагылыштарында көрсөткөн эрдиктери (Шоорук баатырды жеке өзүн эске албаганда) туурасында сөз жок. Ал эми бул туурасында санжырада мындайча айтылат: «XIX кылымдын отузунчу жылдарынан тартып Жаманкара баатыр жоонун жүрөгүнө тийип, ага аттын кашкасындай таанымал болгон экен. Өзүнүн өмүрүндө он беш жолу жоого түшөт да Жаманкара баатыр бир жолу да аттан ыргыта сайылып, бир жолу да жоодон чегинип качпаган, дайыма жоону кууп чыгып качырган экен». Дастанда акын көбүнчө Жаманкаранын өзүнчө жалгыздап жасаган эрдиктерине басым жасаган. Жаманкаранын эрдиктеринен кийин дастанда Майкулак туурасында сөз башталат. Автор бул образдын элесин Жаманкара баатырдын өз туугандарына таарынып, Ормон ханга кетип калышына байланыштырып сүрөттөйт. Элдик эпикалык чыгармаларда баатырдын кыйышпас жан досунун болушу негизги традициялык мотивдердин бири болуп саналат. Мына ушундай салттуу көрүнүштү Майкулактын баяны көрсөтүп турат. Биздин оюбузча, бул бөлүмдү киргизүү акындын максатына ылайык болсо

керек. Себеби чыгарма башталганда эле эпикалык дем менен ачылган. Салтка ылайык Майкулактын образы ошол демди андан ары улайт. Экинчиден, чыгарманын көлөмүн өстүрүү да авторду кызыктырышы мүмкүн. Ошондон улам сүрөттөлүп жаткан окуяга коошпой, «чоочун» сыяктанып турган окуялар тизмеги да дастандан орун алса керек.

Элдик санжырада: «Кененсары, Норузбайдын кыргыздарга чабуул жасайбыз, согушабыз деген сөзүн, карындашы Бобукан угуп калат. Ал акылдуу, жетик кыз болгон. Бул кыргызды токтотуп калууга көп күч жумшаган. Агалары сөзүн укпагандан кийин, эркекче кийинип, чачын түйүп, күлүк ат минип, кыргыздарга жөнөп кеткен. Анын максаты кыргыздын мыкты баатырларын сыноо болгон. Экинчиден, ылайыгы туура келип калса, кыргыздын таасирдүү бегине турмушка чыгып, чатакты токтотсом деген. Ошондо солто элинен чыккан — Жаманкара менен Чыңгышты сынап, чыныгы көк жал баатырлар экен деп ойлойт», — деп айтылат. Мына ушул айтылгандардан улам акын дастанга «Элчи» деген өзүнчө бир бөлүм киргизген. Бирок дастанда сүрөттөлгөн окуя боюнча казактын төрөлөрү Кененсары менен Норузбай ак дилдери менен кыргызга дос болсок деп кеңешип, карындашын элчиликке жиберешет. Ошондо элчи кыз Талас, Жалал-Абад, Ош, Алай, Нарын, Ысык-Көлдү аралап, Чүйгө чейин келип, бул аймактардын ар биринин баатырларын бирден сынайт. Акындын ар бир жердин жаратылышына ар бир баатырдын өзгөчөлүктөрүнө берген мүнөздөмөсү чыгармачылык менен ишке ашкан.

Жаманкаранын өлүмү элдик санжыраларда ар кандай айтылат. Биринде: «Жаманкара баатырдын даңкы таш жарып, алдынан жан кыя баспай калганын Жангарач угуп, көзү менен көрүп, үрөйү учуп, калтырай баштайт, баатырды жоготуунун айласын издеп таап, аны Кененсары менен жарашууга элчи кылып жиберүүгө Бөлөкбайдан Чыңгыш баатыр жана башка билермандарды, өзүнүн айланасындагы жакшылары менен кеңешип, акылдашып бүтүп, Жаманкара баатырды Кененсары ханга 1846-жылы жөнөтөт. Демек, бул боюнча Жаманкара феодалдык-патриархалдык доордогу ички карама-каршылыктардын, кесепетинен өлүмгө дуушар болгон. Дагы биринде: «Кененсары, Норузбайлар Чүйдүн этегиндеги кушчу, солто урууларын чабышып, кайра тартып баратышып бир байдын жылкысын тийип кетишет. Жылкыны Шорук баатыр алды деген сөз чыгып, албай Жаманкарага досуңан жылкымды кайрып бер деп суранат. Жаманкара Шорукка барат, ал тымызын издегениң өзү келди деп, Кененсарыга киши жиберет. Жетип келген Кененсары Жаманкараны шылдыңдап тийишет. Ошондо Жаманкаранын ачуусу келип: — Маңка ханым, эмне деп келжиреп жатасың? — деп, бетине түкүрүп жиберет. Ачууланган Кененсары эки жигитине эки колун карматып, өзү канжары менен боорун жарып, бөйрөгүн сууруп алат».

Ал эми Белек Солтоноевде мындайча айтылат: «Казак-кыргыз согушунан кийин эки элдин ортолоруна элчи жүрүп, жараштырабыз деп Чапырашты, Шорук баатыр аракет кылганда, солтодон Бөлөкбай, Жаманкара баатыр менен Болотту баш кылып ал беш киши жиберген. Жаманкаранын кеткенин агасы Чыңгыш билбей калып, жибербеске артынан кууп барып, жете албай калган. Буларды Кененсары өлтүрүүгө ооп калганда казактан Экей, Сары бай бул кыргыздарды мен күтүп турайын деп барганда Кененсары: мен өзүм күтөмүн деп Сары байды ынандырып кайта жиберген. Сарыбай кеткен түнү Жаманкараны чөк түшүрүп отургузуп коюп, бир бөйрөгүн сууруп алганда, ал былк эткен эмес. Экинчи бөйрөгүн сууруп алганда чалкасынан кетип, ага кошо Турсун дегенди дагы өлтүрүп, калган жолдошторун кое берген. Өлүктөрүн журтка таштап, өзү көчүп кеткен».

Демек, тарыхый булак боюнча да Жаманкара элчиликке барып, ошондо душмандын колунан каза тапкан. Элчиликке атайын татыктуу баатыр катары барганы же айрым адамдардын көрө албастыгынан, кастыгынан атайылап эле өлтүрүш максатында жөнөтүлгөнү талаш маселе. Бизди кызыктырган нерсе бул эмес. Маселе мына ушул көрүнүштөр акын Смайыл уулунун дастанында кандайча берилгендигинде. Акын өз чыгармасында бул маселенин түйүнүн башкача ракурстан чечет. Дастанда Жаманкаранын энөөлүгүнөн пайдаланып, ортодон чыккан бузуку (ушакчы) баатырга келип:

«Баатырым басып келдим сени көрүп,
Батыраак айтайын деп терим төгүп.
Байкачы тиги аттарды мамыдагы,
Бир-бирден күлүктөрүн эки бөлүп,
Болбосо албайт беле элчиликке,
Балдары калган окшойт сени жерип», —

деп агасы Чыңгышка каршы тукурат. Дал ушул мезгилде Чыңгыш баатырдын балдары атасынын үйүндө бал кымызга чогулуп жатышкан эле. Мына ушул учурдан пайдаланып, бузуку өз максатын ишке ашырат. Автор бузукунун образы аркылуу феодалдык-патриархалдык доордогу өз ара, ички келишпестиктерди, байлык, мансап, бийлик үчүн болгон кармашты подтекст менен берсе керек. Кыргыз элинин тарыхында мындай көрүнүштөр көп эле болгону белгилүү.

Ошентип, агасына таарынган баатыр жанына Болот курбусун, Чормон баатырды, Кара Чолокту, Чынык баатырды ээрчитип элчиликке жөнөп кетет. Аларды Шорук баатыр тосуп алып, «көктөн издегени жерден табылгандай» сүйүнөт. Акыры амал менен баатырлардын бардыгын өлтүрүп, Жаманкаранын болсо эки бөйрөгүн тирүүлөй сууруп алып өлтүрөт. Эки бөйрөгүнөн ажыраган баатыр кыңк дебестен, артын карап душманына сез көрсөтүп, акыр аягына чейин кармашат. Дастанда бул көрүнүш мындайча берилет:

«Кан колун бөйрөгүнө тагып алып,
Кадамын алга таштайт жыйнап күчтү.
Каерге жетип барып жыгылат деп,
Казактар таң калышып дагы күттү.
Керилип эки жакты карап алып,
Күп этип бет алдынан кулап түштү».

Андан ары:

«Бир жигит чуркап келип ичин жарып,
Бүтүндөй ичегисин бүтүн алып,
Билсек деп адам билбес шумдук сырын,
Байлаптыр чоң терекке жакын барып
Бөлүнүп ара кескен дарак сындуу
Белинен кеткен экен кесип-таарып».

Келтирилген саптардан көрүнүп тургандай, Жаманкаранын өлүмү эпикалык каармандын өлүмүндөй баяндалат. Акын эл оозунда айтылгандарды өзүнүн көркөм дүйнөсүнө алып өтүп, өз вариантын жараткан.

Жыйынтыктап айтканда, өзүнүн кара түгү менен кыргызга таанымал болгон Жаманкара баатырдын басып өткөн турмуш жолу биринчилерден болуп көркөм адабиятта акын Смайыл уулу тарабынан колго алынган. Чыгармадагы окуялардын курулушу, андагы баяндоонун деми эпикалык арымда ишке ашканы менен каармандардын ички жан дүйнөсүнө болгон андоо, пейзаждык сүрөттөөлөр, лирикалык чегинүүлөр аз да болсо дастандан орун алган. Кандай болгон күндө да, акындын эмгегин баалабай коюшка болбойт. Дал ушул эмгектин арты менен Жаманкара баатырдын тарыхы акын-жазуучулардын чыгармачылыгында уланышы да мүмкүн.

Сөз аягында айтаарыбыз, көркөм чыгарма — тарыхый чындыктын эстетикалык жүгүн аркалаган чыгармачылык катмар. Ал эми булардын ортосунда билинер-билинбес дагы бир «өткөөл» катмар жатат, бул жазуучулар үчүн эбегейсиз маанилүү роль ойногон — фольклордук компоненттер: легендалар, уламыштар, санжыралар. Албетте, профессионал адабиятынын үлгүлөрүнөн алып караганда фольклордук булактар али чийки. Мына ушул булактардын негизинде жазуучу ошол сүрөттөлгөн доорго, мезгилге «дүрбү» салып, сыртта калган баяндоочу катары туруп албастан, кеңири масштабда ой-чабыттатып, каармандардын ички дүйнөсүнө сүңгүп кирип, кыймыл-аракеттерине жандуу аралашып туруусу зарыл.

Тарыхый окуялар менен инсандардын көркөм адабиятта чагылышын анализдөө кийинки убакта бир топ актуалдуу болуп келе жатат. Акын-жазуучулар тарыхый процеске атайы айрылышып ой, идея айтууга аракет жасашууда, анткени мурдагыдай идеологиялык үстөмдүк болбогондуктан, тарыхый-факты — материалдарга коркпой-үркпөй эле белсенип киришүүдө. Бирок алардын эстетикалык-көркөмдүк жагын албаганда да, адабият да, тарых да тарыхый инсандарды объект катары изилдөөдө бир беткейликке жол берип койгон учурлар көп учурайт.

Кечээ эле айрым тарыхый инсандар бай-манаптар, карапайым калктын канын соргуч эзүүчү феодал төбөлдөрү катары көрсөтүлүп келсе, бүгүн «элдик баатыр» катары карашууда. Айрым учурда тарыхчылардын бир эле көрүнүшкө эки башкача мамиле, баа берип, объективдүүлүктөн алыстап кеткенин көрөсүң.

Тарыхтагы оң, же терс көрүнүштөрдү, бурмалоолорду бара-бара акырындап замандын «диктовкасына» ылайык оңдоп, түздөп, тактап койсо болчудай. Ал эми көркөм чыгармалардагы образдардын тагдыры кыйла татаал, ал эгер автор тарабынан гана кайра иштелип, редакцияланып чыкпаса, кандай болсо дал ошондой трактовкаланышы керек. Ошондуктан, көптөгөн тарыхый инсандардын образдары идеологиялык жактан «фильтрленип», «тазаланып» келгендиктен, жазуучунун да көз карашын чыгарма жаралган коомдук саясий мезгилден бөлүп кароого болбойт. Натыйжада бир эле тарыхый инсандын заман кырдаалына жараша ар кандай образдарда сүрөттөлүшүнө ээ болуп калышы мыйзам-ченемдүү көрүнүш.

Жогоруда биз сөз кылган Байтик баатыр, Жаманкара баатырлардын көркөм образдары бул айтылгандардын ачык мисалы.

*А. Акматалиев,
Ж. Байтерекова.*

БАЙТИК БААТЫР

(АБДЫЛАШЫМ СМАЙЫЛ УУЛУНУН АЙТУУСУНДА)

БАЙТИК БААТЫР БАЯНЫ

Карындагы баланын,
Хан болорун ким билет.
Кээ бир бала хан болуп,
Калк кадырын билдирет.

Бешиктеги баланын,
Бек болорун ким билет.
Бел болуп Ата журтуна,
Бек кадырын билдирет.

Ала-Тоо Ата-Мекен ыйык жерим,
Ак жалы дары болгон Ысык-Көлүм.
Атагы алыс кеткен пейли кенен,
Ак калпак акыйкатчыл кыргыз элим.
Акылман карылардан уктум эле,
Атайын жазгым келди Байтик жөнүн.

Ала-Тоо бирде кардуу, бирде карсыз,
Арасы бирде малдуу, бирде малсыз.
Ааламдын күчүн көрчү кереметтүү,
Агарып бирде айлуу, бирде айсыз.
Абалтан тоо койнунда жашап келген,
Ата-энем бирде алдуу, бирде алсыз.

Ала-Тоо бирде булут, бирде тунук,
Ай-күнү бирде батып, бирде чыгып.
Ажайып сырлары көп адам билбес,
Анысын бирде катып, бирде сунуп.
Алдыга кадам шилтеп күндөр өтөт,
Ай сымак аста секин, өмүр жылып.

Ала-Тоо бирде шаңдуу, бирде шаңсыз,
Арасы бирде чаңдуу, бирде чаңсыз.
Адамдын арасында ар кылы бар,
А; ч макчы бири ардуу, бири арсыз.
Асырап Ата журтту күтүп келген,
Артында ордун баскан урпактарбыз.

Ала-Тоо бирде бүркөк, бирде ачык,
Аркарын кээде катып, булут басып.
Ак кардын мөңгү суусу оргуп чыккан,
Арыкка батпай агат жайда ташып.

Анда биз агым болуп жашап келдик,
Аркалап нечен кыя белести ашып.

Ала-Тоо касиеттүү кымбат жергем,
Ар кимге алдын тосуп кубат берген.
Ажарлуу аппак жүзү жарык кылып,
Алмашып Ай, Күн нуру чыга келген.
Абалкы Ата-бабам из калтырып,
Аттуу жөө, жол жүргөндөй болуп кербен.

Ала-Тоо бирде ысык, бирде мээлүүн,
Аттанып бара жатсаң таза абасы,
Атайын беттен сылайт төгүп мээрин.
Атыр жел апабыздай эркелетет,
Акырын басып жүрсөң кырка жээгин.

Ала-Тоо аймагы кең, жери түктүү
Атайын карасаңар көлү күзгү.
Адамды кыялдантып ойго салат,
Алдыңда минген атың куштан үркүп.
Алыска айланчыктап кете албайсың,
Анткени кыргызыма кутман түркүк.

Ала-Тоо асыл жерим аймагы кең,
Ак калпак кыргызымдын баарына тең,
Ачылгыс көп сыры бар уюп жаткан,
Арасын ачып көрсөң түгөнгүс кен.
Азыраак акын болуп калыптырмын,
Алланын амиринен жаралып мен.

Ала-Тоо аскасында шумкары көп,
Алыска аты кеткен тулпары көп.
Акылы, жүзү элдин арасында
Айтылып ысмы жүргөн кыздары көп.
Абалкы баатырларды эл айтышат,
Атабыз хан Манастын урпагы деп.

Ак калпак кыргыз элим эгин айдап,
Алты айлык кыш күнүнө жемин камдап.
Азыр да жайлоо көркүн чыгарышып,
Атайын желе-желе бээсин байлап.
Андагы айтып кеткен накыл сөзүн.
Аткарып келет урпак пейлин кармап.

Ала-Тоо аймагынын бир бурчунан,
Ак калпак мейман досчул кыргызыман.
Айтылуу Эр Байтик дейт төрөлүптүр,
Ажарлуу өзүбектин бир кызынан.
Атайын дастан кылып жазып койдум,
Айрымдар сөз кылганда угушуман.

Айтылат солто болуп түпкү атасы,

Андагы элдин тийген бүт батасы.
Арада жаңылыштык боло берет,
Адамдын болбойт дебе түк катасы.
Ар кимдер сүйлөй берет сөз көптүрүп.
Аныктап билип көрчү ким тазасы.

ЭР БАЙТИКТИН ТЕГИ

Байтиктин солто болгон түпкү теги,
Босбөлтөк деп айтылат сүтпү жери.
Бир-бирден оозго салсаң каймак татыйт,
Бал сымак жемиштердин шириндери.
Башы Чүй аяк жагы Талас болуп,
Байыртан бизге маалым ички чеги.

Бабабыз солто болгон үч мыкты уулду.
Бирөө Чаа, калган экөө Күнтуу, Култуу.
Баатырлар жана акылман Чаадан чыгат,
Басышып келген жоодон ызы-чууну.
Балдарга берип кеткен белек кылып,
Бабалар — Ай тамгалуу аппак тууну.

Улуусу үч баланын Күнтуу болгон,
Улуна Күндөй бол деп атын койгон.
Улгайган адамдардын айткандарын,
Уккамын эл аралап оңду солдон.
Улуу эл деп айтылат арабызда
Учурда биле албадым кими чоңдон.

Күнтуусу тандап минип чоң жоргодон,
Кийгени зоот көйнөк тордомодон.
Кийирбей душмандардын алдын тосуп,
Калкына бийик сепил коргон болгон.
Катылып жоолор келсе найзалашып,
Кыйкырып ураан айткан солтологон.

Күнтуунун бир урпагы Ашырбайды,
Кулагым угуп калган жашырбайлы.
Кулжага баратканда ашуу ашып,
Көр-коону көрө коюп кардын жарды,
Көрүнө өлүм чиркин келе калса,
Канжыгага байлаптыр асыл жанды.

Күнтуунун дагы шайыр бир кулуну,
Калкыбыз айтсак билет эл куудулу.
Кадимки Термечиктин Шаршени ал,
Көз менен бала кезде көргөм муну.
Калганын биле албадым сурабадым,

Калк бийлеп чыккандардан кимдер тыңы.

Экинчи бир баласын Култуу атап,
Элинде жүрсүн деген алып атак.
Эң эле элпек өсүп кичи пейил,
Эл журту дайым турган аны алкап.
Эрлиги анын дагы бир кишидей,
Эки көз ирмелбептир болуп жалтак.

Култуунун бир урпагы мыкты дегин,
Калк ичи эки кылбай айткан кебин.
Кайдагы бузукулар колдуу болуп,
Кайран жигит жаш өткөн келип өлүм.
Кашкайып, тике карап мыктыларга,
Көз менен жалтактатып эрдин көбүн.
Казыркы эл айтып калат отурушта,
Кыйын деп Асыл уулу Салмоорбегин.

Култуудан чечен чыккан токтоноюн,
Кулагым чалып калган косколоюн.
Кара чымын угулчу учканда дейт,
Кеп салса көпчүлүккө токтомоюн.
Көздөрүн ала качпай карап турган,
Көргөнсүп көкөлөгөн боз торгоюн.

Кызматын калкым билет даңкы тайдай,
Коюлган ак сакалы ачык айдай.
Казыркы урпактары арман кылат,
Көп сырын сыналгыга жазып калбай.
Кыргыз-казак элине аты чыккан,
Култуунун бир кулуну Осмонкулдай.

Эрчишип Күнтуу, Култуу бир жүрүшкөн,
Эгиздей кийимдерин бир кийишкен.
Эл ичи кандай болуп жаткандыгы,
Экөөлөп көзүн салып бир билишкен.
Эки уулум тизгинимди алды го деп,
Эр Солто үмүт кылган сүйүнүчтөн.

Чаа деген ысмым берип кенжесине,
Чакырып чал-кемпирди өргөөсүнө.
Чогултуп акындарга ыр айттырган,
Чүрпөмдү кошкула деп термесине.
Чырпыгым чынар болуп өсө берсин,
Чолпондой көрүнөр деп эл көзүнө.

Ушундай тилек кылып атын коюп,
Урматтап мейман күтүп малын союп.
Узатып келген элди солто атабыз,
Үч уулун белге таңып пейли тоюп.
Уядан учуп чыккан шумкар куштай,
Умтулар убагында тизгин чоюп.

Ушундай солто бийдин үмүтү бар,
Учурда билалбады кимиси шар.
Узаргып тизгинимди улап кетер,
Улгайып калган кезде үлүшү бар.
Узун ой кээ күндөрү ойлоп коёт,
Урпактын кийининде кимиси бар.

Улгайып солто баатыр бара жатыр,
Убайым санаасына кирбейт такыр.
Учкан куш сыяктанып күнү келип
Учаармын бул дүйнөдөн болуп закым.
Уучум кур эместир менден кийин
Урпактын бийлеп бирөө чыгар акыр.

Өзгөчө Чаа уулуна көңүл буруп,
Өзүмдөй болот го деп үмүт кылып.
Өзүнчө ойго батып курсан болуп,
Өмүрү өтө берди алга жылып.
Өйдөлөп туруп койбой Чаасы жатат,
Өң-түсү өзгөрүлбөй түгү чыгып.

Баласын көрө коюп үмүт үздү,
Баягы кубанчы жок күткөн ички.
Бетинен беш байпактык түгү чыгып,
Бутактай өңү болду боп-боз күзгү.
Бушайман боло түштү бир заматта,
Балдарым болобу деп менин түпкү.

Үмүтүн үзүп койду көңүл бурбай,
Үчүнчү баласынын мойну кылдай.
Үшкүрүп солто атасы санаа тартат,
Үргүлөп отурганда өйдө турбай.
Үстүндө эски чапан, асты кийиз,
Үйдөгү бир баланын жөнү мындай.

Жедирбей аш-тамагын жөтөл болду,
Жашоонун корун тартып кесел болду.
Жалдырап жата берет кыймылдабай,
Жылышка даремет жок бечел болду.
Жаны бар көкүрөктөн деми чыгып,
Жүзү боз берки уулдардан бөтөн болду.

Жүзүнө чий калкалап убактылуу,
Жанына жолотподу уяттууну.
Жарышып эл бийлеген эки уулуна,
Жараткан жалгай көр деп кубат кылды.
Жүрөгү ойлоп калды солто бийдин,
Жакшылап сынчы атага сынаттууну.

Алыстан солто атабыз сынчы алдырган,
Аягым кандай болот деп тагдырдан.
Атайын сурап калат сынчы акеден
Алладан жакшылыкты күтөт бир жан.
Айтыңыз жашырбаңыз болор сырды,
Акыры кандай урпак балдарыман.

Ат минген кош баласын бат алдырат,
Ар бирин ачык айт деп сындаттырат.
Ага-ини Күнтуу, Култуу уландарын,
Ардактуу сынчы акебиз ылгап турат.
Аттары күлүк чыгып кызы сулуу
Акыры ушундай эл мындан чыгат.

Укканда ушул сынды солто бийиң,
Ушундай болобу деп менден кийин.
Убайым тартып турган учурунда
Уздай ачмак болду көңүл кирин.
Уулундун периштеси бешенеңде,
Көргөз дейт катыш койбой дагы бирин.

Дегенде солто бийиң үйгө кирет,
Далдоодо жаткан Чааны ай ким билет.
Дуба окуп Санчы-сынчы жүзүн көрүп,
Жапкын деп жүзүн бачым күңгүрөнөт.
Дегеле адам билбес бул баладан,
Думугуп жаткан шумдук сырды көрөт.

Жылаңач бечел болуп жаткан тура,
Желкеден жети дөөлөт баскан тура.
Жетиге толгон күнү уулуң басат,
Жеткирди менин сыным жаңсап буга.
Жалынып жаратканга тобо кылып,
Жобурап Санчы-сынчы айткан тура.

Айтканын сынчы атанын эскерейин,
Алдыңан окурманым өткөрөйүн.
Аранда билген болсо ичке катпай,
Айткыла элим билсин сөз берейин.
Абалкы аталардын айткан сөзү,
Азыраак билишимче чечмелейин.

«Кулжа кулач меш кызыл беги турат.
Ат качырбас боз айгыр эри турат.
Ач арстан жалы бар шери турат.
Ийри кара шылк моюн бөрү турат.
Таңдайы жарык чечендин кеби турат.
Туура бийи баш койкоң чеби турат.
Түмөндөгөн Чоң байдын эни турат».

Сынчы ата жай баракат басып демин,
Солтого сылык сыпаа айтып кебин,

Солобоң көтөрүлөт урпагыңдан,
Сынымдын чындыгы бар болбойт төгүн.
Сыгып турат уулуңду жети дөөлөт,
Санаа тартпай жүрүңүз ачып көңүл.

Ушундай боло берет бул жалганда,
Ууланып түшө бербей сиз арманга.
Улардын жөжөсүндөй учуп чыгат,
Убайды көрөт балдар жашаганда.
Учуру келген күнү аты угулуп,
Уучуңуз толот кийин капаланба.

Уулуңду белге таңып жүрө бергин,
Убайым тарта бербей сөзгө келгин.
Умтулуп канат кагып шумкар болот,
Ушуну сын көз менен даана көрдүм.
Уруксат болсо бүгүн мен кетейин,
Убайды балдарыңдан бийим көргүн.

Батасын сынчы берип кете берди,
Божурап ичтен айтып келмелерди.
Баяны сынчы акенин туура келип,
Балдары солто атадан эл көбөйдү.
Баарынан кийинкиси башы койкон,
Байтиктей айтып өткөн кемеңгерди.

Жетиге толгон күнү уулу басып,
Жаркырап солто атасы көңүл ачып.
Жолборс жүрөк жүзүндө мүнөзү бар,
Жөнөсө балдар менен аралашып.
Жылмайып карап коюп өтүп кетчү,
Жанынан кээ күндөрү бара жатып.

Карынын айткан сөзүн уккан кулак,
Каракчы, Талкан, Тата, Чаадан чыгат.
Күнтуу, Чаа, Култуу деген үч баласын,
Кезинде Санчы-сынчы айткан сынап.
Кылымдап бабам кетип урпак келип,
Кечирген андан бери нечен убак.

Чаадан келет Каракчы, Тата, Талкан,
Чүй боорун жоодон сактап болуп калкан.
Чыр чыгып калган болсо жаакташып,
Чечени кыйын кезде акыл тапкан.
Чоңу бар, кичине бар, баатыр балдар,
Чүнчүтпөй душмандарга элин баккан.

Тун уулу Чаа атанын айтсак Талкан,
Туруптур эл башкарып болбой жалтаң.
Туйгундун кыраанынан таптап алып,
Тамаша курган кармап тоодон калтар.

Тагдырдын буйругунан бирден келип,
Талкандын урпактары болуп залкар.

Ойлонуп Чаа атабыз, бара жатып,
Ойт берген бир адамды кармап алып.
Оңбогон кайдан келген каракчы деп,
Оң бутун байлап коюп чалма салып.
Оо кудай, бере көр деп сүйүнчүлөйт,
Олтурса бир жигити жакын барып.

Буюрса болдуңуз го дагы уулдуу,
Баа деген перзентиндин үнү угулду.
Башына чалма илгендей күнөөсү эмне,
Байлапсыз каракчыдай бул шумунду.
Батыраак мен кетейин жолго түшүп,
Бериңиз сүйүнчүңө ырымыңды.

Көңүлдү кубандырып таң атты деп,
Кудайым дагы бир уул жаратты деп.
Көзүмө каракчыдай көрүнүп бул,
Куюндап менден качып баратты деп.
Кудайдын буйругуна баш ийебиз,
Кулунга ат коёюн Каракчы деп.

Каракчы Талканга ини Татага ага,
Коюлган Каракчы деп атын кара.
Көрүнүп көздөрүнө эмне келсе,
Коюшкан балага атты тийип бата.
Кыз берип ынтымактуу куда болуп,
Казыркы эл, бири жээни, бири тага.

Балдары баатыр чыгып Каракчынын,
Бабалар наамын берген Бөлөкбайбыз.
Булансай, Аламүдүн, Ысык-Ата,
Белгилүү илгертеден кенен сайбыз.
Баш багып келип калса ач жылаңач,
Биз анда мейман досчул белең жайбыз.

Байсейит, Бүтөш дейбиз Каракчыдан,
Балдары баатыр чыгып дайыма шок.
Бөлөкбай деп айтылат эл ичинде,
Баштаса ата текти Каракчы жок.
Байыртан жашап келген урпактары
Бөксөрбөй курсактары карыны ток.

Байсейит балбанырак адам болгон,
Беттешип калса кокус качпай жоодон.
Бир айыл чыр чыгарып айып тартса,
Бат эле куткарчу экен келген доодон.
Байыр алып жарап келген эли менен.
Башаттуу Сынташ, Аксай бөксө тоодон.

Байсейиттин урпагы Абейилде,
Балбандык касиет бар ал бир пенде.
Башка чаап бир буураны өлтүргөн деп,
Баяны айтылууда ар бир элде.
Беттешип ажал менен кармашкан дейт,
Бүткөндө жашоо күнү айтып келме.

Бүтөшү баатыр адам мерген болгон,
Барыптыр аркарларга атып ондон.
Бөлөкбай деп аталган урпактары,
Бөлүнүп элден чыккан коркпой жоодон.
Балдары Каракчынын аталсын деп,
Бир кары Бөлөкбай деп айтып койгон.

Бүтөштүн байбичеси болгон таңсык,
Балдарын көчкү алганда калган Жакып.
Байкасак абысындар аңдышкан жоо,
Бир балаң кимге опо дейт бара жатып.
Көзүңөр өткөн кезде биздин балдар,
Колунан малын-мүлкүн алар тартып.

Өгүңкү абысындын айткан кеби,
Өзөктөн кетпей кийин ойго келди.
Өзүнө синди кылып Бүтөшүнө,
Өрттөнүп эт жүрөгү издеп элди.
Өңү назик, өзү жаш Кагаз кызды,
Бүтөшкө кеңешпестен алып берди.

Кыдырып күн-түн жүрүп кыйла жерден,
Келатып такыячан кызды көргөн.
Калыңын таңсык төлөп куда түшүп,
Кагазды Бүтөшүнө алып берген.
Кудайдын буюрганы бул эмеспи,
Беш эркек бул дүйнөгө удаа келген.

Ошентип тууган тапкан жакыбына,
Ойлонуп өзү ыраазы акылына.
Олуя аяр, таңсык аял экен,
Ойдо жок иш жасаган ашыгына.
Ойнотуп өзү бакты беш баланы,
Ортоктош кылып бүткүл асыгына.

Акылман Кожогелди жакыбынан,
Ак калпак кыргыз таанып акылынан.
Айылга бийлик кылып калыс болгон,
Адашпай эл башкарган басыгынан.
Ааламга токсон алты жыл жашаптыр,
Алланын ага берген жазымынан.

«Таңдайы жарык чечен Кожогелди»,
Токтотуп чатак кылган басып элди.
Тиягы Талас, Алай, Ошту аралап,

Көрүптүр Тянь-Шанды, Ысык-Көлдү.
Кийинки урпактарды мурун билип,
Сынчынын айткандары туура келди.

Беш баланын бирөөнөн баатыр чыккан,
Бүт кыргыз, казак эли атын уккан.
Боюна зоот кийбей жайдак атчан,
Беттешип калса жоонун тобун бузган.
Бел болуп солто элине Жаманкара,
Турганда келе албаптыр эч бир душман.

«Ач арыстан жалдуусу Жаманкара»,
Аркасы кереметтүү жалын кара.
Андагы баатыр болгон мыктылары,
Алдынан чыкпай коркуп барбай ага.
Айтууга татыгы бар баатыр экен,
Анын кылган иштерин айтсак жана.

Бир күнү Жаманкара уктап жатса,
Бут жагын муз койгондой муздак кылат.
Бурулуп карап көрсө баш көтөрүп
Бүктөлүп соймоң этип жылан турат.
Былк этпей жатып берсе соймоң этип,
Былкылдап боору менен өйдө жылат.

Жыландын бүт кыймылын аңдып көрдү:
Жылаңач Жаманкара жата берди.
Жакындап кекиртекке келген кезде,
Жабылуу оозун секин ача берди.
Жарым кес узундугу жылан келсе,
Жылбаган бир ордунан оңой эрби.

Билмексен болуп анда баатыр жатты,
Баяндап айтуу кыйын ошол чакты.
Баш багып сойлоп жылан тилин сунуп,
Бүктөлүп ачык оозго салды башты.
Башынан кырча тиштеп чайнап анан,
Бүдүрүн калтырбастан бүркүп чачты.

Кичүүсү болгон уулу Чаанын Тата,
Көрүптүр улгайганда тийип бата.
Казыркы муундарын биз билбейбиз,
Келатат аты аталып тогуз ата.
Кулагым уккан болчу эл оозунан,
Кечиргин сөзүм болсо эгер ката.

Тата уулум татыр бекен татыбаспы,
Төрөлүп келген күнү көңүл ачты.
Той берип коёюн деп эл чакырып,
Тура калып ордунан ары басты.

Тоодой чара эт кылып чыгын берип,
Тобу менен тоюнттуң кары-жашты.

Татанын Шайыбеги баатыр чыккан,
Тоолуу түз аймагынын эли уккан.
Тирешип найзалашып эрөөл болсо,
Томкоруп нечендерди жеңип уткан.
Турчу экен ошол кезде сырттан өтүп,
Титиреп кол сала албай коркуп душман.

Талкандын балдарынан мыкты чыгат,
Тургула окурманым бирден сынап.
Талашып сөз кылганы ушул азыр,
Түлөберди, Жаңгарач, Канайды угат.
Түптүү солто элине коргон болуп,
Тикесинен тик болуп Байтик турат.

Талкандан тараган уул он болуптур,
Таргыл чаар жолборс болуп комдонуштур.
Төп келип акыл менен эрдиктери,
Туу кармап кенен Чүйгө зор болуптур.
Түлөберди, Жаңгарач, Канай, Байтик,
Туткасын элдин кармап чоң болуптур.

Талкандын уулу Кошой ордун баскан,
Туш-туштан досту күткөн барып атчан.
Той-ашын бирге өткөрүп сиз, биз дешип,
Таанышып тил табышкан кудалашкан.
Тага, жээн болуп кийин урпактары,
Тийишпей бир-бирине ымалашкан.

Кошойдун бир баласын Жамансарт деп,
Колунда болгон элин таратпас деп.
Караңгы, жарыгы жок айсыз түндө,
Келаткан ак жолунан адашпас деп.
Калкынын ынтымагын күчөтүптүр,
Кыргызбыз бизге чатак жарашпас деп.

Жамансарттын кулуну Түлөберди,
Жашынан бак-дөөлөттү кудай берди.
Журтуна калыс болуп жол көргөзүп,
Жогорку ата жолун улай берди.
Башынан сыймык учпай кыдыр колдоп,
Бүт элге ынтымакты Кынай берди.

«Кулжа кулач меш кызыл деп айтылган»,
Кадыр сыйы кыргызга бүт артылган.
Калкын бийлеп өмүрү өтө берди,
Көңүлү куунак болуп күн артынан.
Касиети жогору көтөрүлүп,

Кетпептир көзү өткөнчө түк баркынан.

Атасы Түлөберди Эшкожонун,
Абайлап байкап келген сөз коногун.
Алысты жакын кылып пейли менен,
Алдын-ала билчү экен дос болорун.
Атасак балдарынын эң улуусу,
Айттым мен атасына окшогонун.

Кенжеси болгон экен Канай уулу,
Көзү ойноп балдарынан айтсак тыңы.
Көргөн дейт улгайганда Түлөберди,
Калкына мырза кылып куштап муну.
Канчалык эрке болуп өссө дагы,
Көрүнбөй чоңоюптур эч бир чыры.

«Ат качырбас боз айгыр Канай болуп»,
Ар кимдин оюн билген карай коюп.
Атагы алыскы элге угулуптур,
Арбак колдоп башына таалай конуп.
Айткан сөзү түз экен эл ичине,
Аталган жебе дейбиз жаадай болуп.

Карагат, чие суунун жээгинде бар,
Канайдын жаш кезинен дээринде бар.
Ким менен сүйлөшпөсүн сөзү ордунда,
Кантсе да акыл эси мээсинде бар.
Кең Чүйдү башкарууга бел байлаган,
Касиет атка минсе ээринде бар.

Эшкожо эки тизгин бир чылбырын,
Элетип инисине тапшырганда.
Ээленет тизгин бербей Канайынды,
Элик, сур аргымагы бастырганда.
Эркелик эбак кетип калган окшойт,
Эң токтоо, болсо дагы жаштык анда.

Тагасы Таластагы саруу эли,
Тай союп куттукташып келди көбү.
Тапшырып Канай мырза карыганда,
Туруктуу болуп анда айткан кеби.
Таякени пир деп коёт илгертеден,
Табышмак эмес, чындык бардыр жөнү.

Кең Чүйдү бириктирип баштап калды,
Киргизбей келген жоодон сактап калды.
Канайдын акыл-эсин карагыла,
Койдуруп элди бузган акмактарды.
Калкына кадыр баркы жогорулап,
Көргөн эл жаш жигитти мактап калды.

Туюктан жол таба албай бара жатса,
Тууган керек андайда каралашса.
Түбү чоң тың балдардын аты чыгат,
Төштүктөй дөө-шаа менен аралашса.
Талыкшып Канай мырза карыганда,
Тизгинин берген экен Жаңгарачка.

Жаңгарач жалгыз болот Эшкождон,
Жол баштап Сары Өзөндө эл коргогон.
Жамаатташ жалгыз үйлүү келип консо,
Жан багып ошол кезде кор болбогон.
Жери асыл жемиши мол кенен Чүйгө,
Жыла басып келиптир эл оңдогон.

«Ийри кара, шылк моюн Жаңгарачты»
Ишин көрүп бир кары койгон атты.
Илээ менен душманды жеңип турган,
Ишенимдүү кеменгер чыгып даңкы.
Ийгиликтүү болуптур баскан жолу,
Ички-сырткы элдерге жетип баркы.

Жаңгарач жарым кылым элин билген,
Жагымдуу жан сергитээр кебин билген.
Жетсе да карылыкка моюн сунбай,
Жаштардай атка минсе жеңил жүргөн.
Жигиттин тыңдарынан тандап алып,
Жылмайып капасы жок өмүр сүргөн.

ЭР БАЙТИКТИН АТА-ЭНЕСИ

Бой жетип Канай өсүп бара жатты,
Балалык учкул кыял ала качты.
Бастырып атчан жүрсө тилеп коёт,
Болсо деп бир сүйгөн жар акыл тапчу.
Башына жаздык коюп кыйшайганда,
Бир кызды алайын деп ойлоп жатчу.

Башына сыймык конуп, кыдыр даарып,
Бүт кыргыз Канай бийди билген таанып.
Баштаган Солто элин ынтымакка,
Бирөөгө катуу айтпай, жүрбөй каарып.
Бооруна келген адам кенен Чүйгө,
Байлыктын кучагына калчу маарып.

Бериптир чоң кудайым бакты, таалай,
Бастырып четтен өтүп душман даабай.
Баркы бар Канай бийдин атын уккан,
Баш багып келген экен адам далай.
Буюрган туз насиптин даамын татып,

Боз улан кезинде бий болгон Канай.

Биз билсек Аларчада мөлтүр башат,
Бир тамчы суусун ичсең чаңкооң канат.
Бар экен Аскарбек чал сөзгө чебер,
Байгелди кыштагында азыр жашап.
Барганда айтып берди калпы жок деп,
Баяндап аялдарын бирден атап.

Саамайга кырк өрүлгөн чачы кундуз,
Сүйкүмү асмандагы чолпон жылдыз.
Суусаткан көркү менен жигиттерди,
Суйкайган, жайдар мүнөз Нал бир нур кыз.
Сыртынан ашык болуп айрымдары,
Суктанып башка кызга көңүл бургуз.
Ал кызың саамайына чачын өрүп,
Атайын чака кармап сууга келип.
Ашыгып бара жаткан Нал кыз болчу,
Алдынан чыга калса Канай көрүп.
Аялым болуп калса деп ойлогон,
Атама айттырсам деп көңүл бөлүп.

Атасы алып берген кудалашып,
Ал экөө жашап калган ымалашып.
Арттырган турмуш жүгүн, өмүр белин
Алдыга кадам шилтеп булар ашып.
Ардактап бирин-бири сыйлап жүрдү,
Айтышпай ойноп-күлүп көңүл ачып.

Аларча жели бетке согуп турду,
Аларда ырахат күн болуп турду.
Асмандан ай көрүнүп балканактай,
Ал экөө караганда толуп турду.
Аялды чуркап албай, буйруп алат,
Алланын амиринен жолуктурду.

Арадан айлар өттү, жылдар өттү,
Аралап аймагынан көрдү көптү.
Алысты жакын кылып тууган болуп,
Айтылуу кенен Чүйгө курду чепти.
Ар кайсы элге барып күйөө делип,
Аялдан алган экен Канай төрттү.

Биринчи аялынын атын айтсак,
Бөлөкбай элиндеги Нал кыз деген.
Берметтей көзү жайнап келишимдүү,
Булганыч кир кол тийип алгыз деген.
Бир тууган эже-синди уялаш жок,
Бечара бир уядан жалгыз деген.

Жубайлар Нал кыз, Канай турмуш куруп,
Желеге кулун байлап кымыз кылып.

Жергесин бириктирип эл башкарып,
Жарашып жүргөн кезде сыйга тунуп,
Жолугат ай мончоктой дагы бир кыз,
Жолоочу жолдо жүрсө теңир буйруп.

Жашоосу адамзаттын жолу кылдай,
Жолугуп калган кездин жөнү мындай.
Жайында Аламүдүн кирген убак,
Жол жүргөн соодагерлер алга жылбай.
Жээгине атын суунун базар ачып,
Жанына адам келсе соода кылмай,

Ташкенттен соодагерлер келип турат,
Токмоктун базарына убак-чубак.
Тоо суусу ээ-жаа бербей күр-шар этип,
Ташкындап таш агызып кирген убак.
Түн-күнү шаркыраган добушунан,
Тектирден теке аткандай кулак тунат.

Токмоктун базар жыйын элден сурап,
Ташкенттен соодагерлер жолго чыгат.
Төө өркөч болуп аккан Аламүдүн,
Ташкындап турса өтө албай карап турат.
Тигишип чатырларын кыркалекей,
Тим жатпай суу боюна базар курат.

Алардын бири келген кызы менен,
Атасы эркелетип ала келген.
Алыстан Канай көрүп ак чатырды,
Алар ким деген болуп бара берген.
Ала топу башына кийип алган,
Атайлап карап көрсө бөлөк элден.

Атайын көрөйүн деп ак чатырын,
Ал жакка буруп калды ат басыгын.
Атын алып соодагер үйгө кийрет,
Анда Канай байкаптыр жаткан кызын.
Аял кылып алсам деп дитин коёт,
Андагы өзүбектен жаккан кызын.

Ак чатыр кире калса түркүн боёк,
Айтылуу уз чебери койгон боёп.
Ай пери сыяктанган сүзүлгөн кыз,
Алардан уялгансып турат кетпей.
Алдыртан Канай карап көз жүгүртсө,
Ажары ак гүлүндөй сынга толот.

Канайдын аты чыккан, баркы чыккан,
Кыргызга туура сүйлөп даңкы чыккан.

Кең Чүйдүн ээси болуп жоодон коруп,
Касиеттүү элине ал бир кутман.
Көз салып кылыксынып өзүбек кыз,
Көргөзөт өзүн-өзү карап туштан.

Кыраакы Канай аны байкап калат,
Кымындайт жаш жигиттей жалтак карап.
Көздөрү ай сыяктуу жоодураган,
Көрүнүп ак жүзүнүн нуру тамат.
Койнунда Нал аялы болсо дагы,
Көңүлүн өзүбек кыз ээлеп алат.

Көп оокат дасторконго коюп нанды,
Канайды коногундай кабыл алды.
Кетирбей колундагы жакшы учурду,
Кызыңды бериңиз деп кебин салды.
Кудайым буйруп койсо кайда качмак,
Колдорун кармаштырса эки жарды.

Канайдын айтканына макул болуп,
Калыңдын баасын айтып шартын толук.
Күйөөнү аздыр-көптүр сыйы менен,
Коноктоп колдон келген ашын коюп.
Калыптыр ошол күнү ымалашып,
Кыргыз менен өзүбек жакын конуп.

Көктөгү ай балканактай толуп турду,
Көргөзбөй жат душмандан коруп турду.
Көөдөндөн конуш алган Эренчеге,
Кудайым куттуу жерден жолуктурду.
Калыңын айдап келип тоюн берип,
Канай бий алган экен колуктуну.

Солто элин Канай билип ханы болду,
Сүйкүмдүү Эренче кыз жары болду.
Сайдырып саймаларын боз үйүнө,
Суу жээктеп үй тигилип айыл конду.
Суусундук бал кымыз бар ичээрине,
Сыйлашып күн өткөрдү кичүү чоңду.

Толукшуп толуп турган жайдын кези,
Тигилген Эренчинин ак өргөөсү.
Тушунан бара жатып карай калып,
Таңыркап карап калчу элдин көзү.
Тапканы сарттын кызы Канайдын деп,
Тараган кээде элге ушак сөзү.

Канайда эки сулуу аял болгон,
Көз кырын салып турчу карап жондон.
Кем эмес ар биринин тиккен үйү.
Көлдөгү кош ак куудай катар конгон.

Кирчү экен кезек менен өргөөсүнө,
Келгенде эл кыдырып сапар жолдон.

Бойтоюп күндөш менен байбичеси,
Берметтей көзгө сүйкүм ар мүчөсү.
Бирөөнү ылдый көрбөй, өйдө көрбөй,
Барктап эки аялын бирдей көрчү.
Булардын бирөө төрөп берсечи деп,
Бала деп басса-турса көңүл бөлчү.

Ошентип өтө берет тирликтери,
Опол тоо сыяктанып бирликтери.
Оокатын кыла берет эл катары,
Ортодон орун алып түндүктөрү.
Оболоп учкан куштай эки аялдын,
Оюнда Канай болот үмүттөрү.

Алланын буюрганын моюнга алып,
Ар кими өз өмүрүн сүрө берет.
Атаандаш болбой экөө ынтымактуу,
Ар бири оокат кылып жүрө берет.
Ата деп айттырууга Канайына,
Атаганат, берсечи бирөө төрөп.

Арбыган эки аялдын ынтымагы,
Аңыз кылат көргөндө журттун баары.
Арага бузукулар түшө калса,
Алардын сөзүн келбейт уккулары.
Акылман аял болчу экөө бирдей,
Алдында толуп турат ырыстары.

Бүлдүрүп бир айылды бузукулар,
Бал тили баш айлантып кызыктырар.
Бир сөздү эки кылып эптештирип,
Бүргөдөй канаты жок учуп чыгар.
Баштаса секин келип арам оюн,
Билмекеен болуп такыр укпайт булар.

Таластык тагалары саруулардан,
Той берип чакыртканда Канай барат.
Төрөдөй карыясы сөз баштады,
Той бүтүп калган кезде мейман тарап.
Таежесин жээни алып кетчү деди,
Таңгандай кызын болуп тике карап.

Аксакал айтып сөзүн жообун күттү,
Апкаарып Канай түркүн ойго түштү.
Алланын буюрганы ушул болсо,
Аялдан аламбы деп өзүм үчтү.
Алдырбай ички сырын тагаларга,
Акыры макул болуп сөзү бүттү.

Үчүнчү аялынын ысмы Алтын,
Үлпүлдөп гүл сыяктуу ал бир жаркын.
Үлүшүн кошкон күндөн Канайынын,
Күкүктөй үй чыгарып жазат жарпын.
Үчөөнү бирдей көрүп таарынтпастан,
Үйүндө, сыртта болсун билет баркын.

Көз салып баскан-турган кадамына,
Катуу сөз айткан эмес аялына.
Кыргызга, өзүбекке күйөө болуп,
Кетирбей жеткен экен талабына.
Кемсинтпей аялдардын кыялын таап,
Канайдын касиетин карагыла.
Кудайдын беришинен Налы төрөп,
Колуна Канай кармап алып көрөт.
Карачы теңириндин жакшылыгын,
Кой сындуу бала артынан бала жөнөп.
Канайдын пейилине ылайыктуу,
Конгон дейт Эгем берген бакты дөөлөт.

Канай бий тун балага күндө келет,
Кантсе да аман жүрсө бул бир жөлөк.
Кудайдан арта турган жакшылык көп,
Каниет кылып дайым жүрүү керек.
Калкына арнап берип бешик тоюн,
Көрүнгөн бул баласы Бошкой делет.

Бошкойдун бир баласы Өзүбек дейт,
Баратса Кыдыр ата кезигет дейт.
Байлыгы бүт кыргызга маалым болуп,
Бир мейман келип калса чечилет дейт.
Бузулбай аппак пейли эч убакта,
Берилген убадага сөзү бек дейт.

Нал, Алтын аялдары Эренче экен,
Намызы ал үчөөнүн айтсак бекем.
Нак өзү тандап алган аялдары,
Нагызын айтсак Канай болгон көсөм.
Башыңыз булут болуп көккө тийсин,
Баары бир бузук чыгат элден нечен.

Бузукка кирбегиле эсиң болсо,
Башка чаап кейитпегин жетим болсо.
Бушайман боло бербей кечирип кой,
Бирөөдөн ыза көрүп өчүң болсо.
Батасың душманыңа сыр алдырбай,
Бир жүрүп жан эргитээр сөзүң болсо.

Андыктан баскан жолду аяралагын,
Арадан бузук чыгат абайлагын.
Ак пейлиң жерге калбайт көктө болот,
Адам келсе аш-тамак даярдагын.

Азбы, көппү жүрөбүз эл ичинде,
Акыры акырет жай барар жагың.

Ак карлуу Ала-Тоонун шумкары бар,
Ааламга канат күүлөп учканы бар.
Абалтан ата-бала тизгин берип,
Артында адамзаттын урпагы бар.
Атасы даңктуу болсо, барктуу болсо,
Алдейлеп бир баласын мырза кылар.

Атадан алтоо болсоң бар жалгыздык,
Абайла акыр бир күн башка келет.
Ата бөлөк эне бир уялаштар,
Ата тегин кууп айтсак башка делет.
Андыктан өзүңдү өзүң сыйласаң сый,
Акырын көргүчөктү шашпоо керек.

Эне бөлөк ата бир болуп калса,
Эки тууган деп коёт эл арасы.
Эрегишип кетишсин бир атанын,
Эркелетип өстүргөн тең баласы.
Каны бирдин жаны бир деп айтылат,
Кичинеге чоң бала бел агасы.

Айрымдар толук билбейт адам жайын,
Артында урпак болот балаң дайым.
Атасы Түлөберди эл башкарган,
Анда мен Кенже уулунан баяндайын.
Айтылат кулжа кулак меш кызыл деп,
Ата-бала дайынын кабарлайын.

Атанын ордун басып эл бийлеген,
Ардактап күткөн экен досту миңден.
Ат качырбас боз айгыр Канай болуп,
Айтылып эл ичинде дайым жүргөн.
Аялдын төртүнчүсүн айтып берем,
Алтымыштан ашканда Күмүш тийген.

Асылбаштын кызы экен Күмүш деген,
Алыптыр аны Канай үмүт менен.
Акыркы өмүр жолун өткөрүптүр,
Айылга баркы чыгып жүрүп кенен.
Аскарбек Раймалынын уулу айткан,
Ашыгы болсо журтум менден көрбөн.

Кыз үчүн берген экен калыңына,
Кырк бир боз төлгө кылып тай берди дейт.
Кеп кылып эли турган ошол кезде,
Канайга жаркыраган ай келди деп.

Күмүштөн бир топ түтүн эл бар азыр,
Кыштагын аташыптыр Байгелди деп.

Аялды жакшы күтүп жакшы асырап,
Ар кимиң сыйлап жүрсөң багы ачылат.
Ааламдын жарыктыгы кандай сонун,
Алдындан тосуп турса күн чачырап.
Аралап элде жүрсөң ойноп күлүп,
Адамдын сүйкүм кези бир жаш убак.

Арадан айлар өттү, жылдар өттү,
Аралап аймагынан көрдү көптү.
Алысты жакын кылып тууган болуп,
Айтылуу кенен Чүйгө куруп чепти.
Ар кайсы элге барып күйөө делип,
Аялдан алган экен Канай төрттү.

Жазылган беш энеде тагдырынан,
Жол баштап учурунда баарын кылган.
Жаштарга акыл айтып, кары сыйлап,
Жүрүптүр бир калыпта качпай ыйман.
Жамалы жаркыраган күндөй болуп,
Жашаптыр Канай бий дейт калбай сыйдан.

Баштасам ким экенин Эренчени,
Байтиктин кир кол тийгис энекеси.
Биз уккан Баба дыйкан аны колдоп
Бак берип колунда көп берекеси.
Бечара жетим жесир, алсыздарга,
Бутактай тийип турган көлөкөсү.

Адамдын аздыр-көптүр көрөөрү бар,
Артында туяк болсо жөлөөрү бар.
Адамга бар жамандык же жакшылык,
Айланып алтын башка келери бар.
Ал эми айтып берсек Эренченин
Ардактуу Эр Байтиктей демөөрү бар.

Жакшыдан жакшы чыгат деген сөз бар,
Жашоодо ар бир курак өтөр кез бар.
Жүрүштүү атың болсо камчыланып,
Жолоочу жолдо калбай үйгө тез бар.
Жолборстой өткүр болуп чыга келген,
Жашынан Эр Байтикте акыл эс бар.

Байкасаң бул турмуштун ар кыл жагы,
Бири эркек, бири ургаачы жандык баары.
Балалуу болуп калсаң кандай курсант,
Басканда ой ойлонтуп айрымдары.

Байтикти кандай болуп төрөп алды,
Башталат Эренченин таржымалы,

Күрдөлдүү күз келгенде той-аш бермей,
Коноктор чакырылып тойго келмей.
Карачы кандай сонун кыргызымда,
Карыбы, жаш балабы тойду көрмөй.
Казанда булоолонуп эт кайнап,
Калкым көп бирок жоктур биздин элдей.

Элибиз той-аш берген убагында,
Эр-бүлө бара берчү жыла-жыла.
Эр сайыш, балбан күрөш, улак тартыш,
Эзелтен келе жаткан оюн тура.
Эң сонун окуялуу күндөр болот,
Эми биз көңүл бурсак мына буга.

Жайсаңдын талаасында чоң той болуп,
Жүздөгөн байлоодогу мал союлуп.
Жөнөдү ошол тойго кыргыз эли,
Жашы бар, карысы бар ара конуп.
Жегени казы, карта, ичип кымыз,
Жатышат эки-үч күнү курсак тоюп.

Ал тойго эли менен Канай барат,
Атын чаап колго тийген байгени алат.
Айлына келе жаткан учур эле,
Ат көлү аман-эсен бүгүн тарап.
Атайын күткөн болуп Эренчеси,
Атчандар өткөн сайын турган карап.

Алыстан Эренчени көрө калып,
Атайын түнөйүн дейт бүгүн барып.
Аялга сыр алдырбай секин гана,
Ат менен Канай өтөт жандай салып.
Алдынан тосо чыгып күлүмсүрөп,
Арбаң дейт учурашып атын алып.

Ат жалын секин кармап Канай түшөт,
Ансайын Эренчеси көзүн сүзөт.
Ай пери сыяктанат абайласа,
Атайын кылыксынат боюн түзөп.
Ар кимдин жүрөгүндө махабат бар,
Алоолоп жалындаган ичтен түтөп.

Алдына кош көлдөлөң төшөк салат,
Атайлап дасторконго коюп тамак.
Абайлап Эренчеге көз жүгүртсө,
Ай сымак ак жүзүнүн нуру тамат.

Ал күнү кеталбастан эрки менен,
Алланын буйругу экен түнөп калат.

Арналып күрөң козу союлганы,
Алдына баш жамбашы коюлганы.
Аялдын кырк бир дечү чырагы бар,
Ал күнү балким иши оңундабы.
Атайын кудай буюруп ошол күнү,
Ачылды конгон күнү оюндагы.

Аккансып күндөн эрип тоонун кары,
Атактуу Канай бийдин болуп жары.
Адырдын гүлдөрүн көр, буларды көр,
Ачылып ички сырдын сонундары,
Алмашып тамчы суудан бойго бүткөн.
Айтылуу Байтик бала боюндагы.

Айлуу түн көрүнгөндөй таңындагы,
Ал экөө күйгөн оттой жалындады.
Алмашып кан-тамырлар бир-бирине,
Аз күндүк таркап калды сагынганы.
Алланын жазмышы ушул экен,
Ажайып бала болот карындагы.

Аркардай улуу тоонун төрүндөгү,
Ак куудай болуп Ысык-Көлүмдөгү.
Ал түнкү рахаты эки жардын,
Ачылган гүл сыяктуу көрүнгөнү,
Асманда алтын казык жылдыз сымак,
Алдыга жылбай токтоп өмүрлөрү.

Канынан чыккан тамчы бойго бүтүп,
Кайдагы керемет күн ойго түшүп.
Курсагы чоңойгондо кыйналууда,
Көзүнүн алды жагы кээде шишип.
Көз жарып төрөсөм деп Эренчеси,
Кудайдан жакшылыкты жүрөт күтүп.

Тогуз ай толук багып курсагына,
Тептирбей канаттуунун шумкарына.
Таңды кеч Эренчени удургутуп,
Тепкилеп уйку бербей тынч алууга.
Тызылдап дене бою сайгылашат,
Толгоосу келген өңдүү мырза айымга.

Бакырып үн чыгарып бала келди,
Бир аял сүйүнчү дейт карап элди.
Бешик бооң бек болсун деп көрө берди,
Болтоюп чокуранып жаткан эрди.
Бактылуу бала бол деп дөөлөт кетпей,
Баласын бооруна алып Канай көрдү.

Канай бир коргошундай көлкүп эрип,
Качаңгы катып калган терин төгүп.
Колуна кармай коюп ымыркайын,
Кубанды биринчи ирет жүзүн көрүп.
Кабарын айтып чыккан сүйүнчү деп,
Колуна карматкан дейт жамбы берип.

Берген дейт балага арнап бешик тоюн,
Бодо мал, майда жандык союп коюн.
Бузуку ушундайда пайда болуп,
Билгизбей ар кимге айтат арам оюн.
Бул бала Канай бийге окшобойт деп,
Баратып күүшөп коёт бүткөн боюн.

Белине боолук байлап баштап кары,
Болгон дейт ошол кезде орок маалы.
Бушайман кылып турган дыйкандарды,
Булуттун чууруп чыккан өткүн жааны.
Бир жерге чогултулуп байтиктелип,
Бооланган арпа буудай дандын баары.

Тигилген боз үйлөрү ондой экен,
Талаанын аймагына конгон экен.
Таруусу, арпа, буудай эгиндерин,
Терин төгүп дыйкандар оргон экен.
Тикесинен бооланган байтиктерин
Талаанын түзөңүнө койгон экен.

Турганда дыйкандары орок оруп,
Татына балакайды төрөп коюп.
Тикесинен жыйылган байтиктелип,
Таруу, арпа, буудайы себеп болуп.
Таптым деп так өзүнө ылайыктуу,
Байтик деп ат коюптур көмөк болуп.

Калк ичинде көп болот улама кеп,
Калп айтат Эр Байтикти курама деп.
Кадам шилтеп арага ушак айтпай,
Күн көрөлү жалпыбыз бир алла деп.
Кирип кетпей бузукка этият бол,
Кеңеш берем окурман тил алба деп.

Баяндап карылардын айткан кеби,
Бурбадым күнөөлөбө журтум мени.
Бар экен кең Таласта түп тагасы,
Бүргө Баатыр деп коёт, Байтик жээни.
Бүтүрүп ата-энесин билишимче,
Байтиктин бала чагын баштайм эми.

ЭР БАЙТИКТИН БАЛА ЧАГЫ

Кудайым буйруп койсо тогуз айда,
Карындан уулу менен кызы чыгат.
Күлмүндөп көзүн ачып күлүп коёт,
Койгонсуп бирөө барып кытыгылап.
Колуңа ала койсоң кереметтүү,
Кандырып моокумуңду жыты чыгат.

Ымыркай ыңааласа үнү чыгат,
Ырыскы кошо келип күнү чыгат.
Ыргайдын сүйкүмүндөй кыздарынан,
Ыйманы ысык болуп гүлү чыгат.
Ыйласа жарып үйдү баа-баа этип,
Ызы-чуу салып уулдун сүрү чыгат.

Сыласаң маңдайына жакын барып,
Сайылат алаканга түгү чыгат.
Сүйкүмү назик бирок күркүрөгөн,
Салмактуу арыстандын түрү чыгат.
Солтонун Эр Байтиги ыйлаганда,
Соорото алчу эмес дейт бири чыдап.

Эмчек ээмп Эр Байтигин өсө берди,
Эрчишип күн менен түн өтө берди.
Эрмеги Эренченин жалгыз уулу,
Эрчитип учкан куштай көкөлөдү.
Эч кылган жумушу жок аял болуп,
Энеси жаш кулундай жетеледи.

Эркелеп атасынын аркасынан,
Эн баш бала болуп чыга келди.
Эси жок балдар келип тийишкенде,
Экиден үчтөн сабайт өзү теңди.
Энеси сарт эмеспи Байтигиндин,
Эл-журттун арасына сарт кул делди.

Бирөөнүн ак калпагын жула качат,
Бирөөнүн атын кээде мине качат.
Бирөөлөр чыга калса сарт кул дешип,
Балдарды сабап кирет салып чатак.
Байтиктин тентектиги ашынганда,
Бул элге болуп калды бир топ азап.

Балдардын кедейлерин жыйнап алып,
Бир-бирден торпок кармайт уйга барып.
Байгени өзү саят ат башы деп,
Боорсок, эт салып барган үйдөн алып.
Бир үндө кыйкырышат баары бирдей,
Байтик деп ураан айтат тура калып.

Оюна эмне келсе жазай берет,
Ойногон бирге жүрүп балдар көрөт.
Омоктуу бала болгон Эр Байтигиң,
Олтуруп тура калып басса жөнөп.
Ортого түшүп Байтик жолду баштап.
Оюнча торпок минип жүрсө желет.

Эрмеги күндө келип торпок минет,
Ээрчитип кедей уулун ойноп күлөт.
Эгерде бай балдары келип калса,
Ээ бербей эч кимине сабап кирет.
Экиден үчтөн коюп торпокторун,
Эңкейип моюнчадан алат сүрөп.

Байгенин биринчиси чучук болуп,
Берилет чыгып келген торпогуна.
Байгенин экинчиси карта болуп,
Карматкан берип кой деп ортогуна.
Беш торпок, эт, боорсок, нан, ээ болушуп,
Байге жок артта калган чоркогуна.

Байтиктин тентектиги басылбады,
Балдары байдын болду асылганы.
Баратып көчө менен сартсың десе,
Бир-бирден кармап алып башын жарды.
Барышып атасына датын айтат,
Балдардын эне-атасы ачып жаны.

Баланын атакеси Канай болсо,
Бугунан кимдер барып алмак тушап.
Бүт элге дайын болуп бара жатат,
Баратат сартсың деген элдеги ушак.
Бузуку чыга калып бир заматта,
Байтиктин эне-атасын келип бузат.

Бузуку боло берет ар бир элде,
Буларды баяндасам жаман көрбө.
Барышат таза адамдай жүргөн болуп,
Баш багып үйгө кирсе айтып келме.
Билбейсиң бал тил менен арбаганын,
Байкоосуз түшүп калсаң кеттиң селге.

Ошондой бузукунун бири барып,
Ойлонтту Эренчеге чалма салып.
От койду үй-бүлөнүн ортосуна,
Оңбогон амалкөйдүн ичи тарып.
Ооматын бир заматта ойрон кылды,
Ордолуу эки жарды бөлүп, жарып.

Жалгыздап калган күнү жетип келет,
Жардамын дайым келип жүргөн жандай.
Жеңинин учу менен терин аарчып,
Жалбарат жарык берчү күйгөн шамдай.
Жалооруп Эренчеге кебин баштайт,
Жат болуп калган сөзүн сүйлөп таңдай.

Эркелеп көкөлөйсүң дымагың күч,
Эсиң бар азыр эрден күдөөрүң үз.
Эмитен Канай сени салбар кылды,
Эч качан болбойт эми көңүлү түз.
Эл-журтка шылдың болуп жүргүчөктү,
Эртелеп ушул баштан жолуңа түш.

Таптакыр Канайыңа тең болбодуң,
Татына жүзүң менен кем болгонуң.
Таласка кетип калсаң абзел болор,
Токолсуң салбар делип кор болбогун.
Таптаза бутка кийген кепичиндин,
Таманы тешилген го деп ойлоймун.

Баланды сарт, кул дешип элиң айтса,
Бир салбар жүрөт го деп эриң айтса.
Байкушум кантип чыдап жүрөсүң дейм,
Башкалар ушак, айың кебин айтса.
Баягы Эренчедей болбой калдың,
Байкасам көкөлөйсүң демиң канча.

Канайга тең болбодуң кемип аштан,
Камынгын карап турбай ушул баштан.
Кайдасың кең Талас деп көчүп кеткин,
Колуңда намыс барбы бачым аттан.
Көңүлү сендик болсо көп узартпай,
Кайрылып барып калар издеп арттан.

Баландын Бүргө баатыр Таластагы,
Баргыла болот экен түп тагасы.
Буюрган тузун татып анда жүрөр,
Бул дагы Канай бийдин бир баласы.
Бирөөгө кор кылбастан күтүп алар,
Байтикке болуп турар күндө арачы.

Койнуна котур ташын салып келди,
Колунан бекем кармап акыл берди.
Кошулган Канайынан бузукуну,
Карачы Эренчебиз жакын көрдү.
Каргадай Байтигимди белге таңып,
Кетейин бүгүн түнү макул деди.

Оорунун бири бузук оңбойсуңар,

Ордуна түз адамды койбойсуңар.
Ордосун элдин бузуп ыгы келсе,
Омкоруп таштасак деп ойлойсуңар.
Омоктуу адам болсо ичке кирип,
Ойт берип түлкү сымак жойлойсуңар.

Оокатка тоюп алып жазап кечки,
Оомийин деп бата кылып карап көктү.
Ойлонбой асезилге азгырылып,
Ошентип Эренчебиз Талас кетти.
Оңбогон бузуку адам эки жарга,
От коюп ортосуна түпкө жетти.

Көз кырын салып баскан кадамыңа,
Котур таш коюп көңгөн далайына.
Калп күлүп келип калса салам айтып,
Каяктан түшүнмөкбүз амалына.
Кыдыңдап бузук ишти баштап коюп,
Кымылдап жеттим го дейт талабыма.

Котур таш коё коюп аягына,
Көчүрүп бузук салып аялына.
Кубанып жетип келди ошол замат,
Кол сунуп Эренченин Канайына.
Кеп салды ички сырын билгизбестен,
Калп эле сүйөнүп ал таягына.

Келдим деп бузук жактан бар алыма,
Ким кирбейт менин мушдук амалыма.
Каапырдын оюн билбей каласыңар,
Көз эмес акыл менен карагыла.
Киргениң бузукунун бал тилине,
Кетесиң көк деңиздин аралына.

Тоо көркү гүлдөп турса чөбү менен,
Тоо теке көзгө сүйкүм төрү менен.
Турмуштун ырахаты бул дүйнөдө,
Түшүнсөк аял көркү эри менен.
Таласка кетип калды башыңды аттап,
Токолду эркелетпей эби менен.

Аялга сый жарашпайт деп айтылган,
Абалкы жашап өткөн бир акылман.
Адамдын аздыр-көптүр көрөр күнү,
Арабча маңдайына бүт жазылган.
Андыктан Эренчеңиз боосун үздү,
Анда сен болдуң Канай куш качырган.

Калыстык кыргызымда сөз айтуу бар,
Күнөлүү болсок айып бил тартуу бар.

Кырданып карап турар сыртыңыздан,
Кем акыл сөзгө чоркок бир тайкы бар.
Көпчүлүк элдин сөзүн кантип тыйдың,
Канайды аял чанды деп айтылар.

Бузуку бал тил менен сөзүн айтты,
Байкаган адамга ал өзүн айтты.
Билгизбей Канайды мен бийледим деп,
Бул жолку арам оюн сезип айтты.
Байтиктин аркасынан издеп кокус,
Барбаска өз акылын кесип айтты.

Кеткенин Канай угуп намыстанып,
Кантсе да бузукунун тилин алып.
Колунда андан башка үч аял бар,
Кечирим сурабайм деп кийин барып.
Катында акыл кыска, чачы узун,
Кой дебей койгонума көбө калып.

Комуздун үнүн угуп кумар канса,
Кулакты кандыра албайт күүсү жанса.
Кечирип коймок эле баласы үчүн,
Койгун деп карылардын бири барса.
Катын, бала талаада кала берет,
Кайдагы бузукунун тилин алса.

Карылар балаңызды апкел десе,
Ким билет барат беле, барбайт беле.
Канайдан качып кеткен Эренченин,
Колунан кайра кысып кармайт беле.
Коркобу же болбосо уялабы,
Калкынан бирөө чыгып барбайт неге.

Көчөдө боло берди ушак-айың,
Канайдан качыптыр деп Эренче айым.
Кандайча болуп кетти ушундай иш,
Кеткенин билбей калган бүткүл айыл.
Котур таш колтугуна кире калса,
Каласың ай талаада жалгыз дайым.

Котур таш жаман болот сак болгула,
Көрүнбөй бузукудан жат болгула.
Күнүбүз ачык болуп жарык болсун,
Гүлүндөй Гулкайырдай ак болгула.
Көңүлүн куунак болуп ар убакта,
Калкыңдын кызматына тап койгула.

Артынан Канай барбай карайып көк,
Ансыз сенден башка аялым көп.
Айылда ушак-айың боло берер,

Ар кайсы эл оозунан айтылып кеп.
Адашкан аял болуп жүрө бергин,
Алдагы Байтигинди карааным деп.

Алмаз дейт металлдардын курчу болот,
Атасы баласына сынчы болот.
Алыстан ат арытып чарчап келсең,
Адамды эс алдырган уйку болот.
Айгышкан жоолор менен беттешкенде,
Ат дейбиз арка белиң жылкы болот.

Айылды аркасында таштап анын,
Аялдын начары дейт качкан адам.
Атайын издеп барып тапкан элиң,
Андагы Бүргө болор акмалаган.
Адамдын сапаттуусу чыгат деймин,
Алдагы Байтик деген жаш баламан.

Уулугуп бузукуга Канай көндү,
Ушундай ой ойлонуп жата берди.
Умтулуп учкан куштай канат жайып,
Улук ал көтөрмөлөп начар элди.
Убайым тартып койбой көңүл ачып,
Учурда өмүр жолун таза көрдү.

Эл ичи эмне болмок ушактаса,
Эби жок бузукулар тузактаса.
Эсинен Эренчеси чыгып кетет,
Эркелеп аялдары кучактаса.
Эр жигит намыстанып кала берер,
Эшигин аял качып бир аттаса.

Алланын амиринен жаралгандар,
Алдыга жыла берет кадам коюп.
Атасы Канай болуп Эренче эне,
Айтылуу Эр Байтиктей адам болуп.
Алданып бузукунун тилин алып,
Айылдан безе качкан жаман жорук.

Барышты кең Таласка ара конуп,
Байлыгы жалгыз Байтик бала болуп.
Бушайман боло калат артын карап,
Бүлкүлдөп кан тамырлар катуу согуп.
Бир гана тилеги бар Эренченин,
Баксам дейт кулунумду элден коруп.

Байтиги бала кезден болуп балбан,
Башкача кебетеси тирүү жандан.
Балдары бир айылдын коркуп турчу,
Башка чаап жиберет деп чочуп андан.

Барганда Бүргө баатыр түп тагасы,
Барктап өз уулундай тосуп алган.

Бир көрүп Бүргө баатыр көңүл бурат,
Болчудай ага медресе, ага кубат.
Балбылдап асмандагы сан жылдыздай,
Билинбей аста секин өмүр жылат.
Басканда көчө бойлоп ээрчитип ал,
Балага болуп калды тагасы ынак.

Ээрчишип тагасына курдаш болду,
Эркелеп сөзүн айтып сырдаш болду.
Эрте кетип кеч кайткан убагы жок,
Эч качан үйдөн алыс жылбас болду.
Ээленип ээ-жаа бербес баштагыдай,
Энеси Эр Байтикти тыйбас болду.

Токтобой алга жылып күндөр өтөт,
Таластан өмүр жолун Байтик өтөт.
Таанышып балдар менен өзү теңдүү,
Тызылдап жылаңайлак чуркап кетет.
Түндөсү ак чөлмөктү ойной калса,
Талашкан көп балдардан мурун жетет.

Бир күнү жылаңайлак чуркап жүрсө,
Баратып тагасынын көзү көрөт.
Балдардын арасынан бөлүп келип,
Байтикке боз кепичти өзү берет.
Билинбей жердин нымы өткөн бала,
Бастырбай бут оорунун кези келет.

Түшүрбөй менин берген кепичимди,
Тышка чыгып баратсаң кийип алгын.
Тамандан өткөн сыздын түбү жаман,
Тагаңдын накыл сөзүн илип алгын.
Таскактап жылаңайлак чуркап кетпей,
Тагаңмын Байтик жээним тилим алгын.

Карыя тагасынын тилин алып,
Кепичти Эр Байтиги бутка салып.
Кундуздун терисинен чоңойгондо,
Кепичти жазатыптыр узка барып.
Кеткиче сапар чегип бул дүйнөдөн,
Бутунан түшүрбөптүр кийип алып.

Күлүгүм көк тал минип ушул деген,
Көпөлөк кармап алып кушум деген.
Кармаган чоң сакасын бекем катып,
Колунан түшүрбөстөн кутум деген.

Канайдын Эр Байтиги торолуптур,
Кайдагы кең Таластын журту менен.

Баягы Эр Байтиктин чатагы жок,
Баратса балдар менен бир иш кылып.
Бир-бирден торпок кармап минип алып,
Байге дейт ат чабышты уюштуруп.
Бат эле бийлеп алды курбуларын,
Башка оюн таба коюп кызыктырып.

Торолду Эр Байтигиң торпок минип,
Тизгинин бекем кармайт билек түрүп.
Таластык балдарыңды баш ийдирип
Торпоктон тандап алып чабат күлүк.
Той-ашка бирге барат аралашып,
Тең өскөн жаштар менен ойноп-күлүп.

Эр Байтик торпок минсе адаттагы,
Элдери карап калчу Таластагы.
Эренче энекесин кубандырып,
Эч качан балдар менен сабашпады.
Эстүүрөөк бала болуп бөлөк жерде,
Эркелеп акыл-эстен адашпады.

Күркүрөп күз келгенде той-аш бермей,
Кыйла элден чакырылып мейман келмей.
Кушчуда бир чоң той байдын тою болуп,
Кыргыздар келип калды аккан селдей.
Канайың кайындарга кошумча алып,
Келаткан малын айдап учкан желдей.

Атчандар бара жаткан мейманчылап,
Аттары үркүп кээде тыбырчылап.
Атайын ошол күнү күткөн өңдүү,
Алыстан бака-шака үн угулат.
Абайлап угуп турса кулак төшөп,
Алга деп Канайлаган ураан чыгат.

Кыйкырган жаш балдардын үнүн угуп,
Кайрылып Канай барды атын буруп.
Кимдердин балдарысың деп сурады,
Камчысын бүктөй кармап атчан туруп.
Көргөндө ал кишини ойноо балдар,
Кол берди салам айтып бирден чыгып.

Балдардын арасынан Байтик жылып,
Баштады келген жерин айтып сылык.
Биерге энем менен келген элем,

Бул элдин теңир берген тузу буюруп.
Бир-бирден торпок тана чаап жатабыз,
Биз дагы өзүбүзчө үлпөт куруп.

«Улуу журт солто болот элим деди,
Уздай таза кең Чүй жерим деди.
Угулуп аты чыккан кыргыздарга,
Улук дейт Канай атам менин деди.
Уялбай тике карап Эр Байтиктин,
Ушундай атасына айткан кеби».

Канай бий кете албастан токтой калды,
Козголуп бүт денеси оттой жанды.
Канынан кайнап чыккан Эр Байтиги,
Көңүлүн бир заматта козгой калды.
Камчысын сылай шилтеп унчукпастан,
Келаткан өзү менен топко барды.

Карабай кетип калсам болбос мунум,
Карматып жигиттерге бир көк кулун.
Калтырып кете берди андан ары,
Кубантып Таластагы Байтик уулун.
Келатып өзүнчө бир ойго түштү,
Кетирбейт элем деди билсем мурун.

Атасы өз баласын көрүп кетет,
Ай сымак ата мээрин төгүп кетет.
Акыры кенен Чүйгө барарсың деп,
Артына кылчак карап эрип кетет.
Аттардан калбай келген бир кулунду,
Ат кылып минип жүр деп берип кетет.

Тең өскөн балдар менен чогуу жүрүп,
Таластын токоюнун гүлүн терип.
Талпынган уядагы балапандай,
Тагдырдын ага берген күнүн көрүп.
Таалайы ачылгандай боло калды,
Таласка атакеси бүгүн келип.

Той-тамаша болгондо жыйын болуп,
Торпок минип барчу эле кыйын болуп.
Тамаша эмес чын болду Эр Байтикке,
Таптап багып минээри кулун болуп.
Таалайын ачкан болду атакеси,
Таштап кеткен кулуну ырым болуп.

Колуна тийген бүгүн кулун болот,
Койгондой көк сыр менен аны боёп.
Кымындап тердеп кургап сүйүнгөндөн,
Көк шалкы күлүгүм деп атын коёт.

Кичине кыялы бар селт-селт этме,
Кошкуруп кетенчиктеп тизгин чоёт.

Өсө элек, тарап коёт куйрук жалын,
Өзүнчө багып жүрөт кыйнап жанын.
Өзүмө ылайыктуу мал болот деп,
Өрөпкөп карап коёт моюн жагын.
Өткөрүп нечен күндү, нечен түндү,
Өстүрүп келе жатат бузбай табын.

Кармалап кулун болду асылганы,
Күнүгө жем, чөп болуп ташыганы.
Калтырбай жемин берип убагында,
Кулунун азем менен асырады.
Кулуну кунан болуп чыга келди,
Кубулуп көк жибектей куйрук жалы.

Кунанга чымкып кара тердик салып,
Кубанып жерге баспайт минип алып.
Кандырат суусаганда эртели-кеч,
Көк кашка башаттагы сууга барып.
Койкондоп деле болбойт Көк шалкысы,
Келатса балдар менен топту жарып.

Ушундай ачык айрым түрүн көрдү,
Угулат көк шалкы деп ширин кеби.
Уядан учуп чыккан канаттуудай,
Убайым тарткан учур билинбеди.
Улгайган карылары Эр Байтикти,
Урматтап сыйлап калды элдин көбү.

Көпөлөк кармап алып жүргөн таптап,
Көк торпок күлүгүм деп минген мактап.
Кыялы өзгөрүлүп бара жатты,
Көрүнгөн өмүр белин бирден аттап.
Кечээги бала Байтик жигит болду
Көпчүлүк элге барса абийир сактап.

Ар кимден угуп жаздым барак сабын,
Азыраак айтып өттүм бала чагын.
Акындык анча-мынча өнөрүм бар,
Аккан суу агылгандай баратамын.
Абалкы баскан жолун эл журтуму,
Айтылуу Байтик Ээрди таратамын.

ЭР БАЙТИКТИН БАЯНЫ

Ала-Тоо жай мезгили чалкыганда,

Ак булут аба жиреп калкыганда.
Адамдын асабы бар, жыргалы бар,
Азабын адам кээде тартып анда.
Ал эми жыргал күнү келе калса
Ай сымак боло түшөт жаркып анда.
Керме тоо күз мезгили көлкүгөндө,
Керемет нур төгүлүп өткүнүндө.
Кишинин кубанчы бар, кайгысы бар,
Келаткан алга жылып көп күнүндө.
Кубаныч менен кайгынын машакатын,
Көрөсүң тирүү жүрсөң өз күнүндө.

Ай сымак Эр Байтигиң жаркый түштү,
Анткени Көк шалкыдай кулун тийип.
Атасы келет деген кабарды угуп,
Атайын торпок чапкан мурун билип.
Ат кылып минем деди атам берди,
Асырап эл ичинде куйрук түйүп.

Керемет Эр Байтикке нурун берди,
Келишкен Көк шалкыдай кулун берди.
Карачы кандай сонун бала кыял,
Кубанчы ичке батпай күдүңдөдү.
Колума бүгүн тийди атам берди,
Кастарлап багып күндө минем деди.

Көз салса кең Таластын талаасына,
Көп ойлор келет Эрдин санаасына.
Көк шалкы кулунумду эртеликтеп,
Кошсом дейт көп жылкынын арасына.
Кеңешип көрөйүн деп ойлоп койду,
Кечинде Бүргө баатыр тагасына.

Кечинде тагасына басып келип,
Кол сунду күлүмсүрөп салам берип.
Көк шалкым күлүк жылкы болобу дейм,
Көңүлү көтөрүлсө боюн керип.
Кыраакы Бүргө баатыр болду ыраазы,
Кеңешке келген жээндин түрүн көрүп.

Көк шалкым жылкы эмеспи кунан болор,
Кошпосом жылкыларга убал болор.
Күн-түнү эркин оттоп, көңүл сергип,
Көгөргөн жайыт жери кыраң болор.
Кокустан күлүк чыкса кудай буйруп,
Көрүнүп чуркаганы дубан болор.

Атайын бүгүн басып келдим тага,
Акыл сурап өзүңдөн козгодум кеп.
Атамдай көрүнөсүз караан болуп,
Алыстан сизге келген мен бир бала.

Айлында ойноп-күлүп эркеледим,
Ага-ини менде болбой, өзүм гана.

Ата-бала сыяктуу маектешип,
Акыл сурап өзүндөн козгодум кеп.
Арка болор, бел болор кыйналганда,
Ардактуу кең Таласта досторум көп.
Аралатып жылкыга кулунумду,
Алпарып бүгүн эле кошконум эп.

Тагасы туура көрүп айткан ойду,
Талашпай ошол замат макул болду.
Тиктирип боз үйлөрүн түзөң жерге,
Таеке-жээн алыстабай жакын конду.
Тартиби күндө оңолуп Эр Байтиктин,
Таңды-кеч уккандары акыл болду.

Он бештин кырындагы Эр Байтигин,
Омоктуу жигит болуп өсө берди.
Оюн-зоок жүргөн жери, таң-тамаша,
Ордунан жылып күндөр өтө берди.
Ой-тоонун булуңдарын тааныштырып,
Осуят айтып Бүргө жетеледи.

Обу жок жигит болбой сыпаа жүрөт,
Олтуруп жалгыз калса терең ойлуу.
Омогу чоң кишидей көзгө урунат,
Ордунан тура калса бийик бойлуу.
Ордолуу кең Таласта өтүп жатты,
Оокаты эл катары болуп койлуу.

Кулундан кунан болду Көк шалкысы,
Кармап келип үйрөтүп жүгөн катты.
Көңүлүн калтырбастан эркин коюп,
Колунан келишинче азем бакты.
Кичине алым-берип той болгондо,
Коштуруп кунандарга дайым чапты.

Көк шалкы кунаныңда күлүк чыкты,
Көркөмү элик сындуу деги мыкты.
Ким менен жарышпасын алдыга озуп,
Калбастан көп байгени алып утту.
Кудайым өзү колдоп Эр Байтикке,
Колуна карматыптыр кыл куйрукту.

Тагасы Бүргө менен бирге жүрүп,
Тийишкен жоолор болсо салып бүлүк.
Таанылып кең Таласка аты чыкты,
Төмөнкү казак элден жылкы тийип.
Тагдырдын башка салган күнүн көрдү,
Турмуштун ачуу-таттуу даамын билип.

Оболоп учкан нечен убак болуп,
Он сегиз, он тогуз жаш курак болуп.
Ордолуу кең Таластын жергесинде,
Омоктуу Эр Байтикке турак болуп.
Окшошкон өзү теңдүү балдар менен,
Ортоктош болуп өстү ынак болуп.

Бүргөдөй баатыр адам тагасынан,
Балалык кезден алган тарбияны.
Байсалдуу баскан жолу алга жылып,
Бастырып ашкан нечен тар кыяны.
Баланы чоңду сыйлап Эр Байтиктин,
Бүт элге жаккан экен ар кыялы.

Ар качан жүргүнүң деп тартип менен,
Акылын Бүргө баатыр айтып кенен.
Асманга шумкар болуп учсаң дагы,
Адамга өлүм келет акыр деген.
Ажалга себеп болбо эр өлтүрүп,
Атыңа тийсин деген аткан жебең.

Адамдын жаманы жок өзү жаман,
Андыктан артыңды ойлоп иш кыл деген.
Ар намыс ар кимде бар тирүү чакта,
Артыңдан эл күлбөсүн мыскыл менен.
Акыры адамзатта бир өлүм бар,
Ар ишке акыл менен умтул кенен.

Тагасы Бүргө баатыр карып калды,
Тулпардай туягынан арып калды.
Табынан тайып калган күлүк аттай
Тер чыгып жүрүшүнөн танып калды.
Таасирлүү айтып берген көп акылын,
Бир жүрүп Эр Байтигиң алып калды.

Жээгинен кең Таластын турак алды,
Жигиттен кырк отузду курап алды.
Жүрөгү тазаларын талдап карап,
Жактырып мыктыларын сынап алды.
Жашынан чыйрак чыккан Эр Байтигиң,
Жол баштап элге атагы чыга калды.

Эрчитип жигиттерди бирге жүрөт,
Эрлигин жолдоштору күндө билет.
Эркелеп кээде коёт жээн эмеспи,
Эки-үч күн малчыларга келет түнөп.
Эригип калган кезде жолго чыгып,
Эңиштирет бир-бирин алга сүрөп.

Чабыттап тоо аралап учкан куштай,
Чоюлуп төргө отурат чыккан кыздай.
Чоңдордун арасынан орун алды,

Чогулуп топ жыйынга барып ыктай.
Чоң ата, чоң энеси түшкө кирет,
Чүмкөнүп жата калса кээде уктай.
Эрмеги күлүк чапмай күндө дуулдап,
Эл менен бир бастырса көңүл куунак.
Эми мен жигит болдум чоңойдум деп,
Эч кимди издеп барбайт акыл сурап.
Экинин бири болду, эстүү болду,
Эр Байтик тагасынын жолун улап.

Эрлиги Эр Байтиктин ичке батпай,
Элирет табы келген күлүк аттай.
Эмгегин кең Таластан баштап чыкты,
Эл-жерин коргоп турат жоодон сактай.
Эсирип чыга калган тентек болсо,
Эсебин берип калат карап жатпай.

Менсинип эч убакта бой көтөрбөй,
Мыктымын дегендерге моюн бербей.
Маанилүү жумуш болсо тике туруп,
Мүнөзүн абайласа анык эрдей.
Мекени Сары Өзөн Чүй ойго түшсө,
Миндеген кыял келет учкан желдей.

Майда өрүм элик саптуу бар камчысы,
Мышык жон кара байыр Көк шалкысы.
Маектеп жүргөн эли кушчу саруу,
Мурунтан ынтымактуу көп калк ушу.
Москолдуу жигит болгон Эр Байтикке,
Макталып күндө айтылат эл алкышы.

Ушундай күндөр жылып өтө берди,
Учурбай кадыр-баркын өсө берди.
Умтулуп учкан куштай Эр Байтигиң,
Умтулуп жигиттикке жете келди.
Урушу-талашы жок сыйы менен,
Учурда тууган кылып бөтөн элди.

Киндик кан төгүлгөн жер кандай кымбат,
Көңүлдөн алыс кетпей дайым турмак.
Киши эмес жандыктардын баары самайт,
Көрбөсө асыл жерин айлап-жылдап.
Кетпестир жүрөгүңдүн бир бурчунан,
Канчалык курсан болуп жүрсөң жыргап.

Ошонун бири болуп жүргөн Байтик,
Ой-санаа ойдон кетпей жүгүн артып.
Өзгө элде Султан болуп жүргүчөктү,
Өз элдин кулу болуп жүргөн артык.
Ордолуу Сары Өзөндү көрбөгөнгө,
Ортодон көп убакты өттү кайкып.

Боордош Солто элинде чоң той бар деп,
Бир күнү Эр Байтигиң угуп калат.
Билгизбей ички сырын жигиттерге,
Буурчактап эки көздөн жашы тамат.
Бөлөк эл бир туугандай сыйлай берсин,
Болбостур өз элиндей атаганат.

Берилген тойдун жайын ойлой калат,
Барсам деп көңүл бөлөт ошол замат.
Бушайман болуп жүргөн Эр Байтигиң,
Бастырып баратканда ачып кабак.
Буюрса кенен Чүйгө барайын деп,
Бирге өскөн жигиттерге кеңеш салат.

Жигиттер баруусуна макул болуп,
Жеңилдеп тандалмалуу атын токуп.
Жөнөдү Сары Өзөн Чүй кайдасың деп,
Жанына кырк отуздай жигит кошуп.
Жүзүнөн кубанычтын нуру чыгат,
Жолунан жел аргынын жели тосуп.

Толгон ай күлүмсүрөйт көктө балкып,
Топ жигит бара жатса куштай калкып.
Тобунан кээ бир жигит чыга калат,
Таскактуу аты менен ойкуп-кайкып.
Тигини көргөн аттар жулунушса,
Токтотот жулунганын оозун тартып.

Байтиктин келатканын бирден угуп,
Баарысы тосуп калды үйдөн чыгып.
Байбиче бирдеме деп кобурады,
Бир чыны алып колго суусун куюп.
Башынан үч айлантып түкүр деди,
Балпайып басып келип ырым кылып.

Элинин астын тосуп эркин басты,
Эсендик сурап келип амандашты.
Эбепке-себеп болуп бүгүнкү той,
Эң кымбат эли менен аралашты.
Эзелки ичиндеги бугу чыгып,
Эр Байтик ошол күнү кабак ачты.

Эртеси той шааниси болуп жатты,
Эң мыкты мерген чыгып жамбыны атты.
Эзелки ата-бабам оюндары,
Эңкейип чабан достор улак тартты.
Эр эңиш, балбан күрөш, аркан тартмай,
Эрикпей келген мейман көңүл ачты.

Кызыгын айта көрбө ошол күнкү,
Кыз куумай, кунан чапмай ойну бүттү.
Келерки келе турган таң атууну,

Калайык чыдамсыздык менен күттү.
Күлүктөр үртүктөлүп чоң чабышка,
Кетирбей булчуңуна жыйнайт күчтү.

Агарып таң атканда сыйрып алды,
Атына жапкан жабуу үртүктөрүн.
Андагы саяпкерлер сыр жашырып,
Аземдеп таптап келчү күлүктөрүн,
А кудай, бере көр, деп бир байгени,
Атынан күткөн ар ким үмүттөрүн.

Акындар бирден чыгып мактап койду,
Айтылуу ошол күнкү аппак тойду.
Ар бири күлүктөрүн жеңил токуп,
Алпарып калыстарга каттап койду.
Ал эми баргыла деп саяпкерлер,
Ат айдап чыккандарга тактап койду.

Казагы, өзүбеги бөлөк элден,
Камынып күлүктөрүн тандап келген.
Катырып таза суутуп, табы келип,
Куткарып койгон экен ачуу терден.
Калайык көз алдынан чубатышты,
Калыстар бирден санап карап көргөн.

Бир-бирден номур берип ат айдалды,
Бул кимдин күлүгү деп кайталанды.
Баканын колуна алып ат айдоочу,
Болгула бастыргын деп бат айдалды.
Биринчи кайсы күлүк болот дешип,
Бушайман кылып койду канча адамды.

Көк шалкы үчтүн соңу болуп барат,
Кулагын кыймылдатып катар менен.
Каргадай чапкан бала тизгин кагып,
Көңүлү куунак барат жаштар менен.
Күлүктүн күлүгү бар жылкы ичинде,
Кээ бирөө чуркап коёт баккан менен.

Кулагын типтик кылып бир калыпта,
Күлүктөр таскак менен бара жаткан.
Катардан чыга калып башын чулгуп,
Кээ бир ат оозун бербей ала качкан,
Кыйкырып алдоо деген үн чыкканда,
Камчы урду бирин-бири карабастан.

Көк шалкы үчтүн соңу болуп барат,
Куюлуп суудай болуп тери тамат.
Колунда камчысы бар чапкан бала,
Кыйкырып сан этине камчы чабат.
Канайдын уулу Байтик көз жүгүртүп,
Көк шалкы канчанчы деп турган карап.

Көк шалкы кызыл-кызыл ыкыс берип,
Кыябы келген окшойт терин төгүп.
Куушуруп үч күлүктү артка таштап,
Караса озуп чыкты бирден терип.
Кыйкырып солтологон ураан чыкты,
Көк шалкы күлүк атын Байтик көрүп.

Киргенде эл аралап бала шашты,
Кой берип аттын оозун камчы чапты.
Карачы кандай күлүк Көк шалкысы,
Карматпай даекичиге ала качты.
Көрүнүп эл көзүнө ошол тойдо,
Канайдын баласынын багын ачты.

Жаңгарач тойго барбай коргоол салып,
Жанбаштап жаткан болчу көңүл ачып.
Жаш убак өтүп кетип учкан куштай,
Жетимиш деген жаштын көбүн ашып.
Жергеси Сары Өзөн Чүй, эли солто,
Жол баштан жүргөн болчу эркин басып.

Аңгыча бир жигити жетип келип,
Аттардын чыкканынан кабар берип.
Атайын сизге келдим баатыр ата,
Алганын башкы байгени көзүм көрүп.
Алдыга чыгып келген Көк шалкы экен,
Алышты байгелерин бирден бөлүп.

Жаңгарач жигитине кеп салды эми,
Жүргөнү Байтик Эрдин башка эл деди.
Жердиги биздин жылкы эмес беле,
Жетелеп Көк шалкыны апкел деди.
Жолуңан калбай казыр кайра тартып,
Жаакташып, айтышпай бат тез кел деди.

Жигити чапкан бойдон топко барды,
Жайнаган калың элди эки жарды.
Жарлыгы Жаңгарачтын уккула деп,
Жалпы элге өктөм сүйлөп айгай салды.
Жок деген Жаңгарачтын жарлыгына,
Жанынан үмүт кылбас адам барды.

Жанына жакын барып Көк шалкынын,
Жибербей чылбыр учун кармап алып.
Жетелеп жигит кетти шашып-бушуп,
Жолуна Жаңгарачтын кайра салып,
Жигити Эр Байтиктин каршы чыкса,
Жөн кой деп белги берди карай калып.

Жигиттин айтканына Байтик көнүп,
Жок дебей каршылашпай атын берип.
Жетелеп Көк шалкыны алган жигит,

Желдирип кечикпестен бачым келип,
Жаңгарач жакын барып жалын сылап,
Жарыктык жакшы мал дейт атын көрүп.

Арданып капа болбойт Байтик буга,
Артынан кошо жөнөйт калбай удаа.
Ат ээсин тапкан экен адашпастан,
Алдына басып келип айткан тура.
Ачылып Жаңгарачтын көңүл кири,
Ак бата берип калат айтып дуба.

Эр Байтик сен алдымда турасың дейт,
Эч душман түк артыңдан куубасын дейт.
Эки тизгин бир чылбыр өзүңдүкү,
Эл тагдырын түз жүрүп сурашың дейт.
Эми мен карып калдым сага уруксаат,
Ээлеп ал ата-баба мурасын дейт.

Ыраазы болуп Байтик агасына,
Ык менен кирип элдин арасына.
Ыргайдын ак гүлүндөй ачык айрым,
Ырыскы келди Канай баласына.
Ымыркай ыңаалаган перзенттердин,
Келбестир эл сурамак санаасына.

Ырыскы берген Чүйдүн талаасына,
Ыраазы болуп таңкы абасына.
Ынтымак эл ичинен кетпесин деп,
Ыкчамдап жүрүп кетти Таласына.
Ыймандай сыр жашырбай көргөндөрүн,
Ырастап айтып берди тагасына.

Кайрылып кең Чүйүмө келемин дейт,
Калкыма башчы болуп беремин дейт.
Кубанчы ичке батпай Эр Байтиктин,
Кушчудан энчи малым бөлөмүн дейт.
Колунан кармай калып тагасынын
Коштошуп солто элиме жөнөйүн дейт.

Тарбия, тартибинди берип келдин,
Тага сиз балаңыздай мени көрдүң.
Тагдырдын мага койгон талабына
Таласта жүрүп кенен шартка көндүм.
Тартайын тизгинимди солто элиме,
Таарынбай өз колуңдан бата бергин.

Ыраазы кылып Байтик түп тагасын,
Ырастап айтып берди бүт чамасын.
Ырыскы келсе адамга кудай буйруп,
Ыраакпы, же жакынбы туз татасың.
Ыракмат айтып таза жүрөгүнөн,
Бүргөдөн алып кетет ак батасын.

Кубанып Эр Байтигиң үйгө келди,
Кош колдоп энесине салам берди.
Кадимки жаш кездеги кыялындай,
Койнуна колун салып эркеледи.
Калдайган кең Чүйдөгү солто элиме,
Кайталы макул десең эне деди.

Жанына жакын барып бирге отуруп,
Жаңгарач агам менен акылдаштым.
Жакында келемин деп өз жериме,
Жалпы элим күтүп калды макулдаштым.
Жалгызмын жардам кылар кийин болбос,
Жаманы болбос тууган айылдаштын.

Калыптыр Жаңгарач бий ата болуп,
Карыптыр жетимиштен аша берип.
Калжайып сөөгү катып терисине,
Көп элге чыкпайт экен жата берип.
Карматты эки тизгин бир чылбырын,
Калкыңды тейлеп ал деп бата берип.

Эркелеп энесине жакын келди,
Эрмектеп эки колу чачын өрдү.
Энеке кандай дейсиз деп сураса,
Эренче мунун оюн акыл көрдү.
Элибиз кең Чүйдөгү солто болсо,
Эртелеп жөнөмөккө макул болду.

Камынып эне, бала жүгүн артты,
Курбулар кош айтышып жолго узатты.
Кең Талас жергесинде жүрсө дагы,
Көкөлөп кеткен экен бийик баркы.
Кошулуп Байтик менен бирге көчтү,
Кушчудан Накайлардан түтүн алты.

Амандык кош айтышып Бүргө менен,
Ат көлү аман-эсен Чүйгө келген.
Ажырап жигиттери калалбастан,
Атайын Байтик менен бирге келген.
Алардын билбейм канча түтүнү бар,
Айталбайм билгиле дейм сурап элден.

Айлына келип Байтик эл бийледи,
Ар дайым элге калыс сөз сүйлөдү.
Арадан ууру кески чыга калса,
Айдатып жиберген жок, көп тилдеди.
Алыскы Таластагы түп тагасы,
Эсинен чыгарбады түк Бүргөнү.
Бүргөдөн тарбия алып өскөн жигит,
Боордош солто элине жеткен жигит.

Баатыр, кандай, эр кандай, зөөкүр кандай,
Бала кезден акылы сезген жигит.
Бакан алып сабашпай жаш кезинен,
Басыгынан адашпай өткөн жигит.

Тагасы Бүргө баатыр айткан акыл,
Тирүүлүк бул дүйнөдө учкан закым.
Түшүнсөң, турмушунда көңүл ачар,
Теңтушуң бирге ойногон адам жакын.
Тирүүнү тирүү адам союп салса,
Түбүндө тынч жатпаган ал бир каапыр.

Эр болсоң өзүн албай атын ал деп,
Эр болсоң өзүн сайбай атын сай деп.
Эч качан тирүү адам жаман болбойт,
Ээси бар маңдайында ар бир жан деп.
Эми мен ак батамды бердим деген,
Элиңе ат кол менен аман бар деп.

Таластын таза абасын жуткан Байтик,
Таганын накыл сөзүн уккан Байтик.
Тай чабыш, кунан чабыш, ат чабышты,
Таанылып байгелерин уткан Байтик.
Тептирбей канаттууга солто элин,
Түп теги баатыр болгон кутман Байтик.

Тирешкен жоосун дайым уткан Байтик,
Тоо бүркүт сыяктанып учкан Байтик.
Таластын тагдыр берген тузун татып,
Торолуп келген экен сырттан Байтик.
Таалимин таштабастан тагасынын,
Таасирин дайым ойго туткан Байтик.

Эки гүл көрсө бирин жулган эмес,
Эрлерге эч жамандык кылган эмес.
Эгерде талаш-тартыш болуп калса,
Эч качан туура сөздөн жылган эмес.
Эмгекчил бала болгон жаш кезинен,
Эч качан бекер карап турган эмес.

Баланы чонду болсун сыйлап жүрдү,
Баарына көз жүгүртүп ылгап жүрдү.
Бир дубан солто элин жакшы асырап,
Байтик Эр болушунча доорон сүрдү.
Башына сыймык конуп теңиримден,
Баркташып эл-журт менен ойноп күлдү.

Бирөөгө эт оорутуп камчы чаппай,
Бирөөгө жан кейитип катуу айтпай.
Байтик Эр эл башкарган акыл менен,
Бөлөктүн мал-мүлкүнө көзүн артпай.

Бирок ал сүрдүү экен бир көргөнгө,
Баштаган сөзүн айтып жүргөн шашпай.

Келишсе суроо салып Чүйгө четтен,
Кабагын түйүп койбой туура чечкен.
Кең Чүйдүн ээси болуп, беги болуп,
Качандыр бир убакта жашап өткөн.
Калкына калыстыгы Эр Байтиктин,
Казыркы урпактары бизге жеткен.

Бастырып барып калса жакшы санааш,
Бал кымыз толо-толо сабаа чанач.
Балдары чонун сыйлап ынтымактуу,
Болбогон эл ичинде уруш-талаш.
Бейкапар кең Чүйүндө жата берди,
Бир түтүн болуп Байтик элге аралаш.

Кыңыр иш болуп калса туура чечип,
Калыстык айткан сөзү элге жетип.
Кабарын угуп калган ар бир улут,
Кең Чүйгө турган экен келип-кетип.
Коноктоп Эр Байтигиң жолго салса,
Келгендер аппак пейлин кетчү сезип

Ушундай Эр Байтигиң адам болгон,
Учурап калса качып арам жолдон.
Унутпай элим жүрөт эмгектерин,
Уккамын эл аралап онду-солдон.
Учуптур бул дүйнөдөн ажал келип,
Учурда солто элине болуп коргон.

Теңирим жаратыптыр адам кылып,
Төрөлүп жарык көргөн балаң ыйык.
Талпынып куш сыяктуу канат кагып,
Торолуп урпак болот кадам жылып.
Туурабы, туура эмеспи жазып койдум,
Тагдырын Эр Байтиктин баян кылып.

ЭР БАЙТИКТИН АПАРГА ҮЙЛӨНГӨНҮ

Колукту алсам деген ойлор туулуп,
Көзүнөн кыздар өтөт бирден чууруп.
Карачы Байтик Эрдин жаш кезегин,
Кыздарды көрө калса тили буулуп.
Кошулуп калсам экен деп ойлонот,
Кыргызга аты чыккан бир кыз буйруп.

Жаш кезек кандай сонун, айтсак жыргал,
Жашынып ичтен чыкпай жаткан сыр бар.
Жакшыраак кыз көрүнсө жакындашып,
Жолунан тосуп чыгып оюн суурап.

Жардылык башка келбей эч убакта,
Жайлоонун толугундай болуп турар.

Демейки бир жигити басып келип,
Дайынын билдим деди Апар кыздын.
Дайрадай акылы бар Кочкорлук дейт,
Даанышман бир карыдан атын уктум.
Думугуп жата бербей эртеликтеп,
Даярдык көрүп баатыр жолго чыккын.

Аны угуп жүрөк туйлай тынчтык бербей,
Алагды көңүл толкуйт Ысык-Көлдөй.
Атайын издеп барып Кочкорунан,
Ант болду, Эр Байтикке барып көрмөй.
Апар кыз толуп калса көңүлүнө,
Айлына жары кылып алып келмей.

Ак пейлин Апар кызга арнай койду,
Атайын Кочкор жакка бармай болду.
Антташкан куда сөөгү болбой калса,
Ата-салт каада менен алмай болду.
Агарып таң мезгили болгон кезде,
Ат жалын Эр Байтигин кармап койду.

Керемет өзүнчө бир адам тойгуз,
Караса аткан таңга көз чаптырып.
Кочкорлук сарбагыштан атын угуп,
Калыптыр Эр Байтигин кыз жактырып.
Камчысын колуна алып жигитине
Кайдасың ат токугун деп шаштырып.

Айдарым шамал согуп турду бетти,
Ат токуп жигит келди карап көктү.
Аттанып, кош айтышып эне менен,
Алыска сапар тартып жүрүп кетти.
Айлына Апар кыздын ара конуп,
Ашыккан Эр Байтигин аман жетти.

Жайлоонун толгон кези гүлдөр жайнап,
Жылгасын өрүштөгү малы жайлап.
Желеге кулундарын кишенетип,
Жатыптыр Кочкорлуктар кымыз байлап.
Жолугуп Апар кызга Байтик калат,
Жолунан жолоочуга теңир жалгап.

Сейил деп Апар чыкчу кээде келип,
Суу бойлоп кыздар менен ышкын терип.
Суйкайган сулуулардын арасынан
Суктанчу сүйлөшсөк деп кызды көрүп.
Сүйкүмдүү өңү таза, өзү назик,
Саамайга кой берчү экен чачын өрүп.

Кем эмес эки көзү карагаттан,
Көңүлүн жигиттердин ала качкан.
Кыздар жүрөт караса сейил куруп,
Күлүп коюп ар бири көңүл ачкан.
Кочкорлук Апар сулуу кайдасың деп,
Канайдын уулу Байтик бара жаткан.

Көргөндө Эр Байтигиң тизгин тартып,
Кыр аңга ат откозду токтой калып.
Капырай кантээр экен тобу кыз деп,
Көзүнүн каректери оттой жанып,
Кадамы алга жылбай токтоп калды,
Кан тамыр бүлкүлдөдү жүрөк кагып.

Каткырык кыз тараптан күлкү чыгат,
Канайдын Эр Байтиги араң чыдап.
Көгүлтүр көлүмдөгү ак куулардай,
Көргөзүп ар мүчөсүн алга жылат.
Койкоюп колун созуп бирдеме деп,
Кош көзү күлүмсүрөп Апар турат.

Канайдын Эр Байтиги жакындады,
Кыздардын бири келип атын алды.
Кымындап Апар кыздан көзүн албай,
Кызарып бүт денеси оттой жанды.
Кудайдын калыстыгын карагыла,
Көргөзүп бир-бирине эки жарды.

Аттан түшүп Эр Байтик кызга басты,
Апар кыз алыстабай жакындашты.
Амандык жай сурашып көрүшкөндө,
Абалкы ашыгындай учурашты.
Адырдын кызыл-тазыл көп гүлдөрү,
Атайын ошол күнү гүлүн ачты.

Канчалык берилбесин болгон тартип,
Койсо да сүйүү отун жүгүн артып.
Көрүшүп бирге отуруп калган кезде,
Козголуп сөз баштады зорго Байтик.
Куда-сөөк боло элекпи карындаш деп,
Колунан секин кармап кебин айтып.

Ачык айт башыңызды, баш кошолу,
Ак куудай көлүмдөгү окшошолу.
Ашыктык ыйык салтты бекем тутуп,
Армансыз махабатты козгошолу.
Атаңыз бирөө менен кудалашса,
Анда биз сүйүү отун токтотолу.

Мен келдим, Кочкоруна буйруп тагдыр,
Мөңгүнүн шумкарындай болуп алгыр.
Мына бул ышкыныңды карап көрчү,

Мөлтүрөп өзү чыгат тийсе жамгыр.
Маңдайга жазып койгон кудайымдын,
Мага да кыргызымдын кызы бардыр.

Дегенде Апар сулуу сөзүн баштап,
Дээринде бар эмеспи өзүн сактап.
Демейки эрке кыял алыстады,
Дайындап оюн айтты эсин тактап.
Дайнымды угуп калган жигит келчү,
Дембе-дем өргөөбүзгө эшик аттап.

Башым бош азырынча билбейм артын,
Бир дубан элге маалим менин баркым.
Башчысы солто элинин деп уккамын,
Бизге да жетип калган сиздин даңкың.
Бар болсо чын көңүлүң эгер менде,
Билип ал мына ушундай менин шартым.

Апар дейт таанышалы атым менин,
Ардактуу Кочкор дешет турган жерим.
Ашыкпас арабалуу коён кармайт.
Айткан сөздү ушундай кыргыз элим.
Акырын туруп кетти кош айтышып,
Азыраак бирге отуруп айтып кебин.

Алла таалам төп кылып койгон жарды,
Ашыгын издеп тапса болбос айбы.
Апардын айткан сөзү чыны менен,
Алыстап учуп кетпей ойдо калды.
Ашыктык махабаттын терең сыры,
Алпарып Эр Байтикти орго салды.

Жөнөдү Эр Байтигиң кенен Чүйгө,
Жеринен Кочкорундун жолго түшүп.
Жүрөгү удургутат жаш жигитти,
Жол жүрүп баратканда ойго түшүп.
Жайдар мүнөз Апарды эстей берип,
Жем үчүн куштай болду торго түшүп.

Эки күн ат аябай ашып белди,
Эртеси Эр Байтигиң жетип келди.
Элине жеткичекти сүйүү чиркин,
Эритип эр жүрөгүн эзип келди.
Эстүү кыз экен го деп Апар жарын,
Эң кымбат адамындай сезип келди.
Көк шалкы күлүк атын байлай коюп,
Калдайып кадам керип үйгө кирди.
Колунда элик саптуу төрт кыр өрүм,
Камчысын керегенин башына илди.
Кайсактап эки жагын карай берип,
Көңүлү издегенсийт алда кимди.

Алмашпай эч нерсеге Эр Байтигиң,
Апасын өйдө баалап жакшы көрчү.
Алыстан келген сайын чуркап келип,
Амандык жайын сурап салам берчү.
Алдына жата калып Эр эркелеп,
Ак баскан чачын кармап бирден өрчү.

Кийимин которунуп чыгып сыртка,
Кепичин оңдой коюп салып бутка.
Көңүлүм көтөрүлүп келер бекен,
Колукту алам деген сөзүм укса.
Карыя Жаңгарачтан акыл сурап,
Кочкорго жөнөйм го деп кабыл тутса.

Кудундап Эр Байтигиң бара жатты,
Кыялы күлүк аттай ала качты.
Көңүлгө Апар жары түшө калып,
Кыялы аны менен аралашты.
Караанын Жаңгарачтын көрө калып,
Кадамын кере шилтеп алга басты.

Көрүшүп бир-бирине саламдашты,
Кол сунуп ага-ини амандашты.
Кадимки ата-бала сыяктанып,
Көңүлү куунак болуп кабак ачты.
Кочкордон көргөн кандай жаңылык бар,
Кулак төшөп турайын кабарлачы.

Кочкордон бир жакшы кыз көрдүм деди,
Көңүлүм түз жактырып келдим деди.
Колукту болсун мага кудай буйруп,
Кол жайып батаңызды бергин деди.
Куда башчы болуп сиз тогуз айдап,
Куданыздан урмат-сый көргүн деди.

Жөн-жайын Жаңгарач бий толук угуп,
Жанында жаткан болчу сөзгө муноп.
Жылкыдан тогуз баштап, төө жетелеп,
Жөнөйлү Кочкоруна эрте туруп.
Жүрөгү уйгу-туйгу боло түштү,
Жашыруун ичиндеги бугу чыгып.

Калыңга төө баштаган малын айдап,
Көрүндүк деп калышса жамбы камдап.
Кең Чүйдөн, Кочкор жакка жөнөп калды,
Каада-салт атан төөгө кебез байлап.
Көңүлү көтөрүңкү Эр Байтиктин,
Көрсөм деп Апарымды көзү жайнап.

Канайдын Эр Байтиги ара конуп,
Кочкорго күйөө деген бала болуп.

Колунан ыргып кеткен камчыланса,
Камчысын эңип жерден ала коюп,
Келип калды солто эли куда түшүп,
Кырк отуз аял-эркек адам болуп.

Байтик деп барып калды күйөө балаң,
Балпайган карысына айтып салам.
Бир-бирден аттан алып түшүрүштү,
Балдары сарбагыштын шилтеп кадам.
Бул элге аты чыгып барктуу экен,
Баатыркан кыз атасы деген адам.

Аттарды жигиттери бирден кармап,
Алпарды маамысына бекем байлап,
Ак боз үй меймандарга дайын экен,
Атайын койгон окшойт мурун камдап.
Алыстан келген мейман бата кылды,
Ар дайым колдой көр деп кудай арбак.

Козголду Жаңгарач бий сүйлөп анан,
Кочкорго келдик деди ашып дабан.
Кыз көрүп Апарыңды жактырыптыр,
Канайдын уулу Байтик күйөө балаң.
Кыздары кыргызымдын жакын кылып,
Куда-сөөк болуп келген ата-бабам.

Көңүлгө бекем кармап ата-салтты,
Колумду куушурайын бузбай шартты.
Кечиргин күнөөм болсо кулдугум бар,
Куда-сөөк болуу үчүн кармайм наркты.
Канайдын уулу Байтик, кызың Апар
Кол кармашып жүрсө дейм чыгып баркы.

Жаңгарач болгон сөздү айтып бүттү,
Жамбыдан берсемби деп кармап үчтү.
Жанына жакын жылып Баатыркандын,
Жашырбай сырын ачты болгон ички.
Жанбаштап жата калды жай баракат,
Жообумду алам го деп сөзүн күттү.

Баатыркан жай сүйлөдү сөзүн баштап,
Бермекчи болуп калды жообун тактап.
Биерге келипсиңер кулдук уруп,
Боомдун капчыгайын силер аттап.
Буйругун кудайымдын аткаралы,
Болбостур жок деген жооп, сизге айтсак.

Жашообуз канча болот ким биледи,
Жаш-кары адамзаттын бар тилеги.
Жообу бул Баатыркандын Жаңгарачка,
Жактырса мен макулмун кыз жүрөгү.

Жактырбай койсо кокус Апар кызым,
Жөнөнүз мага койбой сиз күнөөнү.

Куп макул айтканыңыз эки болбос,
Кызыңыз Байтик эрге макул деди.
Кана эми кол куушуруп кулдук урам,
Капам жок, сиз айткан сөз акыл деди.
Кой союп, бата кылып коёлу биз,
Куда-сөөк болчуларды чакыр деди.

Кол жайып оомийин дешти кудалашып,
Кошкон май, бал жуураттай ымалашып.
Кой сойду жигиттери бата сурап,
Келиндер суусун куюп казан асты.
Куда-сөөк арасында сөз айтылып.
Кой бербей келе жаткан ата-салтты.

Коноктоп сый көргөздү эт тартылып,
Куда-сөөк арасында сөз айтылып.
Кудайым кошуп койду куда болду,
Кыргыздын ырым-жырым шартын кылып.
Кочкордук кечиндеги тоодон чыккан,
Көңүлдү сергитти бейм жыты аңкып.

Кырк күнү тою болду кыз-күйөөнүн,
Көңүлү эки жардын күзгү дегин.
Канайдын уулу Байтик Апар менен,
Кубанып баскан экен ички демин.
Хан болгун, баатыр болгун, адам болгун,
Кыздарга чындык болот баш ийгениң.

Акындар ырдап тойго чыга келди,
Андагы эл тажабастан уга берди.
Айылдын келин, кызы, жигиттери,
Алты аркан селкинчегин кура берди.
Абалтан келе жаткан кыздарыбыз,
Алысты жакын кылат кынап элди.

Кыздардын жүзүндө бар кырк чырагы,
Кылымдап чындык болгон журт кылары.
Хан, бекти, баш ийдирип абалтадан,
Кыздардын акыл-эстүү мыктылары.
Каяктан чыга калат жаман аял,
Кыз кезде жакшы болот кыздын баары.
Күн-түнү оюн-зоогу болуп жатты,
Кубантып тойго келген кары-жашты.
Куда-сөөк сиз-биз дешип сыйын кылып,
Көрүшүп тамашаны көңүл ачты.
Күткөнү ар бир жаштын ушундай той,
Колукту алып жигит кадыр тапчу.

Мылтыгын колуна алып жаа тартышып,
Мергендер жипке илинген жамбы атышып.
Мен балбан деген жигит атка минип,
Моокуму канганынча оодарышып,
Мыктынын мыктылары улак тартып,
Мелдешип кээ бирөөсү кол алышып.

Жеңелер күйөө жолдош айтыш кылып,
Жамакты ырдай берди элден чыгып.
Жигиттер келиндерге чалма ыргытат,
Жакшыраак ырдаганга кезек сунуп.
Жанына жакын келип алкайт кары,
Жаштары ырдап турса үлпөт куруп.

Эр Байтик күйөө жолдош тандап алган,
Ээрчишип Акай мерген, Балык барган.
Эр эңиш, балбан күрөш, улак тартыш,
Эзелки жашап өткөн элден калган.
Эл намызын кетирбей алыш үчүн,
Эң мыкты айылдагы чыкчу балбан.

Башталып бүгүнкү оюн көзүнө аткан,
Белгилүү мерген чыгат жамбы атыштан.
Барышты мылтык жаасын колуна алып,
Билинген көзгө атаар деп элге атыккан.
Байгелүү болосуңар балдарым деп,
Бараңга огуң салып бир атып кал.

Жар салып ырдап турса акындары,
Жакшылап тыңшап укса акыл баары,
Жамбыга октор тийбей учуп жатты,
Жел менен кете берип атылганы.
Жигиттин арасынан Акай чыгып,
Жаа кармап жамбысына жакындады.

Шыпшайдар сыяктанып Акай мерген,
Шыкаалап тоо кийигин атып көнгөн.
Шыралга сурап келген адамдарга,
Шорпо кылып ичкин деп этин берген.
Шырп эткен дабышынан аркар качса,
Шак эле атып алчу бийик дөңдөн.

Жанына Акай мерген жакын барды,
Жамбыны жаасы менен мээлеп калды.
Жебенин учу түптүз жипке тийип,
Жарк этип жерге түштү алтын жамбы.
Жараткан жардам кылып солто элине,
Жамбыга койгон малын ээлеп алды.

Ушуну айтып берген Жусуп кары,
Улуу бар, кичүүсү бар угуп баары.
Урпактан урпактарга өтө берсин,

Унутпай айтып жүрсүн кызыкканы.
Укмуштай кереметтүү көрүнүптүр,
Уксак биз ошол күнкү аткан таңы.

Ал күнү жамбы атылып оюн бүттү,
Башталат кыз оюну мына түнкү.
Анткени кыз жеңеси токмок алып,
Айтышат күйөө жолдош болуп күлкү.
Күйөө жолдош жеңенин бирөө жеңсе,
Берилет байгесине да бир мүлкү.

Ж е н е с и:

Топтон чыгып бир келин,
Токмогум бар кел деди.
Тоготпос күйөө жолдошу,
Тосуп жонуң бер деди.
Той шааниси ушундай
Толугу менен көр деди.
Той болгондо токмоктойт,
Тоголонуп өл деди.

Б а л ы к о о з:

Тонумду кийип келейин,
Токтой тургун мырза айым.
Тоготпой коюп жүрбөйүн,
Ток болсун бүгүн курсагың.
Тоту куштай шаңшыйсың,
Тагыраак ырда тыңшайын.
Торколуу тойго биз келдик,
Толук айт айым кыз жайын.

Ж е н е с и:

Күйөө жолдош кайдасың,
Кыз оюну башталды.
Коркпой-үркпөй жонуң тос,
Көргөзөйүн чапканды.
Көрүнбөйсүң көзүмө,
Короого сени катканбы.
Коё бербей Эр Байтик,
Кайгысын сага такканбы.
Келээр болсоң бачым кел,
Күн чыгаарга аз калды.

Б а л ы к о о з:

Көрүнөйүн көзүңө,
Куп болот кыздын жеңеси.
Калчылдайсың тим эле,
Көлдүн болуп кемеси.
Кыз жайын айтпай койдуңуз,
Кандай неме деги өзү.
Кабары алыс угулган,

Кан Байтик элдин төрөсү.
Токмогунду бат апкел,
Мен эмес качып жөнөчү.

Ж е н е с и:

Бийкечим кыздын сулуусу,
Баатыркан журттун улуусу.
Бүт элге болгон таанымал,
Сарбагыш мунун уруусу.
Маектешип бир баскан,
Мен болсом сырдаш курбусу.
Баасын айтсак эң кымбат,
Мойнунда бермет шурусу.
Бак сыймыгы башында,
Биздин элдин нур кызы.

Б а л ы к о о з:

Саймалуу жака Сары Өзөн,
Сайлары толгон алма, өрүк.
Суйкайган сулуу кызыңды,
Сурандык апкел көрөлүк.
Таласта жүрүп чоңойду,
Солтодон чыккан төрөлүп.
Суктанат дайым кыз-келин,
Сымбаты турат төрөлүк.
Сулуу кыз жакса Байтикке,
Солтого кетет өңөрүп.

Ж е н е с и:

Кочкорума кар түшпөйт,
Кыдыр алей даарыган.
Касиеттүү жер болот,
Кыйла элдер келип тааныган.
Кызыбыз Апар акылман,
Казыркы кыздын баарынан.
Бүжүктөп бүгүн турасың,
Байтиктин коркуп каарынан.

Балыкооз:

Оймолуу жака Сары Өзөн,
Ордосу толгон жер-жемиш.
Опол тоодой даны бар,
Оокатка кенен жергебиз.
Оймок ооз Апардын,
Оюну үчүн келгенбиз.
Опулдайсың тим эле,
Оңкоңдон кетип өлбөнүз.

Ж е н е с и:

Гүлкайырдай буралып,
Гүлмүңдөп турса кылайып.
Гүлү го Апар Кочкордун,

Көргөндүн көзү уялып,
Атыңдан ыргып кетесиң,
Алдыңдан чыкса суу алып.
Ашык болуп көп жигит,
Атайын келчү суранып.
Акылы менен акырын,
Аткарып койчу чыгарып.

Б а л ы к о о з:

Айланасы Ала-Тоо,
Аралап жүрсөң баары бар.
Базарлап барбайт алыска,
Бишкектей кооз шаары бар.
Баштаган жолу ак жолтой,
Байтиктин бийик шаңы бар.
Балбылдап күйгөн жылдыздай,
Байыртан бакыт шамы бар.
Байтикке калса баш кошуп,
Бийкечиндин багы бар.

Ж е н е с и:

Жайлоосун айтсак Апардын,
Жайкалган кооз төр болгон.
Түпкү атабыз Үчүкө,
Жоого алдырбас эр болгон.
Катылган жоону талкалап,
Каптаган калың сеп болгон.
Кыздары шайдоот илгертен,
Жигиттерге тең болгон.
Жылдырбай карыш Апарды,
Жанында дайым мен болгом.

Б а л ы к о о з:

Байыртан биздин Сары Өзөн,
Байлыгы мол жер болгон.
Бетинден тосуп сылаган,
Буркурап жыттуу жел болгон.
Бабалар айткан акылды,
Бөлөкбай — Талкан эл болгон.
Булутка башы жетсе да,
Аялга эркек эр болгон.
Берметтей сулуу бийкечтин,
Босоно сөөгү кем болгон.

Жеңеси айтышканда Балык жыгып,
Жанына Апар кыздын барган жылып.
Жамбыдан экини алып берген экен,
Жайдары мүнөз менен ага сунуп.
Жеңилген жеңекеси Балыкоозго,
Жөнөптүр ыракматын айтып сылык.

Эртеси кыз куумайы башталыптыр,

Эки элден калыс адам башкарыптыр.
Элик сур атын токуп жеңил гана,
Эртелеп Апар кызды аткарыптыр.
Эркелеп жүргөн менен атка чыйрак,
Эркектей жаш кезинен такшалыптыр.

Көз салып саяпкерлер бирин тандап,
Күлүгүн даярдашчу мурун камдап.
Кыз-куумай болорунда даяр болуп,
Коштоду жеңекеси суук кармап.
Күйөөсү келген күнү минсин дешип,
Коюшту элик-сурду Апарга арнап.

Бүткөндө бүт оюну сарбагыштын,
Байтикке кыз-куумай дейт кезек келип.
Баратат эки жакка көз чаптырып,
Бастырып Көк шалкыны жетелетип.
Балыкооз ырдап чыкты эл аралап,
Байтиктин солобосун көкөлөтүп.

Апарды суулукташып жеңелери,
Алдыга атты алпарып коё берди.
Ай пери сыяктанып нуру чыгып,
Алагды кылып койду көргөн элди.
Андагы толгон элге пейли толуп,
Айтылуу Кочкор ичи термелди эми.

Аңгыча Көк шалкыны ойдолотуп,
Артынан Эр Байтигиң удаа чыкты.
Атынын жалын сылап эркелетет,
Артылып бир өбүүгө Апар кызды.
Алты чат алга коюп кыздын атын,
Алдоо деп үн чыкканда аттар сызды.

Алдыда Апар сызат өрдөк болуп,
Артында Байтик чабат эңмек болуп.
Ак кууну шумкар көрүп качыргандай,
Ал экөө куушуп барат тердеп коюп.
Алыстан көргөндөргө кандай сонун,
Андагы көргөн элге эрмек болуп.

Жакындап Эр Байтигиң жетмек болду,
Жанынан аша коюп өтмөк болду.
Жаныбар Көк шалкысы терин төгүп,
Жамгырга канган чөптөй көп көк болду.
Жанашып Апар кызды бир кучактап,
Жабышып маңдайынан өпмөк болду.

Көк шалкы Элик сурду кууп жетти,
Качымыш болуп Апар чүмкөп бетти.
Коёбу жеткен жигит кыз оюна,

Кучактап маңдайынан эки-үч өптү.
Көңүлдөн орун алган кучунасы,
Карасак ошол күнү таркап кетти.

Колтукка колу тийип кучак жетти,
Кошподу эч ким ага ушак кепти.
Көк шалкы жаныбары катуу чуркап,
Көл кылып бүткөн бойдон терин төктү.
Камчы алып бир чапкыча Апар сулуу,
Канайдын Эр Байтиги узап кетти.

Көргөн эл ак батасын айтып калды,
Кут бол деп Эр Байтиктин алган зайбы.
Кочкорлук сарбагыштын уруусунан,
Кудайым буйруп койгон күткөн кайны.
Карылар айтып калчу аңыз кылып,
Көрбөдүк, кулак уккан болбос айбы.

Арналган кыз-күйөөнүн отуз күнкү,
Айылга даңкы чыгып тою бүттү.
Апарга арнап берген себин толук,
Атан төө унааларга артып жүктү.
Аттанып кең Кочкордон кербен сыяк,
Ат көлүн толук алып жолго түштү.

Айтылуу Аламүдүн белин ашып,
Ансайын Эр Байтигиң турат шашып.
Апарын айланчыктап деле чыкпайт,
Ар кайсы конгон жерден аяр басып.
Алагды боло түшөт бир заматта,
Кетчүдөй көрбөй калса андан качып.

Эки күн ара конуп Чүйгө келди,
Энчилеп кыз энеси дүйнө берди.
Эрчишип экөө жүрсө Эренченин,
Эзилип эт жүрөгү элжиреди.
Эрке кыз эстүү болуп уз башкарса,
Эр Байтик калыс болуп эл бийледи.

Атайын тандап алган Эр Байтиктин,
Акылдуу эстүү болуп мыкты жары.
Айылга баш көз алар экөө бирдей,
Артылып күндө күчөп ынтымагы.
Али да ар ким, ар ким айтып жүрөт,
Апарды байбиче деп журттун баары.

КҮНТУУ ЭЛИНИН ТОГУЗ-ТОРОГО КАЧЫШЫ

Түпкү атасы Байтиктин Түлөберди,
Тутка болуп элине жүрө берди.

Тууган кылып алгын деп башка адамдар,
Түтүн кошуп солтого кире берди.
Тууган болсоң тургун деп Эр Байтигиң,
Туура сүйлөп кең Чүйдү биле берди.

Бузуку араласа элге жаман,
Баш багып үйгө кирсе айтып салам,
Бир тууган уялашка бүлүк салат,
Билинбес бул шумпайда түркүн амал.
Бат эле чалмасына түшүп калат,
Байкабай бал тилине кырген адам.

Анткени таза болсун бассаң артың,
Айтылган, унутпайлы ата салтын.
Айылга бузуку адам келип калса,
Аларга киргениңер кетээр баркың.
Ай дейбиз акырында уят болуп,
Андайды жаман көрөт Кыргыз калкым.

Түбү бир түпкү атасы солто болгон,
Талкандын төрт баласы болуп коргон.
Түлөберди, Жаңгарач, Канай, Байтик,
Тууган кылган көп элди кайрып жолдон.
Туура эмес жагы болсо окурманым,
Туурасын сурагыла оңду-солдон.

Айтылат Түлөберди, Канай, Байтик,
Ал эми Жаңгарачы калкан болгон.
Атагы алыс кетип айтылууда,
Ар бири убагында залкар болгон.
Айтканы сынчы атанын туура келип,
Атасы Чаа булардын алптан болгон.

Аягы залкарлардын Байтик деген,
Ал киши эл сураган тартип менен.
Аталаш Күнтуулары тууган болот,
Алыска кеткендигин айтып берем.
Арага бузукулар түшө калып,
Айла жок качкан экен безип элден.

Токтобай токсон алты жашка чыккан,
Төмөнкү ой түрмөгүн андан уккам.
Туура эмес болсо кечир окурманым,
Талашып бирөө чыгаар балким туштан.
Так айтпай болжоп айтсам жакшы болбос,
Тарыхтын адам болом нугун бускан.

Байтиктин бир келини күлүп коёт,
Баратса Күнтуулардын жигиттери.
Бушайман боло калат көзүн сүзүп,
Балким ал бирөөсүнө үмүткөрбү.

Билмексен болуп өттү топ атчандар,
Буйласын кармап алып күлүктөрдү.

Карасак бузуку адам пайда болуп,
Калгансып күлмүндөдү айга конуп.
Күнтууга жетип келди желе жорто,
Күйгөнсүп айтып калды жаман жорук.
Кабагын бүркөп коюп улутунат,
Кетчүдөй өмүрүнүн гүлүн соруп.

Башынан бузукуга калган көнүп,
Баштады чагым отун атчан келип.
Бал тилин ыгы менен жөнөттү дейт,
Бегине Күнтуулардын салам берип.
Байтиктин каары сага келди деди,
Боргулдап чыгып турган терин төгүп.

Баратып сиздин элдик бир жигиттин,
Байтиктин келинине көөнү түшөт.
Башынан тааныш болгон адамындай,
Билмексен болуп келин көзүн сүзөт.
Булардын мамилесин угуп Байтик,
Күнтууну чапмак болду каары күчөп.

Бүгүн түн качпасаңар болбой калдың,
Байтиктин каары катуу оңбой калдың,
Башка элге кетип балким жай табаарсың,
Батыраак үйдөн чыгып жолго салгын.
Болбосо башың кетет келип калса,
Көз көргүс, кулак уккус жерге баргын.

Чогулуп Күнтуулардын укту баары,
Чагымдан чегирткедей учту жаны.
Чогултуп жылкы, коюн көнөгүнө,
Чапкылап түн ичинде чыкты баары.
Чабаган ушак сөз деп айтып келсе,
Чындыкты келген эмес уккулары.

Чаап келген бузукудан угуп сөздү,
Чогултуп малын айдап калбай текши.
Чыгышты кенен Чүйдү калтырышып,
Чал-кемпир ыйлай-сыктай көңүл чөктү.
Чабат деп Эр Байтиктен Күнтуу эли,
Чочулап түнү менен качып кетти.

Суусамыр жайлоосуна көчтү го деп,
Сурабай Эр Байтигиң кала берген.
Суу бойлоп Күнтуу эли малын айдап,
Сурашып Тогуз-Торо кайда деген.
Сары Өзөн жерин таштап аргасыздан,
Сумсайып алга жылып бара берген.

Каркырадай тизилип келе берди,
Көз салып карап коюп өрөөндөрдү.
Кайгынын агымына чөмүлүшүп,
Каратып ойго салат көргөн элди.
Көч менен малын айдап ашып түштү,
Кабактын жогор жагы дөдөмөлдү.

Келишип Тогуз-Торо аймагына,
Көз салып айдап келген малдарына.
Караса айланасы бийик дабан,
Кабактын бүркөйт эли барганына.
Кантсе да өмүр жолун басып өткөн,
Карысы акыл айтып балдарына.

Конушту бир түзөңгө кабак бүркөй,
Камчысы колдорунда кармап бүктөй.
Кадимки кербен болуп келип калган,
Кубалап аркасынан куугун түшпөй.
Кең Чүйдү аргасыздан таштап келдик,
Кыргызда барбы-жокпу качкан биздей.

Айланып шумкар учкан төрү кенен,
Аралап кийик оттоп чери менен.
Атайын казып койгон ороого окшойт,
Айтылуу Тогуз-Торо жери деген.
Амандык жай сурашып аралашты,
Андагы саяктардын эли менен.

Аралап түркүн жерди көрдүк деди,
Атайын мында көчүп келдик деди.
Ала-Тоо аймагы кең кыргызыма,
Артат го бизге дагы тердик жери.
Айтылып үзүр-мазыр сөз сүйлөшүп,
Ар кими сыйы менен өрлүктөдү.

Сай бойлоп терип кээде карагатты,
Сакалдуу-көкүлдүүгө саламдашты.
Сыйлашып бирин-бири сиз-биз дешип,
Саяктын эли менен аралашты.
Сары Өзөн Чүйүн ойлоп айрымдары,
Санаасы сай күлүктөй ала качты.

Качканын Күнтуулардын Байтик угат,
Капалуу болуп ичтен улутунат.
Кылжырдын балдарындай болбойлу деп,
Козголуп өйдө турду мурут сылап.
Көк шалкы атты току жигиттер деп,
Колуна камчы кармап бек кыйкырат.

Түбү бир солто атанын балдарыбыз,
Тийбейби тууганчылык жардамыбыз.
Тентитсем бөлөк жерге Күнтуу элин,

Түк болбос анда бизге алга жылыш.
Тептирбей канаттуунун шумкарына,
Туугандын парзы болот жардам кылыш.

Тууганбыз Күнтуу эмес алысыбыз,
Туура дейм тууган издеп барышыбыз.
Түрү суук бузукудан башталабы,
Тирешип ич арадан кагышыбыз.
Тогуз-Торо тентитсем тууганымды,
Түгөнүп калган го окшоп намызыбыз.

Тоо бүркүт сыяктанып чамынайын,
Токтоосуз ушул баштан кам кылайын.
Туугандын асары бар, безери жок,
Тууган деп кимге барып жалдырайын.
Тогуз-Торо тарапка көчүп кеткен,
Тууганды кыш өткөндө алдырайын.

Узун жол учуп өткөн каркырадай,
Учайын тууган үчүн жатып албай.
Урушпай ушакчыдан таарынышсак,
Урпагы солто деген аты кандай.
Уят го унчукпастан күнөө коюп,
Ушул иш жарабайт го касы бардай.

Солтонун үч кулуну үч бөлүнүп,
Саламга келишпесек жаман жорук.
Сарбагыш, бугулардай болбойлу деп,
Санаа тартам саргайып саман болуп.
Саяктан чакырайын тууганымды,
Сыйлашып биз жүрөлү адам болуп.

Учкан куш сыяктанып күн-түн шашып,
Убакыт өтүп жатты болуп закым.
Ушундай уйгу-гуйгу ойлор келип,
Учурда башка келбей эч бир акыл.
Угулса тууганыма менден кабар,
Умтулуп келип калар бир күн акыр.
Жатканда жаздыгына бутун керип,
Жүрөгү туйлай түштү акыл келип.
Жөнөтсөм деп ойлоду Күнтууларга,
Жигитке жол жүрүштү атын берип.
Жерине кайтып келээр кабар жетсе,
Жазыксыз туугандарым макул көрүп.

Жаздырып ички сырын жашыралбай,
Жүзүнөн нуру чыгат ачык айдай.
Жөнөттү бир жигитин Күнтууларга,
Жеткин деп ара жолго жатып албай.
Жолоочу кеткен жакка көз жүгүртүп,
Жол карап күндө чыгат Байтик талбай.

Жери алыс ашуу дабан Тогуз-Торо,
Жол жүрүп жигит келди төрт күн туура.
Жай сурап отурганда чай ичишип,
Жазылган катты берди Күнтууларга.
Жаш молдо окуп турду калганы угуп,
Жөнөйлү деп калышты бир тууганга.

Кудайдын буйрук тузу ушул экен,
Качыпбыз бузук тилден жаңылышып.
Киндик кан тамган жердин топурагын,
Күнтуулар жүргөн экен сагынышып.
Кабарды угаар менен көчүн жүктөп,
Кетүүгө шашып турат камынышып.

Эрте жаз көчкү токтоп калган убак,
Эртелеп Күнтуу эли жолго чыгат.
Эр бүлө жолун баштап артта аял,
Эрчишип каркырадай убак-чубап.
Эң кымбат жерибизге жетебиз деп,
Эркелеп келин-кызда көңүл куунак.

Туугандын асары бар, безери жок,
Түгөнгөн бузукулар күйгүзөт чок.
Тирүүндө эртекини ойлой жүрсөк,
Турмушта өтө берет дүнүйө бок.
Түбү бир тууганында бирдик болсо,
Төшүндү тешип өтпөйт атылган ок.

Келишти жолду баштап карылары,
Көрүштү келген эл журт алдыдагы.
Күнтуунун бир түтүнү анда калбай,
Кең Чүйдөн орун алды толук баары.
Канайдын уулу Байтик тосуп чыгып,
Камыр-жумур кайтадан болуп калды.

КЕРКАШКА АТТЫН КЕЛИШИ

Эсенбай Байтиктеги Өмөр уулу,
Эскерип отурганда айткан муну.
Эми мен укканымды баяндайын,
Элимде ачылбаган көптүр сыры.
Эгерде ойлоп көрсөк Керкашканын,
Эки-үч адам айтты эле ким дейм чыны.

Таласта жүргөн кезде Эр Байтигин,
Төмөнкү Олуя Ата жергесинен,
Токсонбай деген жигит достошуптур.
Төштөшүп бир казактын өргөөсүнөн.
Тамаша курган экен таң атканча,
Төктүрүп акындарды термесинен.

Ажайып айдын нуру төгүлүптүр,
Аңгыча таң шооласы көрүнүптүр.
Айтканда дем алсак деп Эр Байтикке,
Ак пейли Токсонбайдын көрүнүптүр.
Аккан дос, Курманбектей шертин кылып,
Ал экөө бир-бирине берилиптир.

Бүркөлбөй кабак-кашы ачык болуп,
Баркташып сиз-биз дешип жатык болуп.
Багылаң күрпөң козу жегендери,
Бал кымыз суусундукка татып коюп.
Бир жума көңүл ачып Токсонбайга,
Байтигиң эркелептир жатып-конуп.

Жайланып төргө олтуруп акылдашып,
Жан достор аңгеме айтып бакылдашып.
Токсонбай казак болсо, Байтик кыргыз,
Тагдырдын буйругунан жакындашып.
А дүйнө бул дүйнөлүк дос болушуп,
Аттанып кеткен экен макулдашып.

Таластан Чүйгө келип Байтик анан,
Турганга өткөн экен бир топ заман.
Токсонбай досун эстеп сагынганда,
Төө баштап малын алып издеп барган.
Той жазап шаанисине улак тартып,
Төркүлөп келген кыздай тосуп алган.

Көрүшүп бирин-бири ызаатташып,
Кош колдор далыларга кучакташып.
Келатат Токсонбайдын өргөөсүнө,
Кадамын алга шилтеп бир атташып.
Казактын кары-жашы карап турат,
Калдайган эки досту кубатташып.
Эңкейип босогодон башын ийип,
Ээрчишип эс алышты үйгө кирип.
Энесин эңсеп келген бала сындуу,
Эркелеп кыялданат эркин күлүп.
Эс алып отурганда боз үйүнө,
Эшигин ачтырышты өйдө түрүп.

Алдыга апкелинди түркүн тамак,
Ачылып гүлкайырдай бүркөө кабак.
Алыңыз, алсаңыз деп Токсонбайы,
Ан сайын Эр Байтикке күлө карап.
Айтышып сагынганын бир-бирине,
Ал күнү жайланышты чери тарап.

Бир жума конок болду көңүл ачып,
Байтигиң ойдогудай черин жазып.
Багылаң козу менен тайдын эти,

Буюрган Токсонбайдын даамын татып,
Болжолу келип күндүн кетмек болду,
Бабалар айтканындай сапар карып.

Айтылып катылбастан сырлар ички,
Ак пейил жаркырады болуп күзгү.
Аттанып кетеринде Эр Байтигин,
Агарып чыккан айдай жарк дей түштү.
Абалтан казак-кыргыз ата салты,
Арнаган ээр токумчан ат мингизчү.

Келишкен төрт сан жылкы кара-байыр,
Көкчө деп ат коюлган өңү таргыл.
Каерге чабылбасын байгени алган,
Казакка даңкы чыккан күлүк айгыр.
Колтуктап Эр Байтикке мингизиптир,
Кош айтып кетеринде буйруп тагдыр.

Эр Байтик Көкчө айгырга минип анан,
Элинде бар бекен дейт багбан адам.
Ээлетип мөмө жемиш өсүмдүктү,
Эрчитип кенен Чүйгө алып барам.
Эркине коё берип өз элимдей,
Эгерде болсо бергин багып алам.

Өх деп коюп, Токсонбай сөзүн айткан,
Өзүмө бир тууган жээн Абдырахман.
Өлүмдүн азабынан жетим калды.
Өзүбек түпкү теги Ташкент жактан.
Өмүрүн кудай берсе багбан болор,
Өзү жаш араң өттү он үч жаштан.

Берейин бул жетимди алып баргын,
Багы бар тирүү жүрсө ар бир жандын.
Байсалга кошуп алып жетимсинтпей,
Байтик дос өз балаңдай багып алгын.
Бой жетип чоңойгончо эркин коюп,
Багбандык жумушуңа анан салгын.

Туура сөз бул айтканың акыл деди,
Токсонбай аккан досум макул деди.
Түү деген түкүрүктү кайта алган эр,
Түбүндө андай адам каапыр деди.
Токулган менин атым минип алсын.
Токтоосуз балаңызды чакыр деди.

Коштошуп кол алышып айтып кепти,
Көңүлү куунак болуп жүрүп кетти.
Казак-кыргыз илгертен дос болушуп,
Каада-салт болуп келген билсек эски.
Күлүк айгыр, бир балалуу болуп Байтик,
Кенен Чүй Сары Өзөнгө келип жетти.

Баланы кошуп койду сынамакка,
Балчыкты ийлеп жаткан кашкарлыкка.
Байкаса жүнү тирүү көрүнгөнсүйт,
Бой жетсе жарай турган багбандыкка.
Байбиче Апар келип Эр Байтикке,
Бул ишиң окшоду го айбандыкка.

Байбиче көрө койгон чыга калып,
Байтикке капа болгон тура калып.
Болбосо убадаңыз ушул беле,
Баланы Токсонбайдан сурап алып.
Байкушту куруттунго жаштайынан,
Балчыкты тебелетип сууга салып.

Апарды карап көзү кыйыгынан,
Акырын күлүп Байтик мыйыгынан.
Анчалык жаның кейип турган болсо,
Алып кет деп сүйлөдү туюгунан.
Ачка болуп калгандыр тоюндургун,
Атайын тамак бергин куюп анан.

Болуптур мага дурус сураганым,
Байкадым жумушка бек чыдаганын.
Байтик Эр өз ишине курсант болду,
Билгизбей эч бирине сынаганын.
Байбиче Байсалына кошуп койсо,
Баланын айта көрбө кубанганын.

Арадан айлар өтүп жылдар өтүп,
Адам болду жаш бала бойго жетип.
Адал кызмат кылар деп бул балабыз,
Апар менен Эр Байтик жүргөн сезип.
Акыры Абдырахман багбан болду,
Аркыл-аркыл колунан жемиш өсүп.

Баласы Абдырахман өзүбек элден,
Бөлбөстөн Байсалындай багып келген.
Баш ооруп чырныктаса кээ бир күнү,
Байбиче өз балам деп камын көргөн.
Бой жетип чоңойгондо кудалашып,
Бир байдын эрке кызын алып берген.

Көчөдөн көрө коюп кызын байкап,
Калчага куда болуу сөзүн айтат.
Кыргыз эмес өзүбек өз балам деп,
Кызын алат Жыргалдай, Байтик жайкап.
Кырк күнү оюн-зоогун уюштуруп,
Кеткен дейт тоюн көрүп, мейман тарап.

Ачылып бак-таалайы жаш баланын,
Аткарып Токсонбайдын айткандарын.

Ага-ини Байсал экөө болуп калды,
Аларчага бирге айдап тапкан малын.
Айылга даңкы чыгып багбан болуп,
Акырет кеткичекти баккан жанын.

Ак иштен Абдырахман жылган эмес,
Арамдык Эр Байтикке кылган эмес.
Алтын-күмүш сактаган кампа кармап,
Алсам деп эч көңүлүн бурган эмес.
Апасы Апар болуп өстүрүптүр,
Айлакер алдым-жуттум шумдан эмес.

Өлгөнчө Абдырахман кызмат өтөп,
Өзгөчө Эр Байтиктен сыйга жетет.
Өзүндөй багбандыкты бүт үйрөтүп,
Өмөрдөй бир уулуна келип кезек.
Өзүмдөй адал иштеп так болгун деп,
Өнөрүн өзү толук берип кетет.

Сыйлашып Эр Байтиктин кадыр-баркын,
Сартсың деп айткан эмес, солто калкым.
Золобосун көтөрүп казына берип,
Санатып карматыптыр каухар-алтын.
Солтонун бир кулуну болуп калган,
Сураштырсак эл-журттан мунун артын.

Токсонбай берген Көкчө тукумунан,
Торкашка — Керкашкадай күлүк чыккан.
Төркүлөп Апар барып төркүнүнө,
Тайында апкелген дейт элден уксам.
Түрмөдөн чыгып келип Көкчеке ууру,
Түн катып уурдап келген Кочкор жактан.
Чоң атам деди Эсенбай Абдырахман.
Чоо жайын Керкашканын көзүн айткан.
Чоң энем Жыргал болчу абдан кары,
Чуркап жүргөн учурда көрүп калгам.
Чогултуп ак кагазга жазып койдум.
Өз атам Өмөр болчу деди Багбан.

Көрбөдүм угуп калган туура кими,
Кулундан чоңойгон дейт дагы бири.
Кеп кылса ар бир адам өз билгенин,
Кыйын го көз көрбөсө аны билүү.
Кыйкырып мен сурагам ал киши айткан,
Токтобой токсон үчтө али тирүү.

Байбиче Апар жүрчү көркү менен,
Баштаптыр келиндерин эрки менен.
Байтикке бир күндөрү оюн айтат,
Барайын кызы болуп төркүлөгөн.
Байыртан ата-баба салт эмеспи,
Биз дагы көрүнөлү энчи менен.

Баралы туура мунун себеби дейт,
Болуптур бирге аттанып келели дейт.
Бабамдын бизге таштап кеткен салты,
Буюрган берген сыйын көрөлү дейт.
Бүтүрүп бардык камын эртесинде,
Бөлтөктөн Кочкор тарап жөнөдү дейт.

Кыргыздын каада-салты кандай сонун,
Кыз-күйөө келип калса арнап тоюн.
Коноктоп барган күнү чайын берип,
Күн мурун семиз багып камдап коюң.
Көңүлүн ачыш үчүн үлпөтүнө,
Курдуруп кыз-келинге оюн-зоогун.

Кедейби, бай болобу кызы болсо,
Келчү салт ата-энеге бир төркүлөп.
Колунан келген сыйын көргөзүшүп,
Кетерде төркүндөрү мал энчилеп.
Колуна тийген малын айдап алып,
Кыз-күйөө кете берчү кербенчилеп.

Байбиче болгон Апар кыз катары,
Баатыркан атасына төркүлөдү.
Башталып оюн-күлкү, шаан-шөкөтү,
Байралып көңүл ачты көп күндөрү.
Бир үйүр жылкы бөлүп кулуну жок,
Баштатып айгыр кошуп энчи берди.

Короого кулундарын байлап көптөп,
Кыз-күйөө берген малын айдап кетет.
Кулундун арасынан Керкашкасы,
Кишенеп жылкылардан калбай жетет.
Кубалап жылкычылар кайра бурса,
Кошулуп эч бөлүнбөй чуркап безет.

Кой бер деп бөлүнбөсө кыз төркүнү,
Коштошуп Кочкорунда кала берди.
Кер кулун оюн салып артта калбай,
Кең Чүйгө жылкы аралаш бара берди.
Кудайдын буюрганын көргүлөчү,
Күлүктүк касиетин ала келди.

Кер кулун жылкы болуп өсө берди,
Кулундан кунандыкка жете келди.
Кадимки солто атанын ай тамгасын,
Кошуптур жылкыларга салып энди.
Керкашка күлүк болуп кунанында,
Көрүнүп эл көзүнө убай көрдү.

Кутуруп кунанында сынга толуп,
Керкашка жаныбарың күлүк болуп.
Көрүндү эл көзүнө бачым эле,
Каерде чабыш болсо чыга коюп.
Канайдын уулу Байтик мине калса,
Кемирет ооздугун тизгин чоюп.

Кер кулун өсүп келди бышты болуп,
Көрүндү эл көзүнө мыкты болуп.
Кадимки кара байыр жылкылардай,
Капшыты кадыресе чыкты толуп.
Калбады чапкан сайын баш байгеден,
Кыл куйрук арасынан бакты конуп.

Ар кимдин угуп көрсөк айтымында,
Арааны алыс кеткен асыйында.
Азыраак жол жоргосу чыга калып,
Айбы жок мине калсаң басыгында.
Алпарып байлап койгун, мейлиң бош кой,
Айланып тура берет касыгында.

Байкабай Эр Байтигиң Керкашканы,
Биттетип койгон экен быштысында.
Басып өткөн туягын кудай буйруп,
Баскан дейт тулпар изин угушумда.
Бир даары божомолдоп аңыз кылып,
Болбосун деп келүүчү кут ушунда.

Ала-Тоонун учкандай көк шумкары,
Алга чыгып Керкашка көп чуркады.
Атайын сурап келип терин бер деп,
Алчу экен саяпкердин таасындары.
Алдына жемин төгүп каалашынча,
Азем менен Эр Байтик асырады.

Каерге алпарбасын чапса чыгат,
Керкашка ат чуркаганда кулак тунат.
Көңүлүн көкөлөтүп Эр Байтиктин,
Коюлган ат байгесин алып тынат.
Кастарлап баласындай эркелетип,
Калтырбай жем чөбүнөн багып турат.

Жаш кезде адамзатың күйгөн чырак,
Жазыксыз деп ойлоймун уккан кулак.
Жөн жайын уктум эле Керкашканын,
Жердешим Амандиндей чалдан сурап.
Жазайын ойго келди окуясын,
Жылыптыр андан бери нечен убак.

Быштысын Кочкордогу бир манаптын,
Байтик Эр сурап калат кадыр салып.
Бергиси келбей күлүк Керкашканы,

Бурулуп басып кетет мунусу анык.
Бербесең кетемин дейт тамашалап,
Бир күнү ыгы келсе уурдап алып.

Белгилүү Камбар Ата тукумунан,
Бирдеме чыгабы дейм ушунуман.
Баягы манап айтты Эр Байтикке,
Билсеңиз кем көрбөйм деп уул кызыман.
Бул сөзүң тамашабы же чындыкпы,
Башынак адам белең ууру кылган.

Тамаша-чындык экөө бирдей жүрөт,
Туруктуу сөзүң болсун оозуңдагы.
Түн катып алып кетсең эрлик кылып,
Топко салып эч качан доосунбайлы.
Тагдырдын буюрганы алдыбызда,
Таарынып кийин-соңу жоосунбайлы.

Уялтып бербей койдум жаман көрбө,
Уурдатып алалбасаң эрмин дебе.
Ушундай убаданы бек кылалы,
Ушуга макул болсоң колду келе.
Уюткан коргошундай атка минип,
Учурда өктөм сүйлөйт тиги неме.

Ойлонуп карап коюп өктөм эрди,
Оозунан бир сөз чыкпай кете берди.
Ордолуу солто элиме акылдашып,
Оюма кудай берсе жетем деди.
Омоктуу сен манапсың, мен Байтикмин,
Оюна койсом куштай көкөлөдү.
Эр Байтик күндөгүдөн эрте турду,
Эрмин деп жүргөндөрдүн баарын жыйды.
Элинен сарбагыштын бышты көрдүм,
Ээси чоң, манап экен, мага курбу.
Элимдин арасында барсыңарбы,
Эгерде уурдап келсе берем сыйды.

Атайын сурап калсам тиги манап,
Айбың жок алып кетсең мингин уурдап.
Ачык сөз болуп калды намыстантып,
Аранда барбы балдар тири карак.
Айтылган намысымды алыш үчүн,
Азамат балдарымдан кими барат.

Бул сөздү угар менен сүйлөп четтен,
Баштады бир карыя угар кептен.
Бир гана Көкчекедей ууру жарайт,
Бирок ал уурулуктан түрмө кеткен.
Быштыны алып келер ошол жигит,
Буюрса жерден эмес алат көктөн.

Айылга тынчтык бербей жалмандады,
Алты айча болуп калды кармалганы.
Абактын төр жагынан орун алган,
Аркансыз кишен бугу байланганы.
Алдында үч күнү бар тура турган,
Андан соң шибер кетет айдалганы.

Ак шумкар отургандай туурун карап,
Аттанды Эр Байтигиң бугу тарап.
Аз эмес куржунуна толо кылып,
Атайын куткарууга пулун салат.
Алтындан арбын берип начальникке,
Абактан Көкчекени сууруп алат.

Эр Байтик күтүп турса ой ойлонуп,
Эшигин түрмө жактан карап коюп.
Экиден-үчтөн тизип айыпкерди,
Эсебин алат экен санак болуп.
Эртеси кырк шиберге кетмек ууру,
Эркиндик боло түштү иши оңолуп.

Көкчеке Эр Байтикке кадам керди,
Кош колдоп чуркап келип салам берди.
Колунан бекем кармап Көкчекенин,
Ким үчүн келдим экен балам деди.
Күлүк ат Керкашка үчүн бошоттуңуз,
Кочкорго бүгүн түнү барам деди.

Карылуу аттан бирди тандап минип,
Күүгүмдө Суусамырга келди кирип.
Курманкожо элдеги тагасына,
Кочкорго барам деди жылкы тийип.
Келбесем таң сөгүлүп аткан кезде,
Көкчеке өлдү дей бер сиз түнүлүп.

Тамакты таң сүргөнчө даярда көп,
Табакта чыгы менен тууралган эт.
Таңында келбей калсам колго түшүп,
Токтоосуз эрте аттанып өзүмө жет.
Түрмөгө түшө электе жээниңизди,
Тагалык кылып бачым куткарып кет.

Деди да андан ары жүрүп кетти.
Далай кыр, ашуу ашып Кочкор жетти.
Дуулдап кымыз ичип жаткандардан,
Далдаага туруп укту мындай кепти.
Даңкы чоң Көкчеке ууру камакта дейт,
Добушу угулуптур үйдөн четки.

Ууру жок Көкчекедей бул чөлкөмдө,
Улгайып калдым балдар угушумда.
Уурунуу ана башы балким анда,

Угулуп даңкы жүрөт кыргызымда.
Үч күн туруп айдалат шиберге дейт,
Уктабай кайтаргыла кеп ушунда.

Камалып азыр жатат абакта бул,
Кырк шибер үч күн туруп айдалат шыр.
Кеткиче Көкчеке ууру шиберине,
Көз салып кезек менен абайлап тур.
Керкашка аттан алыс жылбагыла,
Колуңа чылбыр учун кармалап тур.

Күйгүзүп отту өчүрбөй тезек менен,
Колуна кыпчуур алып көзөп кенен.
Кайтарган Керкашканы эки сакчы.
Кымыздан ичип келип кезек менен.
Кошултуп сакчыларды уйку басты,
Каяктан келмекчи деп эсептеген.

Ушуну күтүп турган ууру кески,
Утурлап чоң боз үйгө жакын жетти.
Угузбай эч дабышын кестик менен,
Учунан керегенин жибин кести.
Уйкунун кучагында жаткан сакчы,
Урунун кылган ишин кайдан сизди.

Кереге ууктарын эки жарып,
Керкашка быштысына жакын барып.
Колунун учу менен кармаласа,
Карачы жаныбарың окуранып.
Кайтарган сакчыларга шек алдырбай,

Көкчеке үйдөн минди жүгөн салып.
Коё берди Көкчеке ууру минип алып,
Камчы урду керегеден чыга калып.
Көздөрүн ачып-жумат эки сакчы,
Кулагы ат дүбүртүн уга калып.
Кыйкырып Керкашканы ууру алды дейт,
Кайтарган сакчылары тура калып.

Керкашка чыны менен күлүк экен,
Кочкордун талаасында учуп барат.
Көкчеке күлүгүнө маашыр калып,
Кез-кезде кубангандан кучак жаят.
Карынын айтканында калет болбойт,
Көңүлгө кээде албайбыз атаганат.

Таңында дүбүрттөгөн дабыш угат,
Тагасы табак кармап сыртка чыгат.
Толтура чыгы менен тууралган эт,
Тизгинин кармай коюп ага сунат.
Түгөтүп табактагы аш тамагын,
Токтобой тизгин учун Чүйгө бурат.

Көкчеке Кочкор жакка барып келген,
Керкашка быштыны уурдап алып келген.
Карыя адам айтып берген эле,
Кайталап сурап көрөм уккан элден.
Кечирим дагы сурайм окурманым,
Каталык кетсе бир аз балким менден.

КЕРКАШКАНЫН ЧАБЫЛЫШЫ

Көгүлтүр Ысык-Көлдүн аягында,
Кара ойдуң кенен жайык аралында.
Кангелди болуш болгон учур экен,
Катаган Бакачы дейт саягында.
Катташып куда-сөөктөр келип турган,
Кыргыздын байкерчилик заманында.

Кадырын Кангелдинин алсак эске,
Каршылык көргөзбөптүр калыс сөзгө.
Куш жаздык чыканакка жаздап коюп,
Кыйшайып, эс алчу экен кээде кечке.
Калкынан арызданып бирөө келсе,
Калыстык кылып чечкен ошол кезде.

Саяктын Бакачысы карой тарап,
Солтодон бир топ адам барып калат.
Сойдуруп күрпөң козу кудасына,
Сый кылат казанына асып тамак.
Сиз-биз деп бирин-бири урматташып,
Сүйлөшөт бүркөлбөстөн ачып кабак.

Чай ичип бүткөн кезде жаздык коюп,
Чалдары дем алууга жан баштады.
Чүй кандай, көлүң кандай деген болуп,
Чоо жайын, сураштырып кеп баштады.
Чабышы болуп калса чабалы деп,
Чылбырлап ала келген Керкашканы.

Чолпонбай чоң болуштун ашы болуп,
Чогулган кары менен жашы болуп.
Чаралап эт тартылып келген элге,
Чучук бар, карта карын, казы болуп.
Чырпыкты, Тору-Айгыр дейт аяк жагы,
Чоң-Сары-Ой, Чолпон-Ата башы болуп.

Чар жайыт аш шааниси болуп жатты,
Чапкылап балдар карайт туш-туш жакты.
Чабарман элге келип кулак сал дейт.
Чыгар деп күлүктөрдү бүгүн чапчу.
Чогулуп ашка келген солто эли,

Чабууга даярдашты Керкашка атты.

Көз салып саяктардын мыктылары,
Керкашка атты карап сынчылары.
Коштурбай бул чабышка солтолордун,
Кашайып чаптырбаска чыр чыгарды.
Кангелди атаңа айт деп жумшашып,
Көпчүлүк баласынын тынчын алды.

Баласы Кангелдинин Оёз болуп,
Башына сыймык, таалай, бакыт, конуп.
Байсалдуу баскан жолу алга жылган,
Барктуу элге болуп иши оңолуп.
Болуштун баркын сыйлап саяк эли,
Бийлеткен ошол ашка башчы коюп.

Булардан бачымыраак желдирейин,
Болуштун өргөөсүнө мен кирейин.
Баласы баргычакты Кангелдини,
Бир атты чаптырууга көндүрөйүн.
Болбосо куда-сөөгүм капа болор,
Бул чабышка уруксат бердирейин.

Кудасы солтолордун адам эски,
Колуна камчы кармап чаап кетти.
Келгенче Оёз бала атасына,
Кечикпей бир азыраак мурун жетти.
Кудамдын күлүк атын чаптырбайт деп,
Кангелди болушуна айтты кепти.

Кангелди тура калып сурап калды,
Ким — деди, бийлеп турган бүгүнкү ашты.
Кабагын каршы түйүп ачууланып,
Ким — деди, чаптырбаган келген атты.
Кошсун де күлүктөрдүн бирин бөлбөй,
Күчөнүп болуш аке ушуну айтты.

Баласы Кангелдинин удаа барат,
Болуштун айткан сөзүн уга калат.
Бүгүнкү ашка башчы ким дегенде,
Бастырбай атын кармап тура калат.
Болбостур барыш мага кыйын болор,
Бурулуп келген жолго кайра чабат.

Атамдын алдына мен баралбадым,
Айлам жок аттан түшпөй жолго салдым.
Ал ким деп чаптырбаган келген атты,
Ачуулуу айткан сөзүн угуп калдым.
Айтканы эки болуп калган эмес,
Ар кимиң билесинер болуш чалдын.

Үшкүрүп саяк эли узун ойду.

Үмүтүн баш байгеден үзүп койду.
Үч жерден тоскула деп, Керкашканы,
Үлгүрүп күткүлө дейт келер жолду.
Үркөрдөй ашка келген солто элине,
Үлүшүң балким тийбес деген болду.

Көп аттын бири кылып Керкашканы,
Кошушту арасына күлүктөрдүн.
Катылган кандай сыр бар саяктарда,
Калп эле сүйлөп турат билип көргүн.
Көздөрү толук жетип саяпкерлер,
Коюшкан үзүп анда үмүттөрүн.

Чабылган ошол ашта үч жүз күлүк,
Чыгат деп менин атым көбүндө үмүт.
Чаары бар, карасы бар, торусу бар,
Чыйратып тыкан толгоп куйрук түйүп.
Чогулган андагы элдин көбүн айтпа,
Чапкылап балдар жүрөт тайга минип.

Тосмонун эң биринчи түбүндөгү,
Табы жок Керкашканын түрүн көрдү.
Төртүнчү аягында баратыптыр,
Таптакыр башка болуп жүгүргөнү.
Талаада калган тура дешип алар,
Тоспостон карап коюп күлүндөдү.

Аңгыча убап-чубап аттар келет,
Аны да тосмодогу адам көрөт.
Алтымыш аттын арты Керкашка эле,
Аярлап бутун алга араң керет.
Алдыңкы күлүктөргө жетпессиң деп,
Алдынан тосуп чыкпай коё берет.

Топ күлүк чаң ыскытып жакындады,
Тосмонун үчүнчүсү көзүн салды.
Туптуура ондун арты болуп келген,
Тайтору чуркагандай такымдады.
Тигилер жетпей калган экен го деп,
Тоспостон коё берди качырбады.
Тер чыгып чын табына келген экен,
Тай буурул сыяктанып закымдады.

Кенейге жакын келсе эли көрөт,
Куюлтуп көл-шал кылып терин төгөт.
Көрүнбөйт күлүктөрдүн дареги жок,
Керкашка бул чабышта алыс келет.
Кошо чаап даекчилер колундагы,
Калыстык кылган болуп номур берет.

Төшүнө бирден номур тагылган дейт,
Тандалып үч жүз күлүк чабылган дейт.

Такталып баш байгеси калыс менен,
Туптуура бир миң жылкы сайылган дейт.
Төмөнкү солто элинин Керкашкасы,
Топ элге күлүктүгү таанылган дейт.

Байгесин толук бербей сыйын кылган,
Бир үйүр жылкы айдатып ырым кылган.
Буюрган Керкашканын баш байгесин,
Бердирбей саяк эли чырын кылган.
Бий, болуш, үйөз, менен бирге барып,
Байтик Эр Көтмалдыга жыйын кылган.

Солтонун мыкты деген бийи чыгып,
Сөз менен өз бийлигин айтып турган.
Саяктын бийи чыгып калем алып,
Сабаттуу адам экен жазып турган.
Сөздөрү топ келишип макулдашып,
Үйөзгө ал кагазын чогуу сунган.

Биз келдик кагаз алып муну менен,
Бүтүштүк макулдашып ыгы менен.
Бирөөнү Эр өлтүрүп кеткен болсо,
Бүтүмү ушундайча куну деген.
Бирөөнүн кызын уурдап кеткен болсо,
Бир үйүр жылкы, үч миң сом пулу деген.

Бийлердин алып келген катын окуп,
Баарысы каршы чыкпай макул болуп.
Балдарга келечекте келе жаткан,
Бузулбас токтому дейт акыл болуп.
Бул бүтүм туурабы деп үйөз өзү,
Балчайтып мөөрүн басып колун коюп.

Ортого молдо чыгып окуп берет,
Олтурган үйөз Байтик көңүл бөлөт,
Ойлорун эки бийдин бүт болуштар,
Ошондо каршы болбой туура көрөт.
Жазылган бул токтомдо ачык айкын,
Жалпы элге түшүндүрүп айтуу керек.

Байтик Эр үйөз менен бирге барып,
Бийлердин бул токтомун элге салып.
Байге жок чакырыксыз атка деген,
Билгизбей саяк бийи койгон жазып.
Биерге бекер келген экенбиз дейт,
Боомдун, капчыгайлуу белин ашып.

Байгесин Керкашканын өндүрбөдүк,
Баштап келип үйөздү көндүрбөдүк.
Бар эле саяк элде байгебиз деп,
Доочу болбой солто эли жөн жүрөлүк.

Деп айткан Эр Байтиктин ушул сөзү,
Түшүнгөн адамдарга кемеңгерлик.

Кыз калың, эрдин куну окулганда,
Калыстар бул бүтүмдү дурус деди.
Ким билбейт акыйкатчыл Кыргыз элди.
Кылымдап кең пейилдүү мейман досчул.
Көп элге айтып турган мен уккамын,
Көлдөгү курискийлик Рыскелди.

ТҮНГАТАР ТҮНТӨЙ ЧАБЫШЫ

Абалкы макал менен ылакабы,
Айтылып ооздон-оозго келатабы.
Ар бирин талдап карап көргүлө деп,
Алдына элдин коюп сынатылы.
Акыры өз башыңа келери анык,
Ардактап сыйлай билсек эне-атаны.

Кылымдап акылмандын айткандары,
Калпы жок макал болуп калкта калды.
Көздөрү жетип турат чындыгына.
Кээ бирөө билип туруп аткарбады.
Кишиге киши кылбайт жамандыкты,
Келгенде колго бийлик мактанбайлы.

Күлүктүн басып чыгар адети жок,
Калкымдын ылакабы калети жок.
Көргөнүн айтып өткөн мурункулар,
Көп экен угуп турсак санаты жок.
Кагазга түшүрүлбөй калган көбү,
Калкыбыз бир заманда сабаты жок.

Ошонун бирин айтсак туура болгон,
Оюндан от чыгат деп айтып койгон.
Ормон хан, Балбай баатыр чабышыптыр,
Ордону ойногондо чоң сыры ойдон,
Оюнду ойногондо артыңды ойло,
Ооматың кеткен күнү болдуң ойрон.

Байтиктин карындашы келин болуп,
Барган дейт Түнтөйлөрдүн уруусуна.
Башынан эрке өстүрүп койгон экен,
Бой түзөп мактанчу экен кылыксына.
Баласы Түнгатардын күйөө бала,
Бул дагы чоңоюптур мыктысына.

Кыздардын эркелиги бит сиркеси,
Калкымда бир айтылган макалы бар.

Көп көрдүм, бышыксынат, сулуусунат,
Кыздардын арасынан аталуулар.
Кыз кезде кандай мүнөз үйрөнсөңөр,
Келин бол — калбайт эрке адатыңар.

Жубайлар кийиз жайып чүкө чачып,
Жүрчү экен упай ойноп көңүл ачып.
Жүрөктүн ысыганы, бачым муздап,
Жөнөптүр ал экөөнөн сүйүү качып.
Жаш келин эркеликтен көпкөн экен,
Жигиттен өйдөсүнүп күнөөсү ашып.

Жаш келин, жана жигит упай салып,
Жатышат мелдеши жок ойноп күлүп,
Жаш жубай атып калса кеткен экен,
Жанында бир чүкөгө колу тийип.
Жыдыдың деп сүйлөсө алган жары,
Жок деди келинчеги жеңин түрүп.

Кур бекер чыр чыгарбай ойнойлу дейт,
Күйөөсү чүкөлөрдү кайра салып.
Кетирип жибербейин төркүнүнө,
Кор кылып тентуштарга сени чанып.
Кынымда жалаңдаган маким турат,
Кем кылып мурдунду мен кесип алып.

Кесип көр мыкты болсоң мурунумду,
Көрөйүн сенин бүгүн кыйыныңды.
Кесалбай койсоң анда аял болдуң,
Кем кылып эркекчилик уругунду.
Кана эми, бачымыраак ишинди кыл,
Көргөзүп жигитчилик туругунду.

Дегенде кынындагы макини алып,
Делөөрүп токтоно албай намыстанып.
Дымагын көрчү мобул аялдын деп,
Дембе-дем ачууланды жакын барып.
Далыдан мыкчый кармап мурдун кести,
Аялын кокуйлатты канды агызып.

Кесилген мурунунун каны чууруп,
Кеткендей кэңел жерин бирөө сууруп.
Каякка качып кетип кутулмаксың,
Кырсыкты эгем берсе эгер буйруп.
Кокуйлап жатып калды эрке сулуу,
Кудайга датын айтып үнү угулуп.

Аялдын чыркыраган үнүн угуп,
Айылдын кары жашы келди жылып.
Атайын дарыгерди апкелүүгө,

Акырын бирөө кетти тышка чыгып.
Аңгыча дарыгерди алиги адам,
Апкелди түшүндүрүп сүйлөп сылык.

Жанына жакын келип дарыгери,
Жуунуп алайын мен самын деди.
Жоолугун ала коюп колун аарчып,
Жакшылап дарыгерлик камын көрдү.
Жараатын жабыштырып бир бирине,
Жазалган өз колунан дары берди.

Дайыма эрте туруп барып турду,
Дарысы жараатына жагып турду.
Данакер ширеткендей кесик жерин,
Дарылап орду менен жабыштырды.
Дааналап карабасаң байкабайсың,
Дал өзү кылып таза айыктырды.

Жамандык чыга калбай жатмак беле,
Жашырып коё койсоң каскан жерге.
Жаңжалды аял заты көп чыгарат,
Жоругун айтсам мени жаман көрбө.
Жер-жерде бузукулар бар эмеспи,
Жеткирди бул кабарды Байтик Эрге.

Аялдын эркелиги такыр болбойт,
Адамдын бузукусу каапыр оңбойт.
Ар жерде бөгөт болуп ак жолуна,
Алдыга баскан жолду дайым торгойт.
Агарган ай сыяктуу пейлиң болсо,
Арчадай көөнөрбөстөн кылым солбойт.

Эр Байтик угар менен бул кабарды,
Ээрдин бекем тиштеп оттой жанды.
Экиден үчтөн жигит келгиле деп,
Эл журтка жиберди дейт чабарманды.
Эрсинген Түнтөйлөрдү чабабыз деп,
Ээлигип бүт солтого кабарлады.

Ат минээр солтолордун мыктылары,
Айтылган бул кабарды укту баары.
Ат көлүн толук камдап найза кармап,
Айтылуу кенен Чүйдөн чыкты баары.
Алдыда Эр Байтигиң колун баштап,
Ачуунун түгү чыгып келди каары.

Ала-Тоо мал жайылган салкын төрүм,
Аркайып аскалары арка белим.
Алдырбас колундагы эр намызын,
Абалтан ата бабам кыргыз элим.
Агарган Айчык туусун көкөлөтүп,
Аттанып чыгып калды Байтик Эриң.

Айтылуу Төө ашууну ашып түшүп,
Артында келе жаткан колун күтүп.
Айткан дейт накыл сөзүн жоокерлерге,
Алдында жайнап турган бир гүл үзүп.
Алтыга бөлүштүрүп башчы шайлап,
Ар кайсы жерге коюп бирден тизип.

Көргөзүп колундагы үзгөн гүлдү,
Калкым деп мына мындай сөзгө кирди.
Кишинин бүт өмүрү гүлдөй болот,
Кокустан өлтүрбө деп жүрсөң бирди.
Ким-кимиң колдон келсе атын жыккын,
Кийин соң өзү болот бизге кирби.

Эр Байтик кол алдына жарлык айтып,
Эрине так секирди тизгин тартып.
Эрчишип келе жаткан ашбозчулар,
Экиден үчтөн атка жүгүн артып.
Эрчиткен калың колу каркырадай,
Эн-эркин бара жатат жолдо калкып.
Ашышып Суусамырды Ала-Белди.
Артында нечен кыя кала берди.
Алдыга чабарманды чаптырышып,
Андагы калың колу бара берди.
Аттанып чыгыптыр деп Эр Байтигиң.
Айтылуу саяк элге кабар келди.

Алыстан көрүштү эми саяк эли,
Айсымак Солтолордун аппак туусун.
Ар кими туш-туш жакка чабагандап,
Айтпагын андагы элдин ызы-чуусун.
Ат коюп солто эли камырабай,
Алдыга алар жылып бара турсун.

Түнгатар — түтөй эли чымын куюн,
Талаага коё берип коюн, уюн.
Тарап кайра чогулат бир дөбөгө,
Түрдүү амал көргөздү билүү кыйын.
Тобун бузбай бир кезде туруп калды,
Турган өңдүү көрүнөт кылып жыйын.

Тобу бирден ыдырап бир заматта,
Түрүлүп коркуп качты тоо тарапка.
Түрүн көрүп келаткан солтолордон,
Түнүлдү жандарынан бир заматта.
Токтотуп жолун тосуп адам чыкпайт,
Топ баштап Байтик Эриң бара жатса.

Түнгатар — түнтөйлөрдүн сырын билип,
Тосушуп чыкпасына кабак түйүп.

Тоо ташка коркконунан кирген окшойт,
Түшөлү жолубузга жылкы тийип.
Туурасын айтсам кескен мурун куну,
Турбайлы корккон элге салып бүлүк.

Балдарга жарлык кебин айткан кезде,
Бир-бирден жылкы тийип жаткан кезде.
Бараңдын үнү угулуп алыс жактан,
Бир мерген түнтөйлөрдөн аткан кезде.
Байтиктин оң бутуна ок жаңылат,
Бурулуп кайра артына тарткан кезде.

Баласы Көккөз чалдын Бердикожо,
Белгилүү кыйын мерген адам эле.
Белине ок дарысын түйүп алып,
Болгону бир түтөтмө бараң эле.
Байтикке ок тийгенин уга калып,
Бушайман болду чыдап араң эле.

Жараткан жалгай көр деп Эр Байтикти,
Жанына жакын барды жүргөн колу.
Жөнөдү бараң алып Бердикожо,
Жерине жеткирем деп келген жоону.
Жамгырдай ок чыгарып түтөтмөдөн,
Жөө туман каптагандай кылды тоону.

Түнгатар түнтөйлөрдүн үрөйү учуп,
Түтүндөн коркконунан кээси кузуп.
Тоо өрдөп качып жатат айрымдары,
Таш-туштун арасынан желдей сызып.
Токтотпой ок атканын Бердикожо,
Туруптур ошол кезде каны кызып.

Туруштук бере алышпай саяк эли,
Түтүнгө жакындабай артка качты.
Токтотуп келген жоону Бердикожо,
Тобуна жетип кайра аралашты.
Топ жылкы олжо болуп жигиттерге,
Тоо менен айдап чогуу бара жатты.

Эр Байтик элге келип жатып калды,
Эти ооруп кыйноо тартып ачып жаны.
Эрини кургай түшөт кеберситип,
Эңсетип бир тамчы суу катып каны.
Эл журтта эмчи домчу көп эмеспи,
Эмчилер айыктырды басып дары.

Буюрса олжо менен келдик деди,
Беттешип түнтөйлөрдү көрдүк деди.
Баары бир чабышпастан солто эли,
Багынтып саяк элин жеңдик деди.
Бул болсо куну болот бир мурундун,

Бу дагы теңиримден теңдик деди.

Басылып оору буту санаа тынып,
Басканда бут оорубайт кадам жылып.
Бул дагы кудайымдын буйругу экен,
Байтикти эң бактылуу адам кылып.
Баягы карындашы кат жазыптыр,
Бутуна ок тийди деп кабар угуп.

Атайын бир жигитти чаптырыптыр,
Айылдык молдо адамга жаздырыптыр.
Алпарып Эр Байтикке бериңиз деп,
Аманат ак кагазын тапшырыптыр.
Агатай кечирип кой, айып менде,
Айла жок кырсык келип азгырыптыр.

Аялдар билбейт кандай чамасына,
Абалын толук жазып кагазына.
Ажырап барбаймын деп төркүнүмө,
Айткан дейт карындашы агасына.
Кесилип мурдум калса кантип барам,
Кеп болуп өзөк элдин арасына.

Кечиргин күнөөм болсо байке мени,
Кыздардын бөлөк болот күткөн эли.
Таш түшкөн жерин оор деп айтылган сөз,
Кыздардын куту болот түшкөн жери.
Кестирип мурунумду чыр чыгардым,
Каяктан кырсык келет билбейм деги.

Кыздарың эрке болсо түпкө жетет,
Күйөөсү аксым болсо мурун кесет.
Кудайым өмүр берсе карыганда,
Күнөөсүн аял затың өзү сезет.
Эркелик же болбосо көпкөнчүлүк,
Кутулуп кете албайбыз кырсык десек.

АЙСАРЫ КЫЗДЫН АРМАНЫ

Адамдын акылманы Эр Байтик деп,
Ар кайсы элде жүрөт айтылып кеп.
Атайын уккандарга ой жүгүртсөм,
Алардын арасында калпысы көп.
А балким, чындык жагы чыгып калар,
Айтууга акыбыз жок калпычы деп.

Байтикти көрө албаган адам сыңар,
Баяндап бир бузуку айткан чыгар.
Белгилүү кыргызымдын чоң акыны,
Баракка, Какен угуп жазган чыгар.

Биз аны айталбайбыз туура эмес деп,
Билгенин айтып кеткен баштакылар.

Өзүбек, казак, кыргыз түбү тууган,
Өлүмгө дуушар болот бузукудан.
Өлкөнүн, бүткүл эли жапа чегет,
Өзгөчө кутулалбай ызы-чуудан.
Өкүмдар болуп келген Рахматулла,
Өзүнчө болгон экен бузуку адам.

Андагы Рахматулла күчөп анан,
Аткарып желдеттердин бышыгынан.
Алчу экен жылда келип салык делип,
Атайын тандап кызды кыргызыман.
Арманын айткан экен Айсары кыз,
Ажырап баратканда курбусунан.

Ала-Тоо аскасынан куш сайратып,
Ааламга көркүн берет гүл жайнатып.
Айсары ырдап кеткен деп айтышат,
Айла жок баратканда кол байлатып.
Аксакал Куламбайдан уктум эле,
Анда мен баяндайын ырга айлантып.

Аларча башы аппак төр,
Абадан чыгат муздак жел.
Алдыңдан тосот ар дайым,
Аралап атчан барып көр.
Аргам жок кетип баратам,
Агылып көз жаш төгүлөр.

Керме-Тоо башы аппак төр,
Капталдан тосуп муздак жел.
Кызыкка батып келесиң,
Кыдырып атчан барып көр.
Күң болуп кетип баратам
Куюлуп көз жаш төгүлөр.

Аралап жайлоо арымын,
Арбытып ыйдан агымын.
Ала-топу сарттарың,
Алат го жүрөк жарымын.
Армандуу болуп жүрөрбүз,
Ааламдын көрбөй жарыгын.

Кыдырып жайлоо арымын,
Көбөйтүп ыйдын агымын.
Көк ала топу сарттарың,
Кыздардын алып салыгын.
Капаста ыйлап жүрөрбүз,
Күндүн көрбөй жарыгын.

Аңдыган мерген атууга,
Ажалдуу кийик кезигет.
Аралап келген желдетке,
Армандуу кыздар көзүгөт.
Айлымды тыштап артыма,
Ансайын жүрөк эзилет.

Жойлогон мерген атууга,
Жолунан кийик кезигет.
Жетип келген желдетке,
Жылдыздуу кыздар көзүгөт.
Жеримден алыс кеткенге
Жүрөгүм туздай эзилет.

Он чакты кызды алпарып,
Ордо кыз деп коюшар.
Оролтуп колун моюнга,
Ок жыландай сорушар.
Оңбогон сарттар шылдыңдап.
Ою менен болушар.

Беш көкүл кыргыз кыздарын,
Биздики деп коюшар.
Байлап алып бир бирден,
Баладай эмчек сорушар.
Боюн таштап сарттарың.
Бакыбат адам болушар.

Көкөлөп учкан көгүчкөн,
Көкүрөк жүнү көгүштөн.
Кайдагы желдет жылкыдай,
Кыздарды кармап өрүштөн.
Кайгыга батып ата-эне,
Көз жашын көлдөй төгүшкөн.

Асмандап учкан көгүчкөн,
Ак эмес жүнү көгүштөн.
Атайын сарттар жылкыдай
Алгансып бизди өрүштөн,
Арманын айтып кыздарың
Аябай көз жаш төгүшкөн.

Сай сагызган сайдагы,
Сайылып учат ал дагы.
Сарттарга кете береби
Сүйкүмдүү кыргыз ардагы.
Сууруп алып кетпейби
Солтонун бийик арбагы.

Кыргоолуу куштун сайдагы
Куушуп учат ал дагы.

Койкойгон сулуу кызды алат
Көк топу сарттар кайдагы.
Капаска түшкөн кыздардын
Күйүткө ичи кайнады.

Ааламдын жүзү башкача,
Ак булут кээде каптаса.
Алтындай кыргыз кыздары
Ай менен күндөй таптаса
Армандуу кантип болбойбуз.
Айлымды сарттар аттаса.

Көк асман түзү башкача,
Көргөзбөй туман каптаса.
Кыргызымдын кыздары
Көркү бар көзгө таптаза
Кайгылуу кантип болбойбуз,
Калкымды сарттар аттаса.

Бойтойгон кызды боздотуп,
Ботосуз төөгө окшотуп.
Байлап кетет кыздарды,
Баратса жолдон токтотуп.
Бушайман болду эне-ата,
Буркурап ыйлайт жоктошуп.

Татына кызды боздотуп,
Тайлаксыз төөгө окшотуп.
Тартып кетет кыздарды,
Түрү суук сарттар токтотуп.
Томсоруп ыйлайт ата-эне
Тирүүлөй бизди жоктошуп.

Жылмандап келчү суктанып,
Жүрөктөр жүргөн кызганып.
Жигиттер кайда көрүнбөйт,
Жүрөбү тоодо куш салып,
Же болбосо Эр Байтик
Жибербей койсо куткарып.

Көрсөк күндө деп суктанып,
Көңүлдөн жүрчү кызганып.
Каякка кеткен жигиттер,
Күнүгө келчү куш салып.
Кан атабыз Эр Байтик,
Калбайбы бизди куткарып.

Калк атасы Эр Байтик,
Кыздарды жаман көрөбү
Коркконунан сарттарга
Карматып бере береби.

Камалып ордо кыздары.
Капаста жүрүп өлөбү.

Эл атасы Эр Байтик,
Эсине кыздар келеби.
Ээлетип бизди сарттарга,
Эсиртип бере береби.
Эрке өскөн кыргыз кыздары
Эл көрбөй жүрүп өлөбү.

Өткөндө жамгыр себелеп,
Өндүрдүн чөбү көгөрөт.
Өлөңдүү гүлдөй кыздарды
Өксүтүп турса тебелеп.
Өлүмдө калды тирүүлөй,
Өкүмдар Байтик эмне дейт.
Жааганда жамгыр себелеп,
Жылганын чөбү көгөрөт.
Жоогазын сындуу кыздарды,
Жырткычтар турса тебелеп.
Жүрөгү таш болбосо,
Эр Байтик буга эмне дейт.

Ноктоо каткан кулундай,
Качар шилтеп кадамды.
Нечен кыздар кор болуп,
Наваксыз торго камалды.
Негизин айтсам Эр Байтик,
Намызы жок адамбы.

Канча кыздар алагды,
Көңүлү болуп караңгы.
Колунда эрки жок болуп,
Каяктан кыздар жаралды.
Канайдын уулу Эр Байтик,
Касиетсиз адамбы.

Кара көк болду гүл өңүм,
Кымыздан саамал ичкендей.
Калкылдап турат жүрөгүм,
Кайыгы көлдүн сүзгөндөй.
Капарга албайт Эр Байтик,
Кыздардан үмүт үзгөндөй.

Деңдара болуп баратам,
Дембе-дем кымыз ичкендей.
Дене бой барат солкулдап,
Деңизден кайык сүзгөндөй.
Даңкы чоң Байтик адамбы,
Кыздардан үмүт үзгөндөй.

Сарттардын түшүп оруна,
Сүйкүмдүү кыздар саргайды.
Чырмалып жипсиз торуна,
Сулуулар бирден кармалды.
Султан болгон Эр Байтик,
Сууруп бизди албайбы.

Ободо жылдыз суюлат,
Ойлосом жашым куюлат.
Ордо кыз болуп калганга,
Оозумдан күйүт думугат.
Олчойгон Байтик укпаса,
Оюмду айтсам ким угат.

Эр Байтикти айтчы эле,
Эрлердин деп калысы.
Эрки жок биздей кыз беле,
Эки элдин бери арысы.
Эсине келер Байтиктин,
Эгерде болсо намызы.

Элиме түшсө мүшкүл иш,
Ээсиз анда журт калаар.
Эрегишкен эки элге,
Элчи болуп кыз барар.
Эр Байтикке айткыла,
Эзилген бизди куткараар.

Кыздардын кайгы муну жетти го деп,
Кылганы сарттарыңдын өттү го деп.
Колуңда бийлигиң бар азырынча,
Курсакты маңсапкөрлүк тепти го деп.
Канайдын Эр Байтиги намыстанды,
Көрөйүн сарттын күчүн көптү го деп.

Кыздарды ордо кыз деп таштабайын,
Кол курап намыз үчүн аттанайын.
Кылганы сарттарыңдын токтор эмес,
Кыргынды журтум үчүн баштамайын.
Кантип мен эл ичинде жүрө аламын,
Калкымдын бир мүдөөсүн актамайын.

Кээ бирөө ушактаса сарт кул дешип,
Көңүлдү иренжитип жүрөктү эзип.
Кеткеним жакшы эмеспи мындан көрө,
Көрүнбөй эл көзүнө журттан безип.
Корголоп үйдөн чыкпай жата берсем,
Качпайбы өз колумдан ырыс кешик.

Казыр мен тынчтык алып уктабайын,
Кыздарды жылда берсе кутман айыл.
Канайдын Эр Байтиги чыкты десе,

Кубанаар бул кабарды уккан айым.
Колумда күчүм барда бир кармашып.
Кайгыдан эл журтумду куткарайын.

Көңүлгө мына ушундай ойлор келип,
Күнтуу, Чаа, Култууларга кабар берип.
Канайдын Эр Байтиги уктабады,
Кол курап чабышуунун камын көрүп.
Куткарып алган болсом кыздарымды,
Кылымдап атым өчпөс Байтик дешип.

ЭР БАЙТИКТИН РАХМАТУЛЛАНЫ ЧАБЫШЫ

Кокондун хандыгына туура келип,
Кыргыздар ошол кезде күнүн көрүп.
Каршылык көргөзө албай кыйналыптыр,
Кантишсин болгон экен тирүү өлүк.
Короодон коюн айдап алып турган,
Колуна тийгендерин бирден бөлүп.

Кокустан көрүп калса аял затын,
Кордоптур кыздарынын сулуусунан.
Койгун деп барса бири колдон алып.
Ийменбей кыргыздардын улуусунан.
Кудайды унутуптур көпкөндүктөн,
Кетиптир шарияттын тыюусунан.

Салмагы сары алтындай Эр Байтикке,
Солтонун эли келип жыйылышат.
Сарттарың жаман ишти баштады деп,
Сыпаа сүйлөп кылганын угузушат.
Сурданып Байтик турса кабак бүркөп,
Сыр бербей ичтеринен думугушат.

Сапары качан бүтөт Байтиктин деп,
Санда жок көрө албастар бузулушат.
Соболун төмөндөтүп түшүрүүгө,
Сарт кул деп ушак айын учурушат.
Сүйкүмдүү кызды сарттар кордоду деп,
Сөз менен чагым салып тукурушат.

Эл үчүн эмгек кылып берейин деп,
Эсирген сарттарыңды көрөйүн деп.
Эленип калган болсо Рахматулла,
Эңкейип жүгүндүрүп келейин деп.
Эр Байтик эми чындап намыстанды,
Эгемден ажал келсе өлөйүн деп.

Капкайда алыс калган жаштык курак,
Карайды калп ушакты угуп кулак.
Кабагын карыш түйүп көп ойлонот,
Кантсе да сыр алдырбай араң чыдап.
Канайдын Эр Байтиги кайраттанды,
Кармашып көрөйүн деп колун курап.

Канчага кордук кылат Рахматулла,
Көрөйүн бир чабышып мунун күчүн.
Келсин деп кеңешүүгө чакырайын,
Каракчы-талкан элин жыйып бүгүн.
Каякка качсаң дагы бир өлүм бар,
Колуна курал алып баарың күтүн.

Ак чийге мал сойдуруп чакырайын,
Аларга сыр алдырбай жашырайын.
Албасак амал менен сарбаздарын,
Арбын кол келсе мендик качырайын.
Аттанар үзөңгүсүн кесип алып,
Ат коюп күчүн көккө сапырайын.

Ушундай ойлор келип санаасына,
Улукту алдап ак чий талаасына.
Учкаяк түлүк берип чабарманга,
Угузду солто элинин баласына.
Укканда бул кабарды баары келди,
Улуу журт карап ар ким чамасына.

Келдиңер бириң калбай чакырганда,
Ыракмат айтам адеп жарлыгым ук.
Кокондун беги бизде Рахматулла,
Кор кылды билесинер оюңа тут.
Кармашып сарттардан биз өч алалы,
Кайраттуу азаматтар чабышка чык.

Бүгүндөн камыналы журтум баштап,
Баратат Рахматулла башымды аттап.
Барабыз кенен жайык Ай чийге биз,
Балдардын мыктыларын бирден тактап.
Баарыңар чоң чабышка даяр болгун,
Бир-бирден кармап алып күлүк таптап.

Эл камы бүткөн кезде даярданып,
Эр Байтик карап коёт жагалданып.
Эртерээк жөнө деди карап турбай,
Экөөңөр бат келгиле кабар алып.
Эр Байтик чакырат де ак той берип,
Эртерээк жүрүңүз де бара калып.

Ак чийде болот тою деп айткыла,

Аерге түнөп калбай тез кайткыла.
Аткалды чабармандан эки жигит,
Аярлап шек алдырбай деп тапшыра.
Атаңдын көрү Рахматулла деди,
Алалбай жүргөн өчүм көп бар тура.

Чабарман чабагандап барып келди,
Чакырып жакшы кабар алып келди.
Чогулуп солто элинин мыктылары,
Чабышка даярданып камын көрдү.
Чабыттап учкан куштай алдын тоспой,
Четинен карап тур дейт калың элди.

Эртеси Рахматулла тойго келди,
Эр Байтик адам билбес ойго келди.
Эсендик амандыкты сураштырып,
Эңкейип саламдашып колун берди.
Элеңдеп эки жагын карап коюп,
Эңишип жаткандарга көңүл бөлдү.

Эр эңиш, балбан күрөш, улак тартуу,
Эзелки той шааниси болуп жатты.
Эрсинген Рахматулла токтоно албай,
Элеңдеп бир заматта ойго батты.
Эл тарап оюн-зоогу бүткөн кезде,
Эр Байтик жүрүңүз деп бир кеп айтты.

Баралы конок болуп жүрүңүз деп,
Бул өргөө сизге арналган үйүбүз деп.
Буюрса бүгүн жакшы сый көрөсүз,
Буйдалбай бачым үйгө кириңиз деп.
Боз үйдүн каалгасын ача койду,
Биздин эл кандай күтөт билиңиз деп.

Эр Байтик, Рахматулла үйгө кирди,
Эмне бар ойлорунда кайдан билди.
Эркелеп мейман болуп отуруңуз,
Эртеңки адамдарга болсун үлгү.
Элеңдеп эки жагын карап коюп,
Эстемиш болуп беги кытмыр күлдү.

Жайылган дасторкондо түркүн тамак,
Жылмая Рахматулла кытмыр карап.
Жүрөгү бирдемени сезген өңдүү,
Жүзүмдөн бирден үзүп оозго салат.
Жал, куйрук, казы, карта, кесилген эт,
Жегенде колдорунан майы тамат.

Биринчи меймандарга чай ичирет,
Балдары кызмат кылып иш бүтүрөт.
Байтик Эр алыңыз деп, ичиңиз деп,
Булардын кылган ишин ким түшүнөт.

Оң жакка аттанарда үзөңгүсүн,
Бир-бирден кесип коюп бүт күтүнөт.

Болгондо коноктору чай ичилип,
Бир табак эт тартылат төрт кишилик.
Бол бачым туурамчыны чакыргын деп,
Балдарга белги берет иш бүтүрүп.
Баштагын алгыла деп үн чыкканда,
Бегиндин кетмек болду жаны үзүлүп.

Ордунан тура калып жигиттери,
Оозунан ыргап түшүп жиликтери.
Опосуз дүйнө деген ушул экен,
Ордодон үзүлгөнсүп үмүттөрү.
Он жаккы үзөңгүсүн кесип койгон,
Ойт берип үркүп жүрөт күлүктөрү.

Аягы жакшы болбойт деп түшүнөт,
Акырын сарбаздары бүт бүшүркөп.
Алгыла деген сөздү угар менен,
Андагы сарбаздары ат мингизет.
А, бу деп айткычакты Рахматулла,
Аерден качышына бат үлгүрөт.

Атына минер менен Рахматулла,
Аптыгып аттын оозун коё берди.
Артынан куугунчулар жакындаса,
Азыр мен көрөм го дейт кара көрдү.
Алдын тос карма деген үндөр чыкса,
Ан сайын карап коёт Байтик Эрди.

Кызыл ооз аргымагы закымдады,
Керкашка ат удаа чуркап жакындады.
Келаткан куугунчунун түрүн көрүп,
Козголуп жүрөк туйлап лакылдады.
Кутулуп кетпейм го деп Рахматулла,
Кыйналат ат үстүнөн ачып жаны.

Канайдын Эр Байтиги жандай салып,
Кылычтын сырты менен кетти кагып.
Камгактай учуп түштү Рахматулла,
Көңүлү караңгылап эстен танып.
Келаткан артындагы куйрук улаш,
Көкүм Эр кекиртекке өттү сайып.

Жан берип Рахматулла жолдо калды,
Жете албай өзү курган капкасына.
Жигиттин мыктысы эле Күнтуулук ал,
Жайлаптыр Көкүм салып чалкасына.
Жылоодон кармап алып кызыл оозду,
Жөнөптүр Эр Байтигиң аркасына.

Жыктым мен Көкүм келип сен өлтүрдүң,
Жалп этип жарыгы өчтү көрөр күндүн.
Жакшы жок жаман айтпай бизге дагы,
Жамандык басып калар аны билгин.
Жабылып сарттар чыгып кунун доолап,
Жерге жетип келер алар бир күн.

Байкаса ажал деген улук экен,
Баатырлар өттү кетти жылын нечен.
Бабамдын баскан жолун ойго салсак,
Болуптур кээ жылдары кыйын кезең.
Баягы мен көргөзгөн гүлдөй болду,
Болбодуң өлтүрбөй тек койгун десем.

Жоолордун ички амалын билип көргүн,
Жакшы эле өлтүрбөстөн жүгүнткөнүм.
Жалп өчтү өзүм үзгөн гүлдөй болуп,
Жоктур дейм кайра муну тирилтегим.
Жабылган капкасынан пайда чыкпас,
Жөнөсүн айылга эми жигиттериң.

Кайрылып артты көздөй тизгин тартып,
Көкүмгө бара жатып момуну айтып.
Күнүбүз өтө берет алга жылып,
Келатат жашообуздун жүгүн артып.
Кол курап сарттар бизге келбесин дейм,
Камыбыз жок учурда куштай калкып.

Андыктан ушул баштан кам кылайын,
Айылдын өчүрбөстөн шам чырагын.
Ар кимдин жашоосу бар теңир берген,
Азыр сен угуп тургун кеп кыламын,
Алматы шаарында бар полковник,
Атымды айтып барып кол сурагын.

Жазылган жарлыгым бар даярдалган,
Жаныңа бекем түйүп катып алгын.
Жакшы аттан тандап минип катуу жүрүп,
Жолуңуз шыдыр болсун бачым баргын.
Жогорку Колпаковский чоңуна бар,
Жалпы элди көргөзүүдөн жашырбагын.

Жөнөгүн ак жолуңуз шыдыр болсун,
Жаныңда жолдошуңуз кыдыр болсун.
Жаныңа жамбы берем катып алгын,
Жолоочу жол жүргөндө ырым болсун.
Жөнөттү Эр Байтигин, Эр Көкүмдү,
Жакшы адам кантип эле зулум болсун.

Жол жүрдү Эр Көкүмүң албай өргү,
Жерине Алматынын жетип келди.
Жанына жакын барып Колпаковдун,

Жазылган ак кагазга катты берди.
Жылмайып ачык мүнөз паанай менен,
Жиберди өзүңүзгө Байтик деди.

Кагазды окуп чыгып Байтик берген,
Колпаковский шашып бирге келген.
Көрүшүп кол алышып дос болушуп,
Колпаковский Байтик ыгы менен,
Картасын алып чыгып көз жүгүртүп,
Каяктан баштамагын карап көргөн.
Колпаковский Байтик жай олтуруп,
Картасын карап коюп кеңеш кылды.
Кошулуп бир-биринин пикирине,
Капканы алыш үчүн алга жылды.
Кыргыздар орус менен бирге болуп,
Кокондун хан бийлигин Байтик тыйды.

Чалдыбар, Мерке, Ташкент аралыгын,
Чабышып бошотуптур өзүбектен.
Чочулап кенен Чүйгө жолой албай,
Чүчүлөп эшек минип өтүп четтен.
Чеп болуп Эр Байтиги солто элине,
Чындыкты дайым сүйлөп көзү өткөн.

Эледик Пишпекти деп Падышага,
Элчиден салам айтат кабар кылып.
Эң баалуу алтын медаль жөнөтүптүр,
Эрлигин барган элден толук угуп.
Эки бет кагаз жазып колун коюп,
Эсен бол Байтик Эр деп айтып сылык.

Орустун баатырлары алып келген,
Ордени Станислава степень үч.
Ошону дагы берген эрлигине,
Ойлогон ою болуп Байтикке түз.
Ордолуу журтун сактап өткөн экен,
Ой-тоого аты угулуп калтырып из.

ЭР БАЙТИКТИН ПЕТЕРБУРГКА БАРЫШЫ

Атыр жел согуп турса таң алдында,
Апаңдан кайра туулуп жаралдың да.
Арийне эч ким билбес сырлары көп,
Акылман, момуну бар адамында.
Ар кыл иш абайласаң жүрүп турат.
Алдыга шилтеп баскан кадамында.

Ар кайсы жерден чыгып айрым улут,
Айтылуу кенен Чүйгө келсе жылып.
Атайын күлүмсүрөп Эр Байтигин,

Ардактап күтүп алчу тосуп чыгып.
Алдына бар тамагын коё коюп,
Алгын деп мейман кылып айтып сылык.

Казагы, өзүбеги, орусунан,
Кайдагы алыстагы болушунан.
Көңүлдү ачалы деп бир аралап,
Көз артып Сары Өзөндүн конушунан.
Кабарын угуп калса Эр Байтиктин,
Келсек деп кенен Чүйгө колун сунган.

Орустун бир төрөсү келип калып,
Омоктуу Эр Байтикке көзүн салып.
Оюна туура келип ак пейили,
Ортого оюн салат жакын барып.
Оруска дос болгун дейт күлө сүйлөп,
Оң колун сунуп калат колдон алып.

Олтуруп дос болууга макул кылды,
Орусту кыргыз элге жакын кылды.
Ошондо кошулуптур элин сактап,
Ойлосок Эр Байтигиң акыл кылды.
Ортого алыш бериш кылалы деп,
Өкүл болуп солтодон чакырылды.

Анткени Колпаковский дегениң тек,
Айтыптыр Эр Байтикти кемеңгер деп.
Атайын падышага сунуш кылып,
Андагы чабармандан кат берген дейт.
Ак падышанын колунан Эр Байтигиң,
Ардактуу мейман болуп сый көргөн дейт

Экинчи даражалуу Александр,
Эл журтгун камын көрүп башкарыптыр.
Элдешип дос болушуп келейин деп,
Байтиктин ички оюна сакталыптыр.
Бугу, саяк, сарбагыш беги менен
Элчи болуп Солтодон аттаныптыр.

Ат кошчу алып Байтик Петербургка,
Андагы элчи менен бирге барган.
Александр падышага кирүү үчүн,
Колпаковский жазган болуп жардам.
Учурап Александр экинчиге, .
Учурда кымбат баалуу сыйлык алган.

Петербургка солтодон элчи барган,
Пристав-Капитандын ченин алган.
Бир сөзү текке кетпей аткарылып,
Болбоптур Эр Байтиктин кеби жалган.
Боорукер болуп өскөн жаш кезинен,
Бечера кембагалга берип жардам.

Капитан болгонуна мактанбады,
Калыстык бийлик болду аткарганы.
Калкынын бири билбейт чен алганын,
Кутмандуу эли журтун так кармады.
Катуураак сабаттырчу өлтүрбөстөн,
Калк кадырын бөлөккө саткандарды.
Солтодон элчи болуп Петербургка,
Сый көрүп келген экен Байтик барып.
Падыша Эр Байтикти кубандырган,
Оруска кыргыз элин кошуп алып.
Келатып бир ашууга белги кылып,
Өткөн дейт ортосуна найза сайып.

Сайылган ал найзанын жогор жагын,
Саякат жазагандар өтүп жүргөн.
Найзанын ылдый жагы коркунучтуу,
Кар эрип муздар жылып көчкү жүргөн.
Ордолуу Петербургка баратканда,
Орустун төрөсүнөн Байтик билген.

Олтуруп жол көргөзүп айткан экен,
Омоктуу сарбагыштын Шабданына.
Оролдун тоосунда бар менин найзам,
Ошону белги кылып кармагында.
Оң жагынан өтүп жүр өр таяна,
Оруска элчи болуп барганында.

Сак болуп өтө бергин оң жагынан,
Сол жагына түшпөгүн ылдыйыраак.
Сулуу бет илип алар чырканак жок,
Жол бербейт кардын асты бүт сыйгалак.
Көчкү менен кетесиң тоголонуп,
Колуңдан түшкөн өңдүү бир кумалак.

Угузган Шабдан эрге айтып акыл,
Укканды жазып койдум бардыр акым.
Учкан куш сыяктанып өмүр өтөт,
Урпактар келип кетип ал бир закым.
Улууну урматтайлы журтум дайым,
Ушинтип өтө берет заман акыр.

ӨЗУБЕКТИН ДАГЫ БИР ЖАЗАСЫ

Эр Байтик соодагерди жаман көрүп,
Эгерде көрүп калса ичтен сөгүп.
Ээ болгон бийлигине ал эмеспи,
Эрсинген Рахматулла андан өлүп.
Элине эң барктуу адам болгон,
Эл журту, солто элинин ханы делип.

Бишкекти чапкандыгын жалпы эл угуп,
Байтиктин калган болчу аты чыгып.
Бээ байлап солто эли мүгдүрөбөй,
Беймарал оокат кылып калган тыңып.
Баш жагы Нарын, Жумгал, Куланактан,
Бир-бирден келип турган Чүйгө жылып.

Камынып Ташкендеги өзүбектен,
Кытайга жөнөп калат соодагери.
Көп жылкы айгыры бар, букасы бар,
Каптатып баарын айдап Чүйгө келди.
Куржун бар эки көзү толгон буюм,
Көкүм Эр, Чоюн жигит аны көрдү.

Көтөрүп жүргөн экөө эч бир талбайт,
Куржундан соодагерлер көзүн албайт.
Качырып жиберемби деген өңдүү,
Колунан чыгарбастан бекем кармайт.
Кошоктоп алып жүгөн айгырлары,
Камышка кирип кетсе издеп барбайт.

Колунан такыр түшпөйт куржундары,
Каухар таш, мүлк бар окшойт кымбат баалуу.
Көңүлүн бузуп оюн кете албастан,
Көзү өтүп соодагерди кылчактады.
Колума тийсе куржун оозун ачып,
Көрүнөр мунун балким сыр капкагы.

Чочутпай куржундарын алсак эппи,
Чоюну оюн айтат баштап кепти.
Чачырап эки көзү Эр Көкүмү,
Чок тийген адам сындуу чочуп кетти.
Чоңууз Эр Байтигиң карап турат,
Чакыртып шибер айдап түпкө жетчү.

Айтмакчы ал ууруну жаман көрөт,
Амалын табалы биз андан бөлөк.
Айылдан алыстасын соодагерлер,
Артынан аңдып барып алуу керек.
Ат көлү аман-эсен бизден кетсин,
Айылдан ойлобостон барсын жөнөп.

Баалуу мүлк барбы жокпу үйгө киргин,
Биерден алалбайбыз аны билгин.
Башына кенен Чүйдүн жеткичекти,
Билгизбей соодагерди аңдып жүргүн.
Буюрса бүгүн эртең ыгы келер.
Буйдалбай куржундарды дароо илгин.

Айылдан шек санабай соодагерлер,
Аман-соо алга жылып өтө берди.
Артына карап койбой көңүлү жай,

Алдыга кадам шилтеп кете берди.
Ай чыгып күүгүм кирип калган кезде,
Айтылуу Буранага жете келди.

Бир-бирин Көкүм, Чоюн жалт-жалт карап,
Билинбей соодагерге жакын барат.
Буюрса куржундарды алабыз деп,
Билгендей ичиндеги бугу тарап.
Барганда Бурананын жайыгына,
Бул экөө үн чыгарып атка чабат.

Эңкейип кош куржунду Чоюн эңет,
Эр Көкүм соодагерди башка тебет.
Экинчи өзүбеги ок атканча,
Эки атчан көз ирмемде узап кетет.
Эң баалуу алтын, күмүш, асыл таштар,
Куржунду ача коюп көздөрү өтөт.

Элиңер тоноду деп соодагерлер,
Эртеси Эр Байтикке арызданды.
Эч качан мындай шумдук болгон эмес,
Эл ичин издетүүгө намыстанды.
Эмне бар куржунунда толук айт деп,
Экөөнү ээн ээрчитип алыс барды.

Болду эле Кытай жакка биздин жүрүш,
Бар болчу асыл таштар алтын күмүш.
Бирден санап жоголгон мүлкүн толук,
Биз үчүн кыйын болду деди бул иш.
Берели сүйүнчүңө айтканыңды.
Байтик Эр суранабыз бачым кириш.

Биздин эл алтын күмүш буюм албайт,
Башка элди кокуйлатып кайгы салбайт.
Бодо мал семизирээк жолдон чыкса,
Башына чалма салып дароо кармайт.
Билишпейт асыл ташты, каухарыңды,
Билип кой андай ишке такыр барбайт.

Бул жакка аттанганда өз жеринден,
Билгендер болду беле өз элинден.
Болгонун болгондой айт жашырбагын,
Байкайын жай олтуруп бүт кебиңден.
Бар беле айлыңарда ууру кески,
Бирөөнүн мүлкүн уурдап ит дедирген.

Байтикке жашырбастан айтып муну,
Бар эле айлыбызда жулук ууру.
Бирөөнүн ыгы келсе мүлкүн алып,
Билгизбей элге салчу ызы-чууну.
Биз болсо унаа менен келатабыз,
Биерге келиш үчүн жетпейт пулу.

Айтканы мындай болду Байтик чоңдун,
Айылдаш ошол ууру колдуу болдуң.
Андай ишке биздин эл барган эмес,
Андыктан соодагерлер доонду койгун.
Ак элди ууру туткан айбың үчүн,
Айгырдан бирди тандап азыр сойгун.

Бар экен ууру кески жашырбадым,
Биздин эл момун болот асылбагын.
Болбосо башың кетет өз колумдан,
Барында бачым жогол асыл жаның.
Бегинер Рахматулла менден өлгөн,
Башканды Бухараңа качыргамын.

Качаңкы өткөн күндү абайлады,
Көзүн жуумп бирдемени ойлой калды.
Кабагын бүркөп карап соодагерге,
Көздөрү Эр Байтиктин оттой жанды.
Кыргызды ууру тутпай баргыла деп,
Кайрылып келбегин деп жолго салды.

Кетирип арызданган соодагерди,
Кыйшайып бир азыраак ойго келди.
Көкүмүм же Чоюну болбосун деп,
Кылт этип ал экөөнө көңүл бөлдү.
Келсин деп Көкүм, Чоюн жигиттерим,
Келаткан чабармандан кабар берди.

Кабарды угар менен Көкүм, Чоюн,
Кечикпей баралы деп катуу жүрдү.
Каалгасын ача коюп салам берип,
Кадамын секин таштап үйгө кирди.
Көздөрүн тике карап ал экөөнүн,
Кылганын Эр Байтигиң даана билди.

Табында таза суулуп күлүктөрүң,
Түн катып жылкы тийип жүгүрткөнүң.
Токмокко ээрчип барып соодагердин,
Тонопсуң алтын менен күмүштөрүң.
Тамаша кебим эмес, баары чындык,
Туптуура иш кылыпсың жигиттерим.

Өткөрүп алам мүлктү бирден карап,
Өзүмдүн элим алсын берем санап.
Өжөрлүк кылсаң кокус Көкүм, Чоюн,
Өмүрүң өтүп кетээр болуп камак.
Эгерде айтканыма көнбөсөңөр,
Экөөндү күтүп турат шибер тарап.

Коркушуп Эр Байтиктин илебинен,

Кеп кылып кырк деп айткан шиберинен.
Кабылдык кандай күнгө деген болуп,
Капкара түгү чыгып гүл өңүнөн.
Кечээги баатырсынган мүнөзү жок,
Касиет нуру качып иреңинен.

Өткөрүп мүлкүн берди жашыралбай,
Өздөрү жарым теңге катып албай.
Өпкөлөп кала берди Көкүм, Чоюн,
Өздөрү кылган ишке өчү бардай.
Өмүрү адамзаттын өтө берет,
Өзгөрүп жаңы чыккан көчүп айдай.

ЭР БАЙТИКТИН РЫСКУЛБЕКТИ ЧАБЫШЫ

Жаркырап Ала-Тоонун аткан таңы,
Жайкалып гүлдөр гүлүн ачкан чагы.
Жайлоонун бетин бербей үйүр-үйүр,
Жер жайнайт солто элинин баккан малы.
Жаныңда бир адам жок жалгыз өзү,
Жамбаштап Эр Байтиктин жаткан маалы.

Саяктын бир болушу Рыскулбек,
Салмактуу адам экен элди бийлеп.
Саяктын, сарбагыштын аксакалын,
Суусамыр өрөөнүнө келгиле деп.
Атайын чабармандан чакырыптыр,
Сыйымды баарың келип көргүлө деп.

Суусамыр өрөөнүнө жөнөп баары,
Саяктын, сарбагыштын карылары.
Соң-Көлдүн өрдөгүндөй топ-топ болуп,
Суу бойлоп көздөн алыс арылады.
Солтонун бир карысын жүр деп барат,
Саяктын карыясы таанып аны.

Бастырып келген кары акыл коюп,
Барууга Базаркулу макул болуп.
Байлоодо турган сары торусуна
Басмайыл тартып калды атын токуп.
Баладай жеңил гана үзөңгү тээп,
Базакөң атка минди куштай конуп.

Бастырып баратканда ээрчип элди,
Байтиктин жаткан жерин көзү көрдү.
Бурулуп саламдашып өтөйүн деп,
Баратып атын буруп жакын келди.
Баратам Суусамырга чалдар менен,
Базакөң ушуну айтып салам берди.

Базакө барбай койсоң болмок эле,

Барып кел мынча аттанып калыптырсың.
Беттешкен адам болсо чабышам деп,
Билекке ороп камчы алыптырсың.
Бийлеген саяктарды Рыскулбек,
Болуштун сыйын көрүп жаның тынсын.

Ушундай Эр Байтиктен угуп кепти,
Унчукпай Базакебиз жүрүп кетти.
Учуру кандай болот бара көрөм,
Улуктун айткан сөзү балким эппи.
Учкаяк сары торусун такымга чаап,
Узаган чалдарына келип жетти.

Топ атчан көрүнгөндө алдын тосуп,
Туруптур саяк эли дайын болуп.
Дасторкон толгон түркүн тамак ашы,
Түшкөндө аттарынан чайын коюп.
Түш ченде бата сурап карылардан,
Тандалып апкелинген тайын союп.

Эки күн эбегейсиз мейман кылды,
Эл журтка айткыла деп көргөн сыйды.
Эт желип чаңкаганда суусундукка,
Эртеңки тундурма дейт кымыз куйду.
Эрчип барып Базакең конок болгон,
Эленип келгендигин эми туйду.

Сапары карып чалдар артка жылды,
Саяктын элдери тың баары кыйды.
Сарбагыш саяктардын карысына,
Сонундап кымкап чепкен бирден сунду.
Солтонун карыясы Базаркулга,
Сарала чапан берип ырым кылды.

Базаркул ыза болуп кабак бүркөп,
Бетине чыга калган терин сүртөт.
Бул кандай сыйы деди мага койгон,
Баягы тааныш чалды секин түртөт.
Болору болду деген ойго келди,
Буларда бар экен дейт ичте бир кеп.

Барышкан карыялар терин төгүп,
Болуштун эки күндүк сыйын көрүп.
Байтик Эр жаткан болчу көлөкөдө,
Башына жаздык коюп бутун керип.
Базаркул бура тартты бери көздөй,
Бат эле жетип келди салам берип.

Эр Байтик алик алды өйдө туруп,
Эч нерсе сезбегендей колун сунуп.
Кандайдыр Базаркулда кабак бүркөө,
Катылган сыры бардай ичке дымып.

Уялып калган адам сыяктанды,
Унчукпай ары карайт жүзүн буруп.

Түйшүгү боло берет ар бир жандын,
Толук айт Суусамырга кандай бардың.
Таарынып келгендей го кебетеңиз,
Төкпөстөн көргөнүңдү айта калгын.
Сарбагыш, саяктарды ээрчип барып,
Көргөзчү кандай баалуу сыйын алдың.

Дегенде Базаркулуң бүркөп кабак,
Дегеле адам билбес айтып жамак.
Дулдуюп жылуу ордунап козголбоду,
Байтикти жалтанбастан тике карап.
Болору болду деди акырында,
Бушайман ичте жаткан бугу тарап.

Айгыр эмес ат эмес Эр Байтигиң,
Айткулуңа ушуну айта баргын.
Кыргыз эмес сарала Эр Байтигиң,
Сарт кулуңа ушуну кайталагын.
Солто элинин Байтиги арам деди,
Саяк менен сарбагыш адам деди.

Базаке уккан сөзүң ушундайбы,
Бабамдан калган сыймык учурбайлы.
Болушу саяктардын Рыскулбек,
Байтикке тийишпей жөн кутурбайбы.
Бузуку аралаптыр арабызды,
Бытырап чилче тарап бузулбайлы.

Байтиктин капкайдагы каары келип,
Бүт солто уруусуна кабар берип.
Бий, Болуш бири калбай эртең эрте,
Бастырып бачымыраак келсин желип.
Базакем Рыскулбектен сынып келди,
Болдук дейт солто эли биз бир өлүк.

Кабарды чабармандан укту баары,
Келишти солто элинин мыктылары.
Колуна курал алып жоону беттеп,
Коркпостон кармашууга чыкчулары,
Кары жаш бүтүн келип күтүп калды,
Кандай деп Байтик сөзүн укчулары.

Эр Байтик сүйлөрүндө эч шашпады,
Элине сыймыктанып сөз баштады.
Эртең биз Рыскулбекке аттанабыз,
Эрлериң чыккыла деп кеп таштады.
Элүү жаш бери болсун барар адам,
Эң жашы он сегизден жаңы ашканы.

Баарыңар сөз уккула, жарлык айтам,
Башыма ачуу келип араң турам.
Басынтып саяк эли ушак кылат,
Бастырып жолго чыксам дайым угам.
Барабыз жылкы тийип өздөрүн чаап,
Басынтып Рыскулбекти анан тынам.

Бакачы саяк эли Керкашканын,
Байгеси миң жылкыны бербей койду.
Базакем Рыскулбекке конок болсо,
Басынтып жылуу сөзгө келбей койду.
Биз дагы солто атанын балдарыбыз,[^]
Буларың көпкөн окшойт көрбөй койду.

Менин да бир кишилик намызым бар,
Мыктымын бирок элге арызым бар.
Миң жылкы саяктарда Керкашканын,
Мына ушул алалбаган карызым бар.
Момун эл солтолорду деп коюшат,
Мээмди айландырган дал ушулар.

Ар кимге тирүү кезде намыз керек,
Андыктан миң жылкыны алыш керек.
Атабыз солто болот арбагы зор,
Атайын намыз үчүн барыш керек.
Алдыга антты коюп, шертти коюп,
Ат коюп аламандап чабыш керек.

Келатса жоонун алды бизге жакын,
Кишисин атпай балдар атын аткын.
Кезигип калсаң кокус бет алышып,
Кылычтын арты менен жыга чапкын.
Корккон жоо артын көздөй бура тартат,
Куубастан жылкы тийип кайра тарткын.

Накыл сөз Эр Байтигиң айтып турду,
Нечен эл айтканына көңүл бурду.
Нак өзүң колдой көр деп, чоң кудайым,
Наганын колуна алып алга жылды.
Нар төөгө тамак ашты жүктөгүлө,
Намызга төрөгөн дейт эркек уулду.

Баласы Канайыңдын өкүл болуп,
Байтик Эр Петербургка каалап барган.
Баркы өтүп Александр экинчиге,
Белек деп колундагы наганды алган.
Бир-бирден башчы коюп жүз адамга,
Бурулуп сурап турган ыркын андан.

Орустан үйрөнүптүр тартип болду,
Омоктуу найзакерлер ачып жолду.

Оомийин деп калың колу бата кылып,
Ойдогу сырларын бүт айтып койду.
Ордолуу солто элине башчы кылып,
Ошондо баштатыптыр Байтик чоңду.

Балдары Бөлөкбайдын туптуура жүз,
Башчысы Бердикожо айтканы түз.
Барандан бадыратып ок чыгарса,
Бул жайдан эртеликтен күдөрүң үз.
Бир кары Жусуп деген айтып берген,
Баянын жазып койдук кагазга биз.

Күнтуунун жүз жигити аттаныптыр,
Көкүм Эр жигиттерин башкарыптыр.
Канчасы мерген болуп башкалары,
Кагазга бирден барып катталыптыр.
Көк сырдуу бөрү тилдүү найза кармап,
Көкүмдүн айткандарын аткарыптыр.

Култуудан жоого аттанды жүзү чыгып,
Кол башчы болуп берди Макеш туруп.
Колдосун атабыздын арбагы деп,
Кол жайып жолго чыкты бата кылып.
Көңүлү көтөрүлүп келген колго,
Көз салып карап коёт Байтик улук.

Талкандын жигиттерин эсеп менен,
Тың бала Байсал өзү жетектеген.
Туура жүз мергени бар, найзакер бар,
Так санап Байтик бирден эсептеген.
Төрт жүз кол туура чыгып санаганда,
Тизилип өтө берди кезек менен.

Жөнөдү төрт бөлүнүп каркырадай,
Жүздөрү күлүмсүрөп ачык айдай.
Жүдөтүп ыза кылган Рыскулбекти,
Жеринен баш көтөртпөй басып алмай.
Желеги желбиреди жел тийгенде,
Жээгинде Ысык-Көлдүн ак казындай.

Аткалды жигиттерин сөзүн бүтүп,
Ашуусун Аламүдүн ашып түшүп.
Ар кими өздөрүнчө алек болот,
Аш бозчу даярдаган тамак ичип.
Андагы айбанаттар жок болууда,
Аскага коркконунан бирден житип.

Азыраак өргүү болуп аттарына,
Ат көлү аман-эсен аттанууга.
Алдыга чыга калып эңиш-күрөш,

Ал күнү кызык оюн жаштарына.
Алганы колго курал баары шайдоот,
Айрымдар карап коюп асманына.

Алыстан Рыскулбек көрө калып,
Ар кимге буйрук берди жакын барып.
Адырдын чокусунан ок аткыла,
Алдыңкы кол башчынын башын жарып.
Аларды жибербесин кайрат кылсын,
А бирок бараткандай заман тарып.

Айланып өткөн кезде таш кыяны,
Адамы Рыскулбектин аткылады.
Адырга кире качып кайра чыкпай,
Ар кими өз бетинче чапкылады.
Алдыда бара жаткан жигиттерден,
Адам соо кээ бир гана ат кулады.

Бараңын Бердикожо колуна алып,
Бир куту баштыгына дары салып.
Беттешип көргүлө деп мени менен,
Баштады ок атканды бадыратып.
Бушайман боло түштү саяк эли,
Бараңдын үнүн угуп башын катып.

Бир замат ачык күнүң туман болду,
Буугансып кара түтүн барар жолду.
Бөлүнүп Рыскулбек качып чыкты,
Баягы адырдагы баштап колду.
Баратат Көк байталды арыштатып,
Бучкакка камчы салып оңду-солду.

Качканын Рыскулбектин Байтик көрүп,
Камчы урду Керкашканы коё берип.
Куйруктап жакындады Көк байталга,
Керкашка ат мааникердей арыш керип.
Куп келген табындагы күлүк аттай,
Куюлтуп көл-шал болуп терин төгүп.

Куугунчу аралашып калган экен,
Карасак куйрук улаш жакын келип.
Кубалап жеткен кезде Эр Байтигин,
Кылычтын сырты менен калды берип.
Камгактай учуп кетти Рыскулбек,
Колунан кармап калып алганча эңип.

Карабай Рыскулбекти андан ары,
Кубалап жүрүп кетти Көк байталды.
Күлүктүн күлүгү го Керкашка аты,
Карачы Көк байталга жандай салды.
Кадимки жаш жигиттей жеңил гана,
Качырбай тизгининен кармап калды.

Байталга курч кестигин сүрүп коёт,
Байтик Эр эки жеңин түрүп коёт.
Басынтып Рыскулбекти алдым го деп,
Баратып мыйыгынан күлүп коёт.
Байталдын башын кесип бир аскага,
Белгилүү болсун үчүн илип коёт.

Көз көрүп, кулак угат болсо себеп,
Калп эмес чындык жагын айтуу керек.
Карабай Рыскулбекти жаткан жерден,
Керкашка аты менен кете берет.
Көргөндөр айтып жүрөт угушумда,
Казыр да Көк байталдын бели делет.

Баратса Эр Байтигиң күлүп коюп,
Бир жигит аркасынан жетип келет.
Байсалга ок жаңылды айла канча,
Батыраак баралы деп кабар берет.
Бучкакка камчы шилтеп сылай-сылай,
Балага жетүү үчүн катуу желет.

Жүрүшүн катуулатып Байтик озот,
Жиберген жаратканым кандай тозок.
Жүзүндө кубаныч жок, томсоруу бар,
Жүрөгү удургулап мууну бошоп.
Жакындап калган кезде баласына,
Жолунан чуркап чыгып Көкүм тозот.

Суулуктан кармай калды алдыга аттап,
Сүйлөдү сөз тизмегин секин баштап.
Салмактуу адам элең сабыр кылгын,
Сулп этке ок тийиптир кудай сактап.
Санаа тартпай көп эле тобоо кылгын,
Соо саламат тигине уулуң жатат.

Эр элең көп кейибей кайрат кылгын,
Эси сен солто элиндин жана тылдын.
Эки элге чагым салып чабыштырган,
Эн баш Рыскулбек башын чырдын.
Эл аралап жамандык жакшылыкта,
Эрчишип жаш болсом да менмин курбуң.

Дегенде Эр Байтигиң токтой калды,
Денеси ызып күйүп оттой жанды.
Дегеле мындай шумдук болгон эмес,
Думугуп кан тамыры сокпой калды.
Делбе тап болуп турган учурунда,
Дем болгон бул дүйнөдө достой барбы.

Жамбаштап жата берсек чыкпас пайда,
Жөнөйлү эртеликтеп Чүйгө кайра.
Жаныңды көп кейитпей Эр Байтигиң,

Жаканды муунтастан бекем карма.
Жарааты жеңил болду Байсалыңдын,
Жеткенде кенен Чүйгө болор айла.

Жөнөштү шаша-буша камын кылып,
Жууркандан ээрге токуп калың кылып.
Жетелеп эки жигит жолго чыкты,
Жалаң кат чепкен менен жамындырып.
Жарааты жан кейитсе Байсалыңды,
Жанынан карыш жылбайт көңүл буруп.

Жайлоонун толгон кези тулаңына,
Жайкалып гүлдөр өсүп кыраңына.
Жөө туман каптагандай Ала-Тоону,
Жөнөштү кенен Чүйгө жыла-жыла.
Жолоочу жолу менен жай баратат,
Жалынып тагдырына кудайына.

Ала-Бел ашуулардан өтүп келди,
Ар кайсы аккан сууну кечип келди.
Адамга баскан кезде учураган,
Аман соо эч кырсыкка кезикпеди.
Айтылуу кең Чүйдөгү бөлтөгүнө,
Ат көлү толук бойдон жетип келди.

Айлына келип Байтик сөз сүйлөдү,
Ар кимиң көрүп бүттүң үй-бүлөнү.
Адамга берген экен оош-кыйын,
Абайлап карап көрсөк бул дүйнөнү.
Алланын амиринен качалбайбыз,
Айткыла бул кырсыкка ким күнөөлүү.

Жигиттер карап турбай баскыла дейт,
Жолуңар шыдыр болсун чапкыла дейт.
Жамбаштап жатып албай барган үйгө,
Жаныңдан үмүт кылсаң шашкыла дейт.
Жараатын айыктыраар Байсалымдын,
Жок жерден дарыгерди тапкыла дейт.

Табышып аты чыккан табып келди,
Токтоосуз атка өңөрүп алып келди.
Тамырын кармап көзүн ирмебестен,
Таңылган жерин чечип табып көрдү.
Тийген ок этке кирип калган экен,
Колумдан келбейт деди табыпкери.

Бир айла мындай деген угушум бар,
Бейбак дейт аялдардын сулуусу бар.
Батыраак аны мында алдырыңыз,
Байтик эр ал силердин жумушуңар.
Бул ишке жарай албайт кээ бир аял,
Башка эрге көзүн кысып кылмышы бар.

Байтик Эр ойго ушуну сактап койсун,
Бейбактын тазалыгын тактап койсун.
Башка эрге көзү түшпөс аял керек,
Байбиче, келин, аял аппак болсун.
Бетине ак жоолукту чүмкөп алып,
Байсалды жаткан жерден аттап койсун.

Жакындап Эр Байтикке табып барды,
Жай сүйлөп жалпы журтка кебин салды.
Жаш кары мындай чакта турмак беле,
Жөнөштү үйүн көздөй элдин жармы.
Жарыбыз таза бекен жок бекен деп,
Жигиттер чабагандап дүрбөп калды.

Жалпы аял чыкмак беле белин байлап,
Жүргөндөр балким бардыр эрин алдап.
Жигиттер чапкан бойдон үйлөрүнө,
Жүргүн дейт аялдарын бирден айдап.
Жок барбайм, аттай албайм деп айтышат,
Жалынып, ыйламсырап көзү жайнап.

Талканды, Бөлөкбайды аралашып,
Топ жигит атчан чыкты сабалашып,
Табына келип калган күлүктөрү,
Тизгинин эч тарттырбайт алакачып.
Тоодогу жалгыз үйлүү жылкычыны,
Токтоду көрө коюп бара жатып.

Жылкычы салам айтып утурлады,
Жөнөдү алик албай кутурганы.
Жай алып отурууга убакты жок,
Жандары жай албаган бүтпөй камы.
Жер-жерден аял издеп жүргөн алар,
Жигиттер шашып жүрөт учуп жаны.

Жигиттин арасынан бирөө калып,
Жылкычынын саламын алик алып.
Жайланып бир азыраак эс алайын,
Жүрүңүз үйүңүзгө бирге барып.
Жүрөбүз таза аялды издеп деди,
Жанаша бастырганда кебин салып.

Атчандар келе жаткан дүбүрт укту,
Аялы утур карап сыртка чыкты.
Апкелгин кымызыңдан жигитке деп,
Адамга адам келсе кымыз жутчу.
Айылдын жаңылыгын айтып берсе,
Атайын суроо салып жылкычы укчу.
Айталы жаңылыкты токто жигит,
Айылдан шашып чыктык атка минип.
Атасы Байсалжандын аял тап деп,

Аткарды баарыбызга салып бүлүк.
Аялдын тазасын биз таппай койдук,
Атайын ат тердетип үч күн жүрүп.

Кечээги Рыскулбектин чабышында,
Кең Чүйдүн Байтик баштап колу барган.
Көрүнүп коргонушу чыкпай турат,
Кадалып сулп этине огу калган.
Колунан келбей койду дарыгердин,
Кыйналып Байсал жатат болбой жарада.

Таза аял табылбады элден журттан.
Табалап турган чыгаар сырттан дуба менен.
Теңселип ары бери басып турат,
Тынч алып жаталбастан Байтик кутман.
Тарт атты көп сүйлөбөй жөнөйүнчү,
Талаанын жаңылыгы ушул уксаң.

Дегенде жылкычынын жары күлөт,
Далдайган чоң чепкенди үстүнө илет.
Далдоого кире калып, даарат алып,
Думугуп тура калат тилек тилеп.
Даанышман жарым элең угуңузчу,
Деп коюп мына мындай сөзгө кирет.

Көрдүм мен өзүңүздү кудайымдай,
Көз кыскан жигиттерге көңүл бурбай.
Кудайдан сураганым бала болду,
Күнүгө ой ойлонуп жашым тыйбай.
Кадалып огу калса балким чыгар,
Кыйын иш болсо мейли буйруп кудай.

Бул келин Бөлөкбайдын элиндеги,
Барууга мага уруксат бериң деди.
Башкага көңүл буруп оолукпадым,
Билиңиз тазалыкты эрим деди.
Баладай өтө назик өңү менен,
Байына айтып турган келин кеби.

Жубайы кубангандан карс-карс күлөт,
Жарылып кете жаздап тарс-тарс жүрөк.
Жарына миң мертебе ыраазы болуп,
Жакшы атты мингизиптир колтук сүйөп.
Жарк этип күлүп коюп ыкчам гана,
Жаш келин буйдалбастан атка минет.

Колунан бекем кармап жубайынын,
Кош айтып жүрүп кетти жигит менен.
Келатат кыйын ишке белин байлап,
Кабагым кашым дебей күлүп кенен.
Коргошун аттаганда түшсө экен дейт,
Кыйын го ар бир жанга үмүт деген.

Сабалап түшкө жакын жетип келди,
Сүйкүмдүү таза аялды эли көрдү.
Суктанган жигиттерге алдатпаган,
Солтонун бир келини менмин деди.
Сүйөөргө уулум болсун, кызым болсун,
Суранам батаңарды бергин деди.

Жаш кары колун жайып бата кылды,
Жакындап ак боз үйгө келин жылды.
Жалынып жаратканга жашын төгүп,
Жай басып баратканда көзүн жумду.
Жеткенде өргөөсүнүн эшигине,
Жайнаган элди карап бир аз турду.

Байбиче алдын тосуп эшик ачты,
Баш ийкеп таза келин секин басты.
Башына куш жаздыкты бийик коюп,
Бирде онтоп, бирде тынчып Байсал жатты.
Биерден аттайсың деп жаш келинге,
Бетине ырым кылып жоолук жапты.

Жаш келин боюн түзөп жакын барды,
Жалынып жаратканга аттап калды.
Жарк этип аттаганда биринчи ирет,
Жамбашы оор тартып аксап калды.
Жабыркап жаткан Байсал жай алгандай,
Жарааттын ооруганы бастап калды.

Басканда аркасына толкуп жүрөк,
Буркурап аттап калды экинчи ирет.
Бабамдын арбактары колдой көр деп,
Бейбагың өлбөсүн дейт тилек тилеп.
Былк этип козголбоду кадалган ок,
Бир балээ болгон окшойт ай ким билет.

Бурулуп эки жагын карап алып,
Буркурайт карегинин жашы тамып.
Бейбактын ою кетти он санаага,
Бүткөн бой ысып-күйүп оттой жанып.
Билбеймин кылдай күнөө өзүмдө жок,
Баратат жаш келинге заман тарып.

Бир гана күнөөм болгон эртең менен,
Бээлерди айдаганда сааным бүтүп.
Боз айгыр Көк байталга ашкан эле,
Бүткөн бой эриди эле мээрим түшүп.
Башка жок өмүрүмдө эч бир күнөө,
Билбеймин эмне турат мени күтүп.

Анты бар мындай ишти үч аттамак,
Аттайын үчүнчүсү күтүп турса.
Акырын элес берип огу түшөт,
Атайын коркуп келин көзүн жумса.
Акыры көрөр күнүм ушул экен,
Аргам жок көтөрбөскө кудай кылса.

Аттады үчүнчү ирет тобо кылып,
Акыры эттен түштү оту жылып.
Алласын айтып калды байбичеси,
Атайын элге угузду тышка чыгып.
Аксарбашыл чалгыла деп кыйкырды,
Андагы келген элге Байтик улук.

Байбиченин артынан боргулданып,
Берметтей таза келин элге келди.
Бирдемени күткөнсүп кылчак-кылчак,
Бурулуп карап коёт улам элди.
Байсалдын сулп этинен огу түшүп,
Бой түзөп баш көтөрүп тура келди.

Аткалды жаш келинди сыйы менен,
Атан төө, жылкы, кою, ую менен.
Ачылган жаратына дары коюп,
Аман-соо айыктырды ыгы менен.
Аксакал Жусуп деген айтып берген,
Аягы бүттү деймин муну менен.

Тогуздан кем болбогон ар-бир жаны,
Туптуура отуз алты алган малы.
Төмөнкү кайрылыштан көрүнгөндө,
Толкундап тосо чыгып алган жары.
Таптаза мына ушундай аял болсо,
Түбөлүк сүйөм деген жардын баары.

ЭР БАЙТИКТИН КАЛЫСТЫГЫ

Ырысбек, Жээнчоро Бөлөкбайлык,
Ырастап айтсам алар ага-инилүү.
Ык менен эл башкарып манап болгон,
Ылдыйкы Сарман деген элге бири.
Ымыркай Жээнчоронун он бештеги,
Ажалга моюн сунуп калган күнү.

Эр Байтик аткарыптыр бир жигитин,
Эртелеп салык жыйнап келүү үчүн.
Эси жок аксымыраак жигит эле,
Эл журтка көргөзүптүр болгон күчүн.
Кыйкырып келип калат Бөлөкбайга,
Кайгыга батып турса эли бүгүн.

Чогултуп бергиле азыр салыгыңды,
Чөп ооз дейт жана башка алымымды.
Чөгөлөп мага баарың жүгүнгүлө,
Чоңуң ким уктуңарбы жарлыгымды.
Чуркурап сөзүмдү укпай ыйлайсыңар,
Чаначтай жарып тыштайм карыныңды.

Тап берип көрүнгөнгө чакчарылды,
Төрт өрүм кармай бүктөп камчыланды.
Төбөңдү кандатайын бөркүңдү ал деп,
Тердеген чекесин ал аарчып алды.
Токтолуп турмак беле Бөлөкбайлар,
Тепкилеп ал жигитти басып калды.

Каңганча моокумдары тепкиге алып,
Кой берди талканына атка таңып.
Кыйыныңар Байтике айта бар деп,
Калпагынын төбөсүн кесип алып.
Кайгырып Бөлөкбайлар турган кезде.
Кайдагы доочу келип жаңжал салып.

Бакырып ыйлап барды Байтигине,
Баш ийбейт Бөлөкбайлар тартибиңе.
Балдары баса калып сабап кирди,
Башымды салып мындай катыгүңгө.
Барбаймын мындан ары доочу болуп,
Бардаңкеси бар экен атып ирме.

Байтик Эр ойго түштү көз ирмемде,
Бир кеп бар калпак оюп тилгенинде.
Бөлүнүп чыккылары келген экен,
Бөлөкбайлар байкасам дилдеринде.
Башынан бир көнүмүш адаты бар,
Болгондо ушундай иш үйгө кирме.

Ойлонуп Бөлөкбайга табам акыл,
Ордума олтурайын барып азыр.
Ортобуз ынтымактуу болуп келген,
Оюна келген эмес мындай такыр.
Орустан сарбазым бар Пишкегимде,
Ордуна келтирейин деди акыр.

Аксакал көк сакалын Эр Байтигиң,
Алдырып эртесинде жыйын кылды.
Алдына бар тамагын бүт койдуруп,
Аздыр көптүр сыпайы сыйын кылды.
Аман-эсен бололу жалпыбыз деп,
Ак боз бээни сойдуруп ырым кылды.

Жашырып жай жерине жаш баласын,
Жээнчоро, Ырысбек качмак болду.

Жашыруун сүйлөшүшүп ушул оюн,
Жашы улук карыяга айтмак болду.
Жерине Кытайлардын түнү менен,
Жетелеп беш жылкыны кайтмак болду.

Кеңешип Бөлөкбайдын карылары,
Кеп билги элиндеги акылманы.
Калк ээси кайда барып тентип өлмөк,
Кытайга ал экөөнү качырбады.
Карыя кимдин көзүн карайбыз деп,
Кыйкырып бек сүйлөдү ачып жаны.

Баргыла барар жериң Кытай Турпан,
Бир канча алыстыкта турат мындан.
Башыңа кыйынчылык күндөр келип,
Биринер балким анда көздү жумсаң.
Бир чымчым топурагы өскөн жердин,
Бабалар алтын деген сөзүн уксаң.

Киндик кан тамган жердин топурагы,
Кир жуккуз касиети алтын болот.
Калдайып калкың менен чогуу жүрсөң,
Кыйла элге атың чыгып баркың толот.
Канайдын уулу Байтик калыс адам,
Күнөөндү барсаң балким кечип коёт.

Кечикпей бүгүн түнү жөнөгүлө,
Көрүнбөй Байтигинен бөлөгүнө.
Кең Чүйдүн топурагы буюрсун де,
Көзүңөр жетсе мейли өлөөрүнө.
Кечирсе андан аман келээрсинер,
Кудайым өмүр берсе көрөөрүнө.

Коштошуп эки жигит жүрүп кетти,
Көрөлү Байтик болсо түпкө жетчү.
Кабагын бүркөп койчу балдар эмес,
Коркоктон болуп алар качып кетчү.
Карачы бабабыздын урпактарын,
Кайтарып жоо киргизбей турган чепти.

Эрчишип иңир талаш жетип келди,
Эстесе бүлк дей түшүп көчүктөйү.
Эңирээк жерге алпарып атын байлап,
Эч кимге эки жигит көзүкпөдү.
Элүүдөй үй тигилип өзүнчө айыл,
Эр Байтик жаткан үйдү сезип көрдү.

Ыргылжың сен кир, мен кир коркуп түрү,
Ырысбек, Жээнчорону түртүп күлдү.
Соңунан токтоп калбай арыш керип,
Саламын айта коюп удаа кирди.
Жээнчоро белиндеги курун чечип,

Кечирип коюңуз деп мойнуна илди.

Баламдын жаназасы болуп жаткан,
Баламды жай жерине коюп жаткам.
Бир жигит келип калды баса көктөп,
Булкунтуп омууроолоп туруп атчан.
Бул дагы кудайымдын буйругу экен,
Башымды мен макулмун азыр чапсаң.

Болбосо баш ийилсе кылыч кеспейт,
Бийликти кээ бир макоо жерге тепсейт.
Биз дагы сизге тууган түбүбүз бир,
Башымды тосуп берсем кылыч өтпөйт.
Балбай менен Ормондой балдарыбыз,
Биздин да кунубузду кийин кектейт.

Баарынан бала кымбат бала ысык,
Бооруңа ката койсоң бекем кызып.
Башчың ким башыңарды тоскун деди,
Бастырып ары-бери топту бузуп.
Балдары Бөлөкбайдын сабап кирди,
Баргын деп Байтигиңе каны кызып.

Биз дагы солто атаңын кулунубуз,
Бөлөкбай деп айтылат уругубуз.
Башынан баштап келген тапкан эли,
Байтик сиз болуп кийин улугубуз.
Биздеги айбыбызды кечириниз,
Балким түк жакпагандыр кылыгыбыз.

Эр Байтик экөөнү тең тиктеп калды,
Эринин бекем кымтып тиштеп калды.
Элеңдеп эки жагын карай коюп,
Эмнени өзү билбейт издеп калды.
Эч бир сөз айталбастан кабак бүркөп,
Эки муш катуу түйүп бүктөп калды.

Байтик Эр Апарына жүзүн буруп,
Балдарга бачымыраак баргын деди.
Баланын арбагына дуба окуйлу,
Бир табак эт жасатып алгын деди.
Балага тарткан кайгы кыйын болот,
Баягы мен ачуумдан жандым деди.
Байбиче айтканына дароо көндү,
Балдардын башчысына басып келди.
Бир табак эт жасатып чүйгүнүрөөк,
Бат эле өзү кармап алып келди.
Балага бата окулуп, колун жайып,
Басышып калган экен ички демди.

Эр Байтик Жээнчорого кайрат айтып,
Эленген ачуусунан кайра кайтып.

Эрким жок кечирбеске экөөңөрдү,
Эзилип турупсуңар кайгы тартып.
Эзелтен азары бар, безери жок,
Эң кымбат түбүндө бир тууган артык.

Кыргызга аты угулган менмин деди,
Кыдырып кыйла журтту көрдүм деди.
Кайгысын кайниңиздин тең бөлүшүп,
Кадырлап бир чепкенди бергин деди.
Кечирим болсун эми инилерим,
Катышып сый сыпатым көргүн деди.

Жылмайып Жээнчорого Апар келип,
Жонуна кымбат баалуу кымкап жапты.
Жеңеке кургаламбы энчиден деп,
Жылмандап сылык сүйлөп акыл тапты.
Жүгүртүп көзү менен карай берди,
Жөн отурбай ордуна туш-туш жакты.

Керегеде илинген малакайды,
Көрө коюп Ырысбек жакын басты.
Кундуздан тигилиптир Эр Байтикке,
Колуна тиер менен багын ачты.
Кур калбай алдым жеңе момуну деп,
Кийип алып башына чыга качты.

Байтиктин малакайын кийип башка,
Бөлүнүп элге барды минип атка.
Башкарып чыга калды Ырысбегин,
Барабыз Бөлөкбайга деген чакта.
Бушайман боло түштү келген сарбаз,
Бир-бирин түрткүлөшүп ошол тапта.

Карачы Эр Байтиктин калыстыгын,
Казыр да айтып жүрөт нагыз чынын.
Койчу экен болуш кылып өзү көрүп,
Калыс болчу жигиттен тандап тыңын.
Аткарып жиберген дейт сыйын кылып,
Айтканын алик албай арызчынын.

Мүнүшкөр Бөлөкбайлык Ашуубайдын,
Бүркүтү Какбаш делип аты чыккан.
Баладай эркелетип эркин таптап,
Барганда соноруна ээрчип учкан.
Кабары катуу чыгып айтылганда,
Кыргыздын ханы делген Ормон уккан.

Алланын амири бар кураштырган,
Ашуубай чалды кушка ынак кылган.
Алыстан Ормон ханың кат жиберип,
Алгырын Ашуубайдын сураштырган.

Ал кандай мүнүшкөр деп Бөлөкбайлык,
Ар кимден Эр Байтигин сурак кылган.

Эр Байтик Ашуубайдын дайынын билип,
Эки жигит аткарды үйгө кирип.
Эң мыкты бүркүт болсо берсин дегин,
Эрте барып келгиле катуу жүрүп.
Эрмек кылып жүрөм деп суратыптыр,
Элдин эси Ормон хан билек түрүп.

Эрте күндү кеч кылбай Ашуубайга,
Эки барак Ормондон кат келди де.
Энчиси бука болуп сегиз байтал,
Эгерде берсе кушун апкелгиле.
Эр Байтик ушуну айтып жөнөтүптүр,
Эч сөз айтпай бат барып, бат келгиле.

Жигиттер чапкан бойдон жөнөп кетти,
Жерине Бөлөкбайдын ыкчам жетти.
Жанына жакын келип Ашуубайдын,
Жай айтты Эр Байтиктен уккан кепти.
Жөнөттү бир чоң бука сегиз байтал,
Жарлыгы бүркүтүнө энчиң дешти.

Ормон хан кат жиберип суратыптыр,
Олчойгон Какбаш деген кушунузду.
Орточу биз болобуз эки жигит,
Оокат жеп татып турган тузунузду.
Ордого аты угулган бүркүт экен,
Ошонун өнөрүнө кызыгышты.

Ашуубай бул кабарды угаар менен,
Ат көлүн толук камдап белендеген.
Алгырын колуна алып атын минип,
Ар кайсы ойлор келип элендеген.
Алдына Эр Байтиктин басып келип,
Алдырсам Какбашымды өлөм деген.

Атайын сизге Байтик келдим деди,
Ашуубай мүнүшкөр дейт менмин деди.
Алгырдан ажырабайм кошо кетем,
Алпарып Ормонуңа бергин деген.
Аркамда ээрчип жүргөн баламдай куш,
Ажырап калсам кандай күндү көрөм.

Жамбаштап жаткан Байтик сөзүн угуп,
Жылмайып күлүмсүрөйт ичтен муюп.
Жүрөгү таза жүргөн Ашуубайга,
Жуткузду бал кымызын өзү куюп.
Жолуңуз шыдыр болсун барыңыз деп,
Жөнөттү кайра үйүнө чепкен сунуп.

Алгырын ажыратты Ормон хандан,
Ашуубай аты менен өзү келип.
Акыйкат калыс чынчыл Эр Байтигин,
Какбашты алып калды көзү көрүп.
Аткарды Ормон хандын жигиттерин,
Андагы билбейм кандай жообун берип.

Баласы Бөлөкбайдын Байсубан деп,
Баштайын баатырлыгын айтууга эп.
Бурулуп айтканынан кайра тартпас,
Болуптур эл ичинде жүргөн бир көк.
Барганын казактарга, Эр Байтикке,
Балдарга укканымды кылайын кеп.

Дем алып Байсубан эр уктап жатса,
Демейки тынччылык жок туш тарапта.
Дөбөттүн үрүп чыккан үнү угулат.
Дабышын кулак төшөп тыңшап жатса.
Дөңдөгү жайылган мал көрүнбөдү,
Дайынсыз жок болгонсуп бир заматта.

Туш-тушка кайра-кайра көзүн салат,
Туяктын тийген жерин бирден санап.
Түңүлбөй жок малдарын издей берип,
Тамчылап маңдайынын тери тамат.
Тезеги кээ бир жерге түшүп калган,
Талаанын бир бурчунан изин табат.

Жылкымды алган экен келип казак,
Жанымды жай алдырбай берип азап.
Жөнөйүн из кубалап узартпастан,
Жолго түшүп Байсубан секин басат.
Жанына жолдош албай жалгыз өзү,
Жөө басып нечен кыя белести ашат.

Жүрө берет алдыга из калтырып,
Жонуна эки-үч табак талкан түйүп.
Жөө жалаң кете берет тыным албай,
Жүгөнүн катып алып белине илип.
Жайсаңдын талаасынын малын көрөт,
Жети күн конуп-түнөп жолдо жүрүп.
Көз салып карап турса малга карап,
Казактар туш-туш жактан айгай салат.
Кайдагы тентип жүргөн кыргызсың деп,
Качырбай тегеректеп кармап алат.
Капкара чылбыр менен колун байлап.
Камчылап мал катары айдап алат.

Казактын мыктылары сурак кылат,
Кебете кулк мүнөзүн турат сынап.
Камчысын бүктөй кармап казак жигит,
Караса ыкыс берип жакын жылат.

Капырай кантээр экен казактар деп,
Коркпостон эр Байсубан ичтен дымат.

Жанына өтүкчүнүн алып келип,
Жип менен эки бутун байлап коёт.
Жашы бар, карысы бар, балким тойбу,
Жиликтеп эр тартылып табак толот.
Жаңы эле башталганда тамак желип,
Жүрөктү түшүргөндөй жорук болот.

Анткени эр Байсубан өтүкчүнүн,
Алыптыр курч бычагын эки жанып.
Казактар жегиле деп ыргытыптыр,
Кулагын дал түбүнөн кесип алып.
Кулагы тоголонуп секирет дейт,
Караса казак эли көзүн салып.

Коркутуп Байсубандын өжөрлүгү,
Кун төлөп калбайлы деп коё берди.
Кулактын куну үчүн кечке жатып,
Кур кетпей айгыр үйрүн айдап келди.
Коркпостон казактарга жалгыз барып,
Кулагын өзү кескен оңой эрби.

Койчусу көбө түшүп Өзүбектин,
Кара өзгөй адам болот сөзү өткүр.
Коюна кошуп алып Чаки чалдын,
Карматып бир семизин союп жептир.
Калганын бергин десе чатак кылбай,
Көрбөдүм ууру тутпай кеткин дептир.

Ак төбөл таанып турса кара коюн,
Айтыптыр бербеймин деп арам оюн.
Аксакал көп талашпай мени менен,
Айлыңа бачымыраак бара койгун.
Айыпка ушул үчүн жыгыласың,
Алдыма түшүп азыр бир кой сойгун.

Алалбай Чаки коюн басып кетет,
Аптыгып Байсубанга дароо жетет.
Ак төбөл койду барып алып келгин.
Антпесең койчу бизди ким деп сезет.
Акыры Байтик чыгаар ачууланып,
Ал киши калыс адам туура чечет.

Байсубан үзөнгү тээп атка минди,
Басынтат мыкты болуп булар кимди.
Башынан өлүмүндөн кайра тартпас,
Бөлөкбай элиндеги ал бир жинди.
Барайын алып келип ак төбөлүн,
Болоюн кийинкиге мен бир үлгү.

Баратып жайыттагы койду көрдү,
Баш кылып ак төбөлдү жүз кой бөлдү.
Байкеси Чаки чалга бирден санап.
Бир-бирден так өткөрүп коюн берди.
Бөлөкбай коюнду айдап кетти деген,
Байтикке ошол замат кабар келди.

Эр Байтик тура калды ачууланып,
Эшикке жигиттер дейт чыга калып.
Эсирген Байсубанды апкел деди,
Элине Бөлөкбайдын азыр барып.
Эгерде баш ийбесе күчүнөр бар,
Экөөнөр байлап кел дейт атка таңып.

Жигиттер жетер менен жүр деп турду,
Жөнөдү эр Байсубан кылбай чырды.
Жол жүрүп баратканда ойлоп койду,
Жашырбай айтайын деп болгон чынды.
Жанына жакын келип салам берсе,
Алигин албай Байтик сурак кылды.

Байсубан буйдалбастан мындай деди,
Бул иштин абайласак бардыр жөнү.
Бөлөкбай, Талкан болгон бир атадан.
Бар беле илгертеден ички кеги.
Бир койчу чагым салса ортобузга,
Байлатып жигиттерге сабат мени.

Эмесе чырдын башы мындай болду,
Эн баш койчунузга берип койду.
Ээ кылбай Чаки деген агабызга,
Экиден бирден кармап коюн сойду.
Эптеген оокат болсо ар бир жанда,
Эмесе биздин койлор ага тойбу.

Бул жолу койлорумду көрүп калдым,
Баш кылып ак төбөлүм айдап алдым.
Биздин кой ишенбесең койчуңуздан,
Бүгүн сен чын төгүнүп сурап алгын.
Бербеймин өз малымды эч бирине,
Башымда калпагым бар тирүү жанмын.

Билбеймин сойбодум деп айтып көрсүн,
Бабабыз солто болот тууган элсиң.
Бул койчуң элди бузуп чагым салбай,
Бир кулагын эр болсо кесип берсин.
Башымды алгын бирок тил кесилбейт,
Бүт элиң калыс болуп азыр келсин.

Болбосо өз малымды өзүм алдым,
Бул үчүн кулагымды кесип алгын.
Бир кулак мурун эле кесик болчу,

Баары бир тирүү жүргөн мен бир жанмын.
Буйругу кудайымдын ушул болсо,
Байлатып сабаттыргын кетсе айбым.

Байсубан ушуну айтып туруп калды,
Байтик Эр кулак төшөп угун калды.
Бачагар койчум көпкөн экен го деп,
Бүркөлүп кабак-кашы дымып калды.
Бүгүнкү чагым салган койчусуна,
Бир жылкы тогуз торпок айып салды.

Көктүгү Байсубандын элге жакты,
Калыстык кылып Байтик ажыт ачты.
Кулагын көрө коюп келген элди,
Каткырып кыраан каткы күлкү басты
Карачы Эр Байтиктин кемеңгерин,
Колтуктап Байсубанга чепкен жапты.

Учурган ушакчылар чыгып четтен,
Ушундай оош-кыйыш заман өткөн.
Ууру деп айдап барган Байсубанды,
Учурда Эр Байтигиң колдоп кеткен.
Уккамын көңүл коюп жаш кезимде,
Улуу адам Койташтык Токмамбеттен.

Ар жылы казак менен кыргыздарың,
Атайын болуп турган жыйындары.
А бу деп талашпастан моюнга алып,
Айыбын төлөп берчү жыгылганы.
Андыктан жаш-карыбы сөзгө чебер,
Эр Байтик жиберчү экен кыйындарын

Айылдан Эр Байтигиң издеп калат,
Акылман чечендерин бирден санап.
Алдырбай намызымды келери ким,
Айтышып бул жыйында ишке жарап.
Аңгыча сөзгө чебер жаш баланы,
Акылдуу Күнтуулардын уулун табат.
Эр Байтик элчи адамдын атын камдап,
Эрчитип бирге басат аны жандап.
Эсиң бар, акылың бар жаш баласың,
Элимден сени таптым деди тандап,
Эки адам кошуп берип кошчу кылып,
Эртеси аткарыптыр колуна кармап.

Аттанып элчи болуп барган жыйын,
Аны биз абайласак абдан кыйын.
Арадан эки бирдей эрлер өлүп,
Аксакал калыстары кескен кунун.
Ажыгты ачыш үчүн Эр Байтигин,
Атайын жибериптир сөзгө тыңын.

Аттарын камчыланып жүрүп кетти,
Артында кала берип баскан изи.
Андагы элчиликке бара жаткан,
Акылман элчи бала эки киши.
Айтышып жаакташкан учур болсо,
Аларды жеңип келер жетип күчү.

Келишти нечен кыя басып жолду,
Көрүштү саламдашып берип колду.
Казактын эки адамы өлдү деген,
Кыргызга айып коёр күнөө болду.
Кыйындап баратканда сөз төркүнү,
Каргадай элчи бала биле койду.

Кыргыздан — казактарың деп сүйлөдү,
Корумдап ташка көмгөн түртүп ийип.
Көмгөнүн ачып көрсө бирөө барып,
Көрүндө жаткан экен мылтык жигит.
Казактын эки адамы өлгөн болсо,
Кыргыздар кун доолашат муну билип.

Бир мылтык бир адамдын куну болот,
Бүтпөсө эки элимдин чыры болот.
Бүгүн биз — эртесинде казак келип,
Бир-бирден доо тартышып чыгым болот.
Боордош тууган элек казак-кыргыз,
Бололу кечиришип сыйлуу конок.

Андыктан кун бергин деп доолашпасак,
Айылга бүлүк салып жоолашпасак.
Агарган ай сыяктуу таза болуп,
Ага-ини бир туугандай болуп калсак.
Абалтан арыш-бериш кылып келген,
Аш-тойду бирге өткөрүп кыргыз-казак.

Жиберген Эр Байтигин элчиликке,
Жаш бала араң эле он бештеги.
Жоолашпай мындан ары жүрөлү деп,
Жарашып жакшынакай кепке келди.
Жылуу сөз жан эритет дегениңдей,
Жибитип келген экен четтеги элди.

Эркин тоо кандай сонун, кандай таза,
Элибиз сыймыктанат араласа.
Элеген мекен кылып кайберени,
Эгерде бизди көрсө үркүп кача.
Эл башы болгон эрди шылдыңдаса,
Эн баш андайларга эмне жаза.

Элибиз керме тоодо жашап келген,
Эркелеп, кээде чүнчүп азап көргөн.

Эс акыл баштан учса көпкөнчүлүк,
Эсирип көөп кетет айрым пендең.
Байтиктин баласынан мылтык алып,
Бир бугу аткан экен Акай мерген.

Баш сөөгүн сыйрып алып мүйүзү менен,
Бөлөк эл Тынайларга белек берген.
Бир жамбаш карчыгасын бөктөрүнүп,
Байтикке шыралга деп алып келген.
Бугунун мүйүзү кайда деп сураса,
Болк этип жүрөк түшөт Байтик Эрден.

Кеп салды Эр Байтиктен коркуп мерген,
Кеминдик Тынайларга белек бергем.

Кур койбой сизге дагы шыралга деп,
Карчыга бир жамбашын алып келгем.
Кантейин менин күнөөм билбегеним,
Кечирип койсоңуз дейм айып менден.

Эки мүйүз баш терисин тартууласан,
Энчиңе Тынай эли эмне берди.
Эсиңе алып жанбаш апкелипсиң,
Эти жок, сорпосу жок жаткан менби.
Эркиңе коё берсем эркелетип,
Эсирип баш аттаган Акай сенби.

Тынайлар бир жылкыны жетелетти,
Тагдырым ушул экен өтөрү өтгү.
Талаанын гүлү сындуу суу жетпеген,
Түшүнүп өз күнөөмө көңүл чөктү,
Тепкилет, сабаттырып жигиттерге,
Тирүү кой өлтүрбө деп жашын төктү.

Күнөөмдү моюнга алам качалбаймын,
Көчөдөн мындан ары басалбаймын.
Каяктан Тынайларга бардым экен,
Күнүгө күчөп кетти асан кайгым.
Көпкөндүк келсе керек өз башыма,
Кайратым бойдон кетип начарлаймын.

Жазаңды ал мерген деп араак турду,
Жаткырып жигиттерге сабаттырды.
Жанына жакын келбей Эр Байтигиң,
Жүрөгү ачышкансып карап турду.
Жетти го эми сага билбестик деп,
Жигиттер токтоткун деп колун сунду.

Өзүнө Акай мерген жаза кылды,
Өкүмдөр өз бийлигин таза кылды.
Өлтүрбөй камчы менен сабаттырып,
Өзгөрүп өңү түзү артка жылды.
Өргөөсүн ачып кирип Эр Байтигиң,
Өзүнчө ойго батты уйгу-туйгу.

Адамга эч ким кылбайт жамандыкты,
Ар кими өз башына өзү кылат.
Аралап эл ичинде жүрө берсең,
Акыйкат мына ушундай сөз угулат.
Андыктан адашкыла көптөр менен,
Жалгыздап жүрсөң болдуң чүчү кулак.

БАЙТИК БАБАМ ӨТКӨН ЖЕРИ

Теңирдин амиринен жаралганбыз,
Түпкү атам Тагай бийден тараганбыз.
Тянь-Шань, Ысык-Көлдө, кенен Чүйдө,
Таанылган ата журтка адам барбыз.
Турмуштун ачуу-таттуу даамын татып,
Табышмак анын өзү санап алгыз.

Тагай бий сын көз салып болуп мерген,
Тагдырын балдарынын толук көргөн.
Талашпай урпактарым жүрүшсүн деп,
Тапшырып ар бирине жерин берген.
Теңир тоо, Ысык-Көлдү, кенен Чүйдү,
Туруктуу жергебиз деп ээлеп келген.

Акылман, баатыр, момун балдары бар,
Атасак, биз ар биринин салмагы бар.
Алдыңкы болор күндү айтып кеткен,
Артына из калтырып андагылар.
Азыркы ордун баскан урпактарга,
Атайын колдоп турчу арбагы бар.

Айтмакчы Тагай бийдин үч баласын,
Атасак — Койлон, Кылжыр, Богорстон.
Атайын тууган кылып алгыла деп,
Азык, саяк, черикти бизге кошкон.
Ал эми Койлон деген бир баласы,
Алыптыр турак жайын каалап Оштон.

Кылжырдан Ороз, Төөлөс эки бала,
Көлүмдү, Тянь-Шанды берип ага.
Көңүлү малда болуп ал экөөнүн,
Кондуруп конуш берген жерин кара.

Кылымдан кылым өтүп жыл алмашып,
Күн көрүп келе жаткан Ата-баба.

Басканда Богорстон шилтеп кадам,
Болот деп ушул уулум дыйкан адам.
Бериптир энчи кылып Сары Өзөндү,
Барсын деп кенен Чүйгө ашып дабан.
Балдары өсүп-өнүп, Тагай бийдин,
Биз келдик алмашылып нечен заман.

Түштүккө жибериптир Койлон уулун,
Табылат сага дептир жолдон пулуң.
Таптакыр балдарымдан бөлөк болдуң,
Тынчыңдан кетип кээде көрсөң тыйын.
Турпатың ылайыктуу соодагерге,
Тураарсың оокат кылып болбой чыгым.

Тагайдан азык, жана саяк, черик,
Турушкан бош жерлерге көчүп келип.
Тогуз-Торо, кең Жумгал, Кетмен-Төбө,
Көл аягы саякка менчиктелип.
Кошойдун күткөн жери Атбашыда,
Кочкордо жашайт азык, черик делип.

Ороздун урпактары бугу делип,
Орношкон баш жагынан Көлгө келип.
Оокатын өтөп жүрөт жетелешип,
Ой-тоого мал, дан багып эмгектенип.
Ормон хан, Төөлөс болсо, Балбай Ороз,
Обу жок бирин-бири келген жерип.

Төөлөстүн урпактарын сарбагыш дейт,
Түбүнөн бекем болгон ар намыз дейт.
Туруктуу жери Кочкор жана Кемин,
Нарынды Куланакты алганбыз дейт.
Түбү бир эки тууган чабышканда,
Түгөнүп келе жаткан аргабыз дейт.

Омоктуу Ормон болсо, баатыр Балбай,
Оңуту келип калса ичин жармай.
Орустан жоо келгенсип карап турат,
Обу жок эки тууган деги кандай.
Оңбогон бузукунун тилин алып,
Оолугат бир-бирине өчү бардай.

Балдардын жөндөмүнө ылайыктуу,
Бериптир Ала-Тоону бөлүштүрүп.
Бугу менен сарбагыш ээлеп келген,
Көк-Ойрок, Каркыраны өрүш кылып.
Кең Чүйдү гүлдөтүптүр, солто эли,
Күрөктөп жерин айдап жемиш кылып.

Жүргөндөр солто, бугу, сарбагыш деп,
Жакшы эмес саякбыз деп уруу бөлгөн.
Жөн жүрсөк мыктысынбай ар бирибиз,
Жаштарга акыл айтып ыгы менен.
Жылдыздай бал-бал жанып нуру чыккан,
Жүзүндө белгиси бар Кыргыз деген.

Айрымдар чеги менен жулкуналы,
Айылдын жакшы го дейм тынчыраагы.
Ансыз да көрө албаган душмандар көп.
Андыктан түбүбүз бир тың туралы.
Алакан толбогондой Кыргыз эли,
Арбысын чыр чатаксыз ынтымагы.

Богорстондун баласы Эштек делип,
Баатыр дейт болгон күчүн элге берип.
Балдарын белге таңып турган экен,
Беттешип жоолор келсе дайым жеңип.
Бир жолу чабышканда бүт кырылса,
Бошотуп чыккан жалгыз солто келип.

Эштектен солто калган жалгыз уулу,
Элибиз дайым айтат эстеп муну.
Элиме келген жоону сүрүп артка,
Эр экен жолотпостон нечен кууду.
Эңкейип карган кезде балдарына,
Энчилеп берген экен аппак Тууну.

Учурда кенен Чүйүң баркыт болуп,
Урпагы солто элине бакыт конуп.
Улууну кичүү сыйлап кыя өтпөстөн,
Урматтуу карылары артык болуп.
Учунан солто бийден чыга келди.
Умтулуп учкан куштай Байтик делип.

Башы Чүй, аяк жагы Талас болуп,
Байтиктин турган жери дал ортосу.
Берметтей чар тарабы мөмө-жемиш,
Басканда бутка илээшип гүл торкосу.
Балпайган карылары жана жашы,
Барктап сыйлап келген бүт солтосу.

Аларча, Аламүдүн аралыгын,
Ачылат көрсөң көңүл ала кырын.
Аралап ой кырларын Эр Байтигиң,
Ал жерден өткөрбөптүр балалыгын.
Алыскы кең Таласта чоңоюптур,
Алланын буюрганын карагының.

Ак мөңгү муздан чыгып эки жарып,
Аларча, Аламүдүн дайрасы агып.
Аралап басып жүрүп чаңкаганда,

Алдындан буусу чыкса чаңкооң канып,
Ажайып абасынан дем алганда,
Ансайын өмүрүндүн оту жанып.

Аскасы көзгө сүйкүм көркөмү бар,
Алдында кереметтүү бөлтөгү бар.
Аралап басып жүрсөң токоюнда,
Атайын элик жүрчү өткөөлү бар.
Арчасы жайы-кышы көөнөрбөгөн,
Алып бүткүс жемиштин көптөрү бар.

Бербулак бетегелүү жергеси бар,
Булбулдун мукам чыккан термеси бар.
Бапестеп жайып койгон килеминдей,
Буласын төшөгөндөй жер бети бар.
Баш багып барып калсаң бөлтөгүнө,
Байтиктен калган эшик өргөөсү бар.
Керме-Тоо, Көкө мерен боорунда бар,
Кекилик, бөдөнө, чил коңулда бар.
Кара өрүк, алма, алмурут, шабдаалысы,
Коон-дарбыз, мөмө-жемиш оюнда бар.
Карасаң Эр Байтиктин бөлтөгүндө,
Катылган нечен түркүн сонундар бар.

Мөңгүдөн карлар эрип суу куюлуп,
Мөлт этип ташка урунат агып чыгып.
Музыка ойноп жаткан сыяктанып,
Мукамдуу назик түркүн үн угулуп.
Момундай Байтигиндин бөлтөгүнө,
Миндеген адам келет жылып-жылып.

Таптаза жаңга жагым абасы бар,
Ток болуп жүргөн биздей баласы бар.
Толтура чынысына кымыз куюп,
Тоосунда жеңелердин сабасы бар.
Таңында келсең Байтик бөлтөгүнө,
Толтуруп күч кубатты аласыңар.

Тоону өрдөп атчан бара жатканыңда,
Торпуну, төө кыяны, ашканыңда.
Толкундап кыялыңар өзгөрүлөт,
Токтолуп карай коюп асманына.
Тартуулап ден-соолукту дайым турат,
Табы жок кары менен жаштарына.

Аламүдүн, Басбөлтөк, Аларчасы,
Аскада көөнөрбөгөн чаар арчасы.
Атайын түргө салып боёгондой,
Ак-кызыл, сары гүлдүн бар канчасы.
Ашык болгон кызыңа жеткениңдей,
Аралап басып жүрсөң чер таркачу.

Бишкектен чыксаң эрте жогорулай,
Басбөлтөк байыркы элдин жомогундай.
Бадалдан сайрап чыкса куштун үнү,
Биздеги Атай, Муса обонундай.
Бет алып барып калсаң арасына,
Болосун эң кадырлуу коногундай.

Көгөргөн көрсөң көкө мерени бар,
Көрк берген ыргай, кайың тереги бар.
Кол калем уз чебери кооздогондой,
Көрбөгөн нечен гүлдөн бөлөгү бар.
Коргондой бөлтөгүнө чаң тийгизбес,
Кылымдап келген эки өрөөнү бар.

Өзгөчө жамгыры мол өшөрлөнүп,
Өзгөрүп тамчысына жер көгөрүп.
Өр чапчып өйдө бассаң бетти сылап,
Өңүнө кереметтүү жели келип.
Өндүрү жаңга жагым таза абасы,
Өмүрдү узагыраак элге берип.

Чуңкурчак Эр Байтиктин бел жайлоосу,
Чакырган конокторду бак жалгоочу.
Чаначтан кыргыз чайкап көңүл ачып,
Чубуртуп сөз мончогун кумарканчу.
Чогултуп келин кызды, жигиттерди,
Чаалыккан көңүл черин бир кандырчу.

Чуңкурчак түнөк кылган куш жайлоосу,
Чытырман токою бар кут жалгоочу.
Чогулуп мейман келсе тизгин чоюп,
Чаар арча, кайыңы бар ат байлоочу.
Чаалыгып барган адам баласына,
Чай, кымыз, ичимдикти бүт камдоочу.

Чөйчөккө кымыз куйган сыяктанып,
Чөөт болбой оргуп нарзан булак агып.
Чиеси, карагаты гүлдөгөндө,
Чилденин убагындай бубактанып.
Четине барып калсаң Чуңкурчактын,
Чарчоонуз бойдон таркайт кубаттанып.

Жылгасы башталганда татыры бар,
Жыты аңкып гүлдөн чыккан атыры бар.
Жайында түркүн обон ыр ырдалып,
Жамактап куштан түркүн акыны бар.
Жамбаштап кыйшайсаңар үнүн угуп,
Жетпестир ыр сырына акылыңар.

Ыргайлуу капчыгайы дүңгүрөтмө,
Ышкырса чакчыгайы жүрөк түшмө.
Ылаачын учуп чыгат көзгө илээшпей,

Ырасын айтсак турбай бир мүнөткө.
Ырыскы келбей ары качмак беле,
Ыргалып кыр аңына миң гүл өссө.

Ажайып таң атканда күн чыгаары,
Аскадан сайрап чыгып бүт улары.
Ак көйнөк кийип турган жаш келиндей,
Алыстан көзгө сүйкүм кулунчагы.
Аталар жайы-кышы конуш алган,
Авалтан жер соорусу Чуңкурчагы.

Артына таштап өткөн көп кылымды,
Аралап кийик оттоп көк кырыңды.
Аттуу, жөө токоюнда кечке жүрсөң,
Арылтып келесиңер өз бугунду.
Айтылуу Эр Байтиктин шөкүлөсү,
Азыркы урпактарга кеп кылынды.

Аркайып азыр турат секилери,
Аркардын көзгө элестеп секиргени.
Алдындан тосуп турат бетти сылап,
Абасы жаңга жагып кечиндеги.
Арасын араласаң сыры бар деп,
Азыр да айтып жүрөт шөкүлөнү.

Атайын салган өндүү көпүрөнү,
Алыстан ак кемедей көрүнөдү.
Анткени Аламүдүн, Аларчанын,
Абайлап карасаңар көкүрөгү.
Аталар малын жайган өрүш кылып,
Ардактап жайлообуз деп шөкүлөнү.

Аталган Кара деген кыясы бар,
Аскада куштун түнөк уясы бар.
Арчанын арасынан добуш чыгып,
Ажайып адам билбес дубасы бар.
Алыстан көзгө сүйкүм кереметтүү,
Ак пахта сыяктанган буласы бар.

Үйүлгөн алтын сымак кызыл жары,
Үлпүлдөп ойногондой кыздын баары.
Үзүп жеп бирден турсаң курсак тоюп,
Үзүрдү берген болот ышкындары.
Үстүнөн карап турсаң шөкүлөнү,
Үйүндөй көрүнөт бейм ушулары.

Жазында көк муз эрип ташкын болуп,
Жер бетин суусу каптайт арык толуп.
Жайланып жата бербей журт которуп,
Жатактан көчөт элим аз күн конуп.
Жармасын жазап алып айран кошсо,
Жагымдуу даамы чыгат ачкыл болуп.

Жайлоосу салкыныраак түзү жылуу,
Жайында жакшынакай күндүн нугу.
Жамбаштап жата калсаң шиберине,
Жолобой алыс качып жердин нымы.
Жылдыздай бал-бал жанып, эртели кеч,
Жымындап чыгып турат бакыт нуру.

Күзүндө даны батпай каптарына,
Куржундап артып келип аттарына.
Кышында ун салдырып тегирменге,
Курсагы тоюп журтум талканына.
Кылымдап берекесин берип келген,
Казыр да касиети сакталууда.
Ушундай жыл айланса төрт мезгили,
Утурлап тосуп турат бил өз күнү.
Улуудан уктум эле ушуларды,
Уюткан алтындай деп түз, тектири.
Унутпай урпактарым билип алсын,
Учурун ойго салып бүт эскини.

Байбиче киндик учун кескен жери,
Балакай киндик канын төккөн жери.
Бооруна кыса коюп эркелетип,
Заласын Канай көрүп өпкөн жери.
Байыркы Аламүдүн Аларча дейт,
Басбөлтөк Байтик бабам өткөн жери.

КОНОКТОН КИЙИН АПАРДЫН АЙТКАН СӨЗҮ

Кыпкызыл Чуңкурчактын гүлүн терип,
Куштардын чогулганын Байтик көрүп.
Келатып жалгыз атчан төмөн карай,
Кандайдыр татынакай ойго келип.
Күчөсүн ынтымагым чатак болбой,
Коноктоп коёюн деп тамак берип.

Чуңкурчак жайлоосунун төрү кенен,
Чытырман токою бар чөбү белен.
Чүй дейбиз Сары Өзөнүм жер соорусу,
Чалкайып жаткан көлдөй жерим кенен.
Чакырып мейман кылып аткарайын,
Чыкчыйган хан Жантайды, Мөөрү менен.

Шапар тээп ойноп күлсүн алты күнү,
Шарактап суу бойлошсун жарым түнү.
Шаанисин билсе кийин Жантай, Шабдан,
Шерине сыяктансын арты-кийин.
Шерге жыйар деп коёт мен баштайын,
Шабданды ээрчип келсин Бактыгүлү.

Жиберип Чоң-Кеминге чабарманды,
Жары Апар жанында экен карай калды.
Жантай, Шабдан күн болжоп айттырыптыр,
Жигити келген күнү кабар алды.
Жашыраак жылкы кармап козу тандап,
Жакшылап баккыла дейт соёр малды.

Жантай хан, Шабдан, Ак мөөр, Бактыгүлү,
Жан сергип мейман болду алты күнү.
Жайдары мүнөз менен көңүл ачып,
Жайлоодо бирге жүрүп ойноп күлдү,
Жүзүндө касиет бар пейли кенен,
Жакшы адам Эр Байтиктин баркын билди.
Акылман байбичеси Апар делип,
Айылга аты чыккан Чүйгө келип.
Аялдын тазасы деп оозго кирген,
Ар кимге басса-турса акыл берип.
Ат минсе этек жеңин кымтыланып,
Акырын жай бастырган чаппай желип.

Байбиче Апар болгон кырк жаштагы,
Бир күнү Эр Байтике сөз баштады.
Бөлөкбай, Талканында жокко деймин,
Бизчилеп эки-үч конок күндө аткаруу.
Байкаптыр акыл менен арты-кийнин,
Бир жери кир болбоптур ак тасмалы.

Бирдеме сезген өңдү кан тамырын,
Билгениң болсо кемпир айта калгын.
Болгонун ортого сал жашырбастан.
Билинбес сырлары көп тирүү жандын.
Баш коштук, өмүр сүрдүк сен мен дешпей,
Бир сөзгө каршы турбай тилимди алдың.

Адамдын арзаны бар, кымбаты бар,
Аялдын арасында кылдаты бар.
Ачылбас курсагында бугу болсо,
Ачууга ар бир жандын сырдашы бар.
Ал эми жашоо күндү карап көрсөк,
Айылда куурары бар, жыргалы бар.

Эмнени көрүп калдың көзүң менен,
Эмесе түшүндүрчү сөзүң менен.
Эл журтка жагып алдың ак пейлиңден,
Энедей баарын куштап эсиң менен.
Эр жигит эл журтуна башчы болот,
Эгемдин берип кеткен мээси менен.

Карачы тасмалыбыз түк кирдебейт,
Канчалык конок келип кетсе дагы.

Карыбы жаш балабы мейман болсо,
Кандайдыр түк төгүлбөйт ичкен даамы.
Кийинки урпагыбыз сендей болбос,
Көргөзүп айткан экен Апар жары.

Жакшы дейт, төгүл чачыл дасторкондо,
Жайнатып түрдөп-түркүн аш койгондо.
Жашыбы карысыбы сыпаа ичет,
Жылдырып идиштерин нак тойгондо,
Жалжылдап коркуп турат ар кимиси,
Жабыла адам келип мал сойгондо.

Накыл сөз көп айтылган кыргызымда,
Нечен сыр болот экен турмушунда.
Начарбы, акылманбы бирдей адам,
Наадан деп эч бирине кыйынсынба.
Нагызын ойлоп көрсөк терең карап,
Намызың колго тийсе сый ушунда.

Ушуну көзүм көрүп байкап калдым,
Убайым тартып башым чайкап калдым.
Угулдуң Кыргыз эмес түркүн элге,
Улуксуң Эр Байтик деп атак алдың.
Улуулар айтып өткөн бул да бир кеп,
Унутпай жүргүлө деп ата салтын.

Кыргый куш талга консо кылтактадың,
Кондуруп туурга коюп жыл таптадың.
Касиет пейлиңизден болот тура,
Калкыңдын арасынан сый тапмагың.
Байтиктин арты ушундай болду дешип,
Бизден кийин айтышаар урпактарың.

ЭР БАЙТИКТИН ӨЛҮМҮ

Абанын жазган сабын окуп көрүп,
Ар кайсы ойго түштүм көңүл бөлүп.
Анткени оң бутуна чөнөр кирип,
Акырет кеткен экен Байтик өлүп.
Айтууга акыбыз жок туура эмес деп,
Ар кимдин айткандарын угуп келип.

Эр Байтик мал бакбаптыр малчы болуп,
Эч кимге жүрбөптүр го жалчы болуп.
Элчилеп кеткен күрөк колуна алып,
Эгинди айдабаптыр данчы болуп.
Эл бийлеп келген экен жаш кезинен,
Эгемдин энчилеген бакты конуп.

Кундуздун терисинен кепич тигип,
Күн-түнү түшүрбөстөн букта кийип.
Кадырлап жанын баккан Эр Байтигиң,
Тамандан сыз өтөрүн жүргөн билип.
Териден кепич кийсе көлөч менен,
Каяктан чөңөр кетет бутун тилип.

Ал кезде күчтүү болгон дарыгерлер,
Атайын Эр Байтиктин камын көрөр.
Алынып калмак болчу бачым эле,
Андагы табым менен кирген чөңөр.
Азыраак жазып койдум мен оюмду,
Ал кезде күчтүү болгон тубаса өнөр.

Сыныкты айыктырган шакшак коюп,
Сыйпашып оору адамды казы менен.
Суу берип тамырчылар колун кармап,
Сиңимдүү бойго жакчу ашы менен.
Зыркырап тишиң кокус жан кейитсе,
Суф деген оозуңузду ачып кенен.

Тургандай бетти сылап тоонун жели,
Токсондо Токтобайдын айткан кеби.
Таңында тышка чыгып баратканда,
Так салып оң бутка чапкан деди.
Туурабы, туура эмеспи биле албадым,
Табышмак ойго салат журтум менин.

Бирде ооруп, бирде оорубай жай кейитип,
Басканда оор тартып сүзөктөтөт.
Байтик Эр дарыгерди алдырганча,
Булчуң эт шишик болуп күчөп кетет.
Бутуна камыш-чөңөр кирди деген,
Башка элге ушак айың учуп жетет.

Эстүү чал эбегейсиз Көк жардагы,
Эскерип айтып берген сөзүн уккам.
Эрегиш пайда болуп көрө албастык,
Элинин арасынан бузук чыккан.
Эр Байтик өлгөн экен деп айтылат,
Эл ээси элес албай ооруп буттан.

Эгерде элес алса бут оорусуң,
Элинен бат алдырмак табыптарын.
Эр Байтик эл ичинен таптырмакчы,
Эң мыкты дарыгердин каныктарын.
Эртең-бүгүн айыгам деп чыдап коюп,
Эс алып жата берген жанын багып.

Аз сүйлөп токтоп калды карган адам,
Ачыгын өлтүргөн ким айта албаган.
Акырын жыла басып жолго түштүм,
Ал киши кеткенимди байкабаган.
Артына из калтырып өткөн экен,
Акырет жайга аттанып Байтик бабам.

Үчүнчү Куламбайдын айткан кеби,
Үй тигип койгон экен талкан эли.
Үйүнө он сегиз жаш курагында,
Үркөрдөй элим менен баргам деди.
Үзүлүп өлгөн экен ошол күнү,
Үсүрдү көрүп жүргөн Байтик Эри.

Куламбай жай олтуруп баштап сөзүн,
Күлүктөй жагалданып таптап өзүн.
Көргөнүн айтып берген жомок кылып,
Канайдын Байтигине барган кезин.
Кулакта калгандарын баяндайын.
Көңүлдөн чыккан окшойт таппайм кээсин.

Мен уккам окуяны чыдап эле,
Мандалак гүлдөп турган убак эле.
Муну айткан Куламбайдын барган жашы,
Мыкты адам сексен беш жаш курак эле.
Мээ толук он алтыда менин жашым,
Мөлтүрөп эки көзүм чырак эле.

Айтылат адам ою ачык дилден,
Алабыз накыл сөздү айтчы кимден.
Артына мына ушундай из калтырып,
Абалтан акылмандар өттү бирден.
Айтчы элек Куламбайды Тоо ата деп,
Анткени ал акылман көптү билген.

Эр Байтик өлдү деген чабармандан,
Элибиз бешим ченде кабар алып.
Элүүдөй Бөлөкбайдан атка миниц,
Эрчишип тобу менен адам барып.
Эскерип эл катары жоктоп калдык,
Эңкейип аттан түшүп айгай салып.

Көрүнүп эл көзүнө Бөлөкбайлар,
Коштошуп Талкандарга жолго чыгат.
Келаткан бир бастырып узатканы,
Кылчайып улуусуна көңүл бурат.
Кандайча каза болду Эр Байтик деп,
Калыптыр аксакалдар андан сурап.

Карыя токтой калды тизгин тартып,
Кабагын карыш түйүп оттой жанып.
Канайдын уулу Байтик талкандарга,

Кайрылгыз жайга кетти кайгы салып.
Калабыз кандай күнгө эми деди,
Көзүмө бараткансыйт заман тарып.

Эр Байтик келе жатса бир адырдан,
Оң бутка Түнтөй аткан ок жаңылган.
Ой-тоодон дарыгерлер бүт келишип,
Оорусун басабыз деп бут таңылган.
Ошонун салдарынан улгайганда,
Ок тийген жарат күчөп үч жаңырган.

Билинбей бут оорусу күчөй берет,
Болгонун эл алдына айтуу керек.
Баяны ушундайча Бөлөкбайлар,
Байтиктин өмүрүнө болуп себеп.
Билбеймин бирок уктум карыядан,
Бир октун салдарынан өлүм келет.
Күлчөктөй шишик баскан бут ооруга,
Канчалык дарыласа болбой даба.
Кейитип жаның турду Эр Байтиктин,
Коргошун тийген жерден күчөп жара.
Колунан табыптардын келбей калып,
Кантели өлүм келди акыры ага.

Этине коргошундун даты калып,
Эңкейтип улгайганда жабыр салып,
Эң мыкты дарыгерлер дарылаптыр,
Эртелеп кезек менен күндө барып,
Эр Байтик моюн сунуп акыретке,
Элине кайгы салган өчүп жарык.

Ушундай Талкан элим кырсык басып,
Убайым тартып турам жаным ачып.
Убалы уктатпасын Түнтөйлөрдү,
Учурда Эр Байтикке мылтык атып.
Ушуну айткан экен карыя адам,
Узатып келген элди бара жатып.

Атайын эл алдына сүйлөп нечен,
Айтканы ал кишинин ушул экен.
Абалкы ата-бабам баскан жолду,
Андагы укканымды туура сезем.
Алган дейт Эр Байтикти бул дүйнөдөн,
Атылган октон калган күчөп кесел.

Окурман бул оюмду кандай сезет,
Ортого салып турам келип кезек.
Оң буттун оорусунун салдарынан,
Онуна келер балким өлдү десек.
Окуган урпактарым акырында,
Оозмо-ооз сөз кылышар узун өзөк.

Анткени Куламбайда чындыгы бар,
А балким кээ бир адам чырды кылар.
Эр Байтик, Рыскулбек, Рахматулла,
Эл башы болуп келген курбу булар.
Билимдүү адам болсо эл ичинде,
Бир эмес акыл менен минди жыгар.

Ат жалын тартып минип күндө жөнөп,
Ачыгын айтсак Байтик үзүр көрөт.
Аянбы, же аярбы уктап жатса,
Ажайып караан болуп киши келет.
Ал күнү окуясын жашырбастан,
Апарга айтып берип бүшүркөнөт.

Аттанып кетеринде басып демин,
Айтыптыр Апарына аян кебин.
Атайын сенден сурайт бир татым туз,
Апкаарып, алактабай жүзүн көргүн.
Аялдын акылманы өзүң элең,
Алдынан тосо чыгып тузун бергин.

Айтканы ушул болуп үйдөн чыгат,
Айылга жүрүп кетет жолун улап.
Аяны кандай болот башы жетпей,
Ал күнү Эр Байтигиң ойго тунат.
Алланын буйругубу ошол замат,
Апарга айтылган сөз унутулат.

Аңгыча чоочун адам басып келип,
Арбаң деп ооз учунан салам берип.
Азыраак туз бериңиз деген болду,
Апардын татынакай жүзүн көрүп,
Айтканы Эр Байтиктин эстен чыгып,
Адамдан алыс качты түрүн жерип.

Аркасын карай калса Апар кылчак,
Ажайып сыр көрүндү көзгө бул чак.
Ал киши көздөн кайым жок болуптур,
Атайын көргөн жерге көңүл бурсак.
Армандуу болуп анда үшкүрүндү,
Алдырдым колдон деди кырсык курчап.

Айылдан Байтик келип сурап калат,
Ал киши келдиби деп бүркөп кабак.
Айтууга чамасы жок Апарынын,
Апкаарып мөлт-мөлт этип жашы тамат.
Ар кайсы уч-кыйры жок ойлор келип,
Атынан түшө калып жакын барат.

Келдиби, келген жокпу аяр адам,
Көрүнүп өз көзүңө туз сураган.

Келди эле бербедим деп Апар айтса,
Көңүлүн Эр Байтигиң бузуп анан.
Кыдыр дейт алей салам ошол болчу,
Кудайым буйруп сага учураган.

Болбостур аягыбыз оңбой калды,
Байбиче башыма сен салдың кайгы.
Бак-таалай өзүм менен кетмек болду,
Билбеймин урпагымдын жолу тарбы.
Бир күндө жети-сегиз конок келет,
Бүт солто элин айтсак биздей барбы.

Болору болду кемпир жүрө бергин,
Буюрган өмүр гүлүн сүрө бергин.
Бул жалган дүнүйөнүн коногубуз,
Бутака конгон куштай биз бир келгин.
Баш чайкап, кабак бүркөп, ойго батып,
Баяндап айткан кеби Байтик Эрдин.

Башына капкайдагы ойлор келип,
Бушайман боло берди көңүл чөгүп.
Бийледим бүт солтону эрким менен,
Бак-таалай, сыймык конуп Байтик делип.
Бир арман ичке кетти айлам канча,
Байбичем койсо болмок тузун берип.

Бастырып келген күнү эл аралап,
Бош коёт Керкашкасын түк тушабай.
Баягы жаркылдаган мүнөзү жок,
Бүркөлүп кабак-кашы бүт кусадай.
Башына жаздык коюп, көңүл чөгүп,
Байтик Эр ооруп калды көп узабай.

Бул жалган дүнүйөдө күн-түн өтүп,
Бастырбай оору болду, бут жүдөтүп.
Башчысы солто элинин көрүнүктүү,
Баратат Байтигиңден өмүр өтүп.
Бөлүнүп тигил жайга кете берди,
Бүткөндө жашоо күнү ажал жетип.

Мерчемдүү күнү бүтүп алып кетти,
Маңдайга жазылыптыр бир кудайым.
Мөлт этип көздөрүнөн жаш куюлуп,
Мүгдүрөп турган экен угуп айыл.
Миңдеген келген элдин алдын тосуп,
Муңкантип Турап тарткан сурнайын.

Кайрылып келбес жакка аттанганда,
Кайгыга салган экен жергемди дейт.
Кулагы уккандардын бири калбай,
Кыргыздын кыйырынан эл келди дейт.

Канайдын Эр Байтиги өлгөн күнү,
Керме-Тоо кадимкидей термелди дейт.

Кийишип кырк бир киши көпкөк кийим,
Кыйкырып өкүргөн дейт курчап үйүн.
Канайдын Эр Байтиги өлгөнүндө,
Койгон дейт азем менен уксак кийин.
Кошуптур Балыкооздун Айманбайы,
Кыскача айтып берем көптөн бирин.

Аскалуу тоонун шумкары,
Ааламга маалым учканы.
Атагы чыккан Эр Байтик,
Адамдын болуп султаны.
Акырет жайга кетти эми,
Артында калып бүт баары.
Атайлап турпак салууга,
Ат арытып келишти,
Ак калпак элдин укканы.
Ал кишинин эмгегин,
Айтып жүрөр урпагы.

Керме тоонун шумкары,
Көрүнөт көзгө учканы.
Калыс жүргөн Эр Байтик,
Кишинин болуп султаны.
Көрүнбөс жайга кетти эми,
Көчөдө калып бүт баары.
Кош колдоп турпак салууга,
Коштошуп бүтүн калууга,
Калкынын келди укканы.
Кол менен кылган эмгегин,
Кеп кылып жүрөр урпагы.

Канайдын уулу Эр Байтик,
Ханы болгон солтонун.
Ак шоола чыгып келгендей,
Таңы болгон солтонун.

Шамалын тосуп бутактай,
Шагы болгон солтонун.
Бажырайып жарк этип,
Багы келген солтонун.
Балка менен балтадай,
Сабы келген солтонун.
Береке байлык артылып,
Баары келген солтонун.
Бүт элге аты угулуп,
Беги болгон солтонун.
Бириндетпей чогултуп,

Бели болгон солтонун.
Беттешкен жоону талкалап,
Эри болгон солтонун.
Баш Чүй, Талас аягы,
Чеби болгон солтонун.
Падыша берген алтындан,
Чени болгон солтонун.
Чаалыкканда чү деген,
Деми болгон солтонун.

Жүгөрү, буудай, арпасы,
Жерден чыгат турбайбы.
Балык деген сууда ойноп,
Көлдөн чыгат турбайбы.
Баатыр болуп, эр болуп,
Пендең чыгат турбайбы.
Байтик сындуу көрүнгөн,
Беттешкен жоосу жеңилген,
Элден чыгат турбайбы.

Жетим менен жесирге,
Колун берген Эр Байтик.
Жетелетип жардыга,
Коюн берген Эр Байтик.
Жыл маалында элине,
Согум берген Эр Байтик.
Жаман менен жакшыга,
Оюн бөлгөн Эр Байтик.
Бытырабай бир-бирден,
Чогул деген Эр Байтик.

Адашканды апкелип,
Орун берген Эр Байтик.
Татаал нечен турмуштун,
Кырын көргөн Эр Байтик.
Ач жылаңач адамга,
Пулун берген Эр Байтик.
Атасы жок жетимге,
Кулун берген Эр Байтик.
Атын чаап байге алса,
Ырым берген Эр Байтик.
Ак падыша колунан,
Сыйын көргөн Эр Байтик.

Александр ак пааша,
Тагын көргөн Эр Байтик.
Аркыл-аркыл бийликтин,
Агын көргөн Эр Байтик.
Ай тамгалуу солтонун,
Камын көргөн Эр Байтик.

Бешенеге жазылган,
Багын көргөн Эр Байтик.
Бала болуп чоң болуп,
Баарын көргөн Эр Байтик.
Орус менен дос болуп,
Ортого койгон бирлигин.
Орду менен сөз сүйлөп,
Ойлоткон өзү кимдигин.
Ордолуу солто элинин,
Оңдогон жашоо тирлигин.
Оюңа салып өтөйүн,
Ошол кезки бир күнүн.
Омкоруп Рахматулланы
Ошондо алган бийлигин.

Атайын Петербургуна,
Барып келген Эр Байтик.
Ак падыша улукка,
Жагып келген Эр Байтик.
Анненский лентаны,
Алып келген Эр Байтик.
Алтын медаль төшүнө,
Тагып келген Эр Байтик.
Акмактарды түз жолго,
Салып келген Эр Байтик.

Кыргызды бийлеп башкарган,
Кокондун болгон хандыгы.
Кыздардын тандап сулуусун,
Күнүгө күчөп жарлыгы.
Кайышып анда солто эли,
Көтөрүп келген кайгыны.
Каяша айтпай баш ийип,
Күң болгон журттун барлыгы.
Канайдын уулу Эр Байтик,
Куткарып алган айлыңы.

Жаш кезинде Таласты,
Аттап келген Эр Байтик.
Акыйкатты чындыкты,
Тактап келген Эр Байтик.
Алакандай солто элин,
Баштап келген Эр Байтик.
Айыгышкан жоодон жергесин,
Сактап келген Эр Байтик.
Ата журттун күткөнүн,
Актап келген Эр Байтик.
Аскалуу тоонун бооруна,
Алгыр шумкар түнөгөн.
Алдынан чыкса Эр Байтик,
Айталбай сөзүн жүдөгөн,
Алпештеген солто элин.

Айттырбай катуу бирөөндөн,
Атасындай кам көрүп,
Алдыга бирден сүрөгөн.
Алакандай солто эли,
Алладан сурап Байтиктин,
Амандыгын тилеген.

Көк аска тоонун бооруна,
Кыраан шумкар түнөгөн.
Көрүнүп калса Эр Байтик,
Кеп айталбай жүдөгөн.
Коргону болуп солтонун,
Кактырбай келген бирөөдөн,
Карааны тоодой көрүнүп,
Колунан бирден сүрөгөн.
Калдайган калың солто эли,
Кудайдан сурап Байтиктин,
Көз жумбасын тилеген.

Байтик деп аты угулуп,
Багына элдин туулуп.
Башкача тентек болуптур,
Балдарга ызы-чуу кылып.
Боордош болуп оруска,
Дос экен кудай буюруп.
Бек болгон Рахматулланын,
Башы кеткен жулунуп.
Байтиктин кылган эрлиги,
Балдарга жетип эмдиги,
Урпакка калар угулуп.

Башчы болуп солтого,
Байтик көрдү кыйланы.
Балабы, чоңбу тең көрүп,
Бөлбөй баарын сыйлады.
Бирөө жарым баш бакса,
Боло берген сый жагы.
Башынан аттап кетсе да,
Бирөөнүн жанын кыйбады.
Бейиштен алып орунду,
Жолдош болсун ыйманы.

Атасы Ыраймаалы атын уксак,
Айлына издеп барып күтүп турсак.
Аскарбек Байгелдилик айтып берген,
Анда мен уктум эле бирден тыңшап.
Айыптуу болбоймунго деп ойлоймун,
Атайын дастан кылып элге сунсак.

МАЗМУНУ

ТАРБЫХТА ОРДУ БАР БААТЫРЛАР	5
БАЙТИК БААТЫР	17
БАЙТИК БААТЫР БАЯНЫ	17
ЭР БАЙТИКТИН ТЕГИ	19
ЭР БАЙТИКТИН АТА-ЭНЕСИ	29
ЭР БАЙТИКТИН БАЛА ЧАГЫ	40
ЭР БАЙТИКТИН БАЯНЫ	49
ЭР БАЙТИКТИН АПАРГА ҮЙЛӨНГӨНҮ	60
КҮНТУУ ЭЛИНИН ТОГУЗ-ТОРОГО КАЧЫШЫ.....	72
КЕРКАШКА АТТЫН КЕЛИШИ	77
КЕРКАШКАНЫН ЧАБЫЛЫШЫ.....	87
ТҮНГАТАР ТҮНТӨЙ ЧАБЫШЫ	91
АЙСАРЫ КЫЗДЫН АРМАНЫ	96
ЭР БАЙТИКТИН РАХМАТУЛЛАНЫ ЧАБЫШЫ	102
ЭР БАЙТИКТИН ПЕТЕРБУРГКА БАРЫШЫ	107
ӨЗҮБЕКТИН ДАГЫ БИР ЖАЗАСЫ.....	109
ЭР БАЙТИКТИН РЫСКУЛБЕКТИ ЧАБЫШЫ	113
ЭР БАЙТИКТИН КАЛЫСТЫГЫ	124
БАЙТИК БАБАМ ӨТКӨН ЖЕРИ.....	136
КОНОКТОН КИЙИН АПАРДЫН АЙТКАН СӨЗҮ	142
ЭР БАЙТИКТИН ӨЛҮМҮ.....	144

Адабий-көркөм басылышы

«Эл адабияты» сериясы

БАЙТИК БААТЫР

ЖАМАНКАРА БААТЫР

Дастандар

23-том

Баш сөзүн жазгандар: *А. Акматалиев, Ж. Байтерекова*

Түзгөндөр: *Ө. Шаршеналиев, К. Ишимканов, Ч. Турсунбеков*

Редактору *Р. Сакелова*

Сүрөт редактору *И. Васильев*

Тех. редактору *В. Крутякова*

Корректору *З. Дуплик*

Терүүгө 25.02.03. берилди. Басууга 24.09.03. кол коюлду.
Кагаздын форматы 84x108¹/₃₂. Мектеп ариби. Жөнөкөй ыкма менен
басылды. Көлөмү 21,0 физ. басма табак. Нускасы 2000. Заказ № 2054.

Т. Суванбердиев атындагы
«Кыргызполиграфкомбинат» акционердик коому

Кыргызполиграфкомбинаттын «Шам» басмасы
720005, Бишкек ш., Т. Суванбердиев атындагы көчө, 102.